

VASO BOGDANOV

ŠEST DECENIJA REGIERUNGSFÄHIG POLITIKE

Povodom knjige

VEČESLAV VILDER, BIKA ZA ROGOVE. GDE JE IZVOR SPORA
SRPSKO HRVATSKOG? GDE JE REŠENJE?

LONDON 1957.

Vilderovština, teorija i praksa regierungsfähig malogradanskih političara, uvijek gotovih da služe ili da stupe u službu svake vlade i svake dinastije, i domaće i tuđe, predstavlja veoma značajnu komponentu južnoslovenske buržoaske politike, s kojom se osim Miroslava Krlež¹ kod nas još nitko nije obračunao. Ali Krležina knjiga *Deset krvavih godina*, koja sadrži najistinitiju i najbolje napisanu historiju južnoslovenskih naroda u prvim decenijama dvadesetog stoljeća, otkriva pravo značenje nosilaca te politike samo do kraja dvadesetih godina, pa se njena kompleksna obrada od toga vremena do naših dana postavlja kao važan zadatak naše suvremene historiografije.

Večeslav Vilder (1878–1961) pripadao je onom krugu građanskih političara u Hrvatskoj koji su svoju stranačko-političku karijeru prvih godina dvadesetog stoljeća otpočeli kao naprednjaci, godine 1905 sudjelovali u osnivanju Hrvatskosrpske koalicije, a poslije koalicijina razlaza sa Supilom (1909) bili sve do kraja I svjetskog rata glavnim osloncem Pribićevićeve antisupilovske politike. Potkraj 1918-e Vilderova grupa zdušno je podržala Pribićevićeva nastojanja da se ujedinjenje i organiza-

¹ Vidi njegove eseje »Šlom Frana Supila« i »Razgovor sa sjenom Frana Supila«. *Deset krvavih godina*. Sabrana djela Miroslava Krlež. Svezak 14 i 15. Izdanje Zora, Zagreb 1957. Str. 153–210.

cija Kraljevine SHS izvrši na bazi Pašičeve centralističko-hegemonističke koncepcije. U završnom poglavlju knjige (*Nešto o autoru*, str. 188-190) Vilder, govoreći o sebi u trećem licu, iznosi ove podatke o svojoj političkoj djelatnosti od godine 1919 na ovamo. »God. 1919 član je vlade *Narodnog veća* (Države Slovenaca, Hrvata i Srba) pa član *Privremenog Nar. Predstavništva*, Ustavotvorne Skupštine, u kojoj u društvu 11 Hrvata glasa za Vidovdanski ustav. Dalje je u svim izborima biran u istom kraju (bjelovarskom) sve tamo do režima od 6 januara i onda još g. 1938. Kad se pocepala Demokratska Stranka (1924) ulazi u Kabinet Pašić-Pribičević kao Drž. podsekretar Min. unutrašnjih poslova, dva puta kroz jednu godinu. U otporu protiv Kraljeve diktature stoji na strani Sv. Pribičevića te tako dospije u zatvor i onda u 15-mjesečnu internaciju u Sandžaku. Za vreme diktature vodi poslove (dok je S. Pribičević bio u izgnanstvu) zabranjene stranke i izdaje tajni list »Informacije«, pa je g. 1935 izabran na Kongresu stranke pretседnikom Egzekutivnog zbora uz pretседnika stranke Adama Pribičevića, a posle dr. S. Budisavljevića. Za to vreme svu aktivnost usredotočuje u radu oko zajedničkog nastupa hrvatske i srpske demokratije protiv diktature pa onda kod izbora g. 1935 i 1938. Za poslednje 4 godine izdaje lično svoj nedeljni list »Nova riječ«, koja se istakla u borbi protiv fašizma a posle i komunizma. Zato već u jesen 1940 obustavlja sam svoj list da ravno mesec dana pred rat (1941) ode iz zemlje, sluteći događaje, koji su sledili. U Jeruzalemu je tako sam dočekao Kralja i deo Vlade, koji su onamo doleteli. — Posle u Londonu zauzima mesto jugoslovenskog poslanika kod Beneša i Direktora Ureda za informacije, te stalno kroz dve godine govori sa londonskog B. B. C. Od g. 1945 učestvuje u radu jugoslovenske emigracije u Londonu protiv komunističkog režima u zemlji.« (str. 189-190).

Većeslav Vilder je, dakle, kao prvak jedne građanske stranke, četrdeset godina igrao vidnu političku ulogu u Hrvatskoj i u Jugoslaviji, za koje vrijeme je godinama bio i na vladi (1918-1927) i u opoziciji (1927-1939), pa onda opet pri vladi (u zemlji 1939-1941, i u emigraciji 1941-1945), pa je prema tome imao prilike da stekne golemo stranačko-političko, i režimsko i opoziciono iskustvo.

Na kraju puta, on nam u ovoj svojoj knjizi, štampanoj u londonskoj emigraciji godine 1957, saopćava u obliku političkog testamenta svoja dugogodišnja iskustva i svoja nacionalno-politička shvaćanja koja su se iskristalizirala na osnovi tih iskustava. »Njegove (Vilderove) su reči upućene našoj mlađoj generaciji kojoj on u ovom delu ostavlja svoj politički testament...« (Predgovor izdavača, str. XIII).

Ta knjiga je autentično svjedočanstvo o razvojnoj liniji onih naših »demokratskih« buržoaskih političara koje je njihova antikomunistička i u suštini antidemokratska politika odvela ravno u onu emigraciju, koja u službi nama neprijateljskih tuđinskih sila »od 1945-e radi protiv komunističkog režima u zemlji« u cilju uništenja slobode i nezavisnosti svoje vlastite domovine.

Kao tipičan predstavnik onih naših unitarističkih buržoaskih državnika i političara, tvorca velikosrpskog, centralističko-hegemonističkog uređenja države iz godine 1918 i nosilaca vladavinskog sistema Obznane i Zakona o zaštiti države do 1927-e, koji su se, svrgnuti s vlasti, privremeno pretvorili u anticentralističke opozicionare (1927–1939) da bi na kraju u emigraciji ponovno postali pobornici unitarizma i intransigentnog jugoslavenstva – Vilder daje veoma interesantne podatke o političkoj teoriji i praksi svojoj i svojih istomišljenika.

Zbog takve svoje dokumentarne vrijednosti Vilderova kazivanja zaslužuju punu pažnju.

Pišući svoju knjigu Vilder je postavio sebi dva glavna cilja: 1. da utvrdi historijsku istinu o prošlosti južnoslovenskih naroda; i 2. da iznese svoja shvaćanja o nacionalnom pitanju i njegovu rješenju.

1.

O VILDEROVIM HISTORIJSKIM ISTINAMA

Vilder nekoliko puta ističe da je osnovni zadatak njegove knjige da se utvrdi historijska istina i da se »zbace i iskorene lažni idoli« (str. 159). »Pišca je – piše Vilder o sebi u Uvodu svoje knjige – tolikom snagom gonio neki unutarnji glas da u poslednjoj fazi svoga života iznese ove misli... i da kaže po njegovom mišljenju očigledne istine koje nisu još izrečene kao plod dužeg života i obilnijeg iskustva.« (Str. XVIII). I cijelo jedno poglavlje njegove knjige nosi naslov »Gde je istina u prošlosti?«. Osim toga se i u Predgovoru izdavača kaže da Vilder u ovoj svojoj knjizi *junački istupa sa istinom* (str. XIII).

Kakve su, dakle, te Vilderove historijske istine, sadržane u njegovom političkom testamentu?

O devetnaestome stoljeću

O devetnaestome stoljeću Vilder tvrdi: »Tako danas ne držim da je naša generacija, u kojoj sam živo učestvovao, bila superiornija, pametnija, što je tako fanatično verovala u propast Monarkije, naročito u času rata g. 1914. Tom godinom završena je velika epoha i mira i procvata 19. stoljeća da čovečanstvo uđe u ratove i revolucije...« (Str. 4)

Nije jasno zašto se Vilderu 19. stoljeće svršava godine 1914-e, i zašto mu se pričinja da u devetnaestom stoljeću i sve do te godine 1914, nijé bilo ratova i revolucija; kako je mogao zaboraviti da su i u tom stoljeću i do godine 1914 bile brojne revolucije i ratovi?²

² Ustanci u Srbiji i u Grčkoj, revolucija 1848 i 1871, Bosansko-hercegovački ustanak 1875–78, Pokret u Hrvatskoj 1903, Ilindenski ustanak, Ruska revolucija 1905; ratovi 1859, 1866, 1876–78, 1885, rusko japanski rat, Balkanski ratovi, – da pomenemo samo neke najznamenitije i nama najbliže revolucije i ratove.

Istinu o mađarskoj povijesti, o mađarskoj aristokraciji i o savezu mađarskog i hrvatskog plemstva Vilder utvrđuje ovako:

»U Ugarskoj je malo ne svemoćna aristokratija, u kojoj su vodili prvu reč kalvini, prihvatila ideje francuske Revolucije, filozofski i verski liberalizam, pojam suverenosti naroda. Ona je išla s duhom vremena u velikom delu.« (Str. 44)

»Sedam stoleća (od 1102) postojala je uska veza i saradnja između feudalnog plemstva na teritoriji panonskoj iznad i ispod Drave. To je plemstvo imalo zajednički cilj: borba protiv invazije Islama sa Istoka, te protiv centralističkih težnja habsburških vladara sa Zapada. U tome je bilo pravo bratstvo. Hrvatski velikaši Zrinjski i Frankopani kovali su zaveru složnu sa mađarskim velikašima protiv Centralizma (ne nacionalnog nego vladarskog) Beča...« (str. 42)

»Među Mađarima bilo je državnika kao Deak koji su nacionalnu ideju posmatrali u onoj prvotnoj fazi (kao Mazzini kod Talijana) kao slobodarsku ideju naroda protiv dinastija, pa su nastojali da se sa Hrvatima sporazume sa jednim uslovom da ovi ne konspiriraju sa Srbima i drugim Slavenima u Ugarskoj. Oni su čak išli i do ocepjenja Hrvatske i Slavonije. Ali Beču prirodno nije pogodio avakav sporazum nego je nastojao da svako žarište nacionalizma jedno za drugim uguši i onemoguću.« (Str. 51-52)

Mađarska aristokracija nije stvarno prihvatila ideje Francuske revolucije niti je išla s duhom vremena u velikom dijelu, nego je po pravilu i gotovo u cijelosti vodila reakcionarnu politiku očuvanja pod svaku cijenu svojih zastarjelih klasnih privilegija i vladavinskih pozicija.³

Glavni cilj saveza hrvatskog i mađarskog plemstva bila je obrana feudalnih prava, zagaraniranih staleškim ustavom, a sve drugo je bilo sporedno. Protiv habsburških vladara je to ujedinjeno plemstvo ustajalo samo onda kada su težnje tih vladara išle za smanjenjem ili ukidanjem plemićkih privilegija (u doba Josipa II, na primjer), a bilo je na strani Habsburga uvijek kada su ovi vodili reakcionarnu politiku obrane feudalnog poretka. Petar Zrinjski i mađarski velikaši kovali su zavjeru protiv Beča tražeći savez Turske (ili, kako bi Vilder rekao: Islama).

Deak nije bio nosilac »slobodarske ideje naroda protiv dinastija«, nego je, naprotiv, bio za savez Mađarske s Austrijom i Habsburškom dinastijom, pa je tu svoju osnovnu ideju i proveo kao glavni tvorac Austro-ugarske nagodbe iz godine 1867. Deak i njegovi pristaše nisu nikad išli »i do odecjepjenja Hrvatske i Slavonije«. Beč u Deakovo doba

³ Vidi o tome Grünwald Béla, *A régi Magyarország (Stara Ugarska)* Budimpešta 1888. - Acsády Ignác, *A magyar jobbágység története (Historija mađarskog kmetstva)* Budimpešta 1944. - Szabó Ervin, *Társadalmi és pártarcok a 48/49-es magyar forradalomban. (Društvene i stranačke borbe u mađarskoj revoluciji 1848/49)*, Beč 1921.

nagodbe između Austrije i Ugarske nije više išao za tim »da svako žarište nacionalizma, jedno za drugim uguši i onemogućí«, nego je vlasti mađarske vladajuće klase kao hegemonističke, gospodujuće nacije pre-pustio i Hrvatsku i sve ostale nemađarske narode Ugarske.⁴

O grofu Janku Draškoviću

Vilder smatra da je grof Janko Drašković bio »nosilac ideja francuskih enciklopedista i francuske Revolucije« (133), – dok je on u stvari bio privrženik Habsburške dinastije i jedan od najdosljednijih protivnika svake revolucije, pa je u godini 1848/49 svima sredstvima radio na sprečavanju i suzbijanju revolucionarnih pokreta kod nas.⁵

O Metternichu i o Gaju

O Metternichu, o Gajevim vezama s njim i o posljedicama tih veza Vilder daje ovaj sud:

»Međutim, politika Austrije posle Josipa II naprama pojavi doktrine nacionalizma koja je dalje minira, bila je mudra. Preko tri decenije ravnao je njenom sudbinom Metternich... U prelazu iz dinastičkog poretka u Evropi u doba ideja francuske Revolucije Metternich nije mogao mudrije da vlada. U mađarskom nacionalizmu video je najjačeg protivnika. Zato je svaku drugu komponentu, koja se javljala, kao protuteža, odmah prihvatio i podupro. Tako i ilirizam. Javlja se panslavizam, a u ruskom carizmu ima čvrstog saveznika za evropski poredak... U Beču je živio hrvatski aristokrata harun Franjo Kulmer, koji je bio sasvim u službi dvorske politike. On je ukrotio Gaja i konačno ga doveo samom Metternichu... Ova veza rodila je pozitivnim rezultatom...« (str. 48–49).

Zašto je nacionalna politika Austrije poslije Josipa II bila mudra? Zato što je »preko tri decenije ravnao njenom sudbinom Metternich«, koji je sistematski ugušivao oslobodilačke nacionalne pokrete svih ne-njemačkih naroda Austrije. A zašto Metternich »u doba ideja francuske Revolucije nije mogao mudrije da vlada«, nego što je vladao? Zato što je svima sredstvima nasilničke, apsolutističke vladavine sprečavao ideje Francuske revolucije i progonio njene nosioce, i zato što je u čvrstom savezu sa carskom Rusijom osiguravao reakcionarni, kontrarevolucionarni poredak u Evropi. – *Mudri Metternich je (tako ga Vilder naziva na str. 49) po Vilderu bio čak i panslavista. Metternich, nadalje, nije ilirizam kao nacionalno-oslobodilački hrvatski i južnoslovenski pokret*

⁴) Isporedi V. Bogdanov, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj*. Zagreb, 1958. str. 548–549.

⁵) Vidi V. Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49*. Djela Jugoslavenske akademije, knjiga 39. Zagreb, 1949. str. 130.

»odmah prihvatio i podupro« nego ga je naprotiv progonio, sprečavajući svaku njegovu nacionalno-političku aktivnost. Kulmerovo ukroćivanje i podvođenje Gaja Metternichu, i Gajeve veze s Metternichom nisu »rodile pozitivnim rezultatom«, nego su imale najnegativnije i upravo katastrofalne posljedice po Gaja kao javnoga radnika.

O Jelačiću kao simbolu hrvatstva i jugoslavenstva

Za Vildera je Jelačić simbol hrvatstva i jugoslavenstva, i to u najpozitivnijem smislu tih riječi.

Ističući kako se »Radić kao dečak pred Jelačićem križao« Vilder nastavlja: »Dok Krleža i drugovi?

Oni porušise toga brončanog Jelačića misleći da ruše svu prošlost. Ono što se ni moćni neprijatelj nije usudio da učini učinili su Krleža i drugovi. Svravnije sa zemljom ono što je bilo tako tipično hrvatsko i jugoslovensko« (str. 59)

A zašto je spomenik podignut Jelačiću bio nešto »što je tako tipično hrvatsko i jugoslovensko?«

Zato što — po tvrđenju tog istog Vildera — Jelačić na liniji dinastičke politike nije mogao ništa izvesti; što je postao instrument bečke dvorske politike; što je pošao putem spasavanja Habsburške dinastije, i što je, prešavši 11. rujna 1848-e Dravu, hrvatsku zastavu svoje vojske zamijenio crnožutom austrijskom.⁶

Još neke Vilderove historijske istine o Jelačiću glase:

»Kad je car morao iz buntovnog Beča pobeći u Innsbruck Jelačić nudi da se car skloni u Zagreb. Protiv takve politike diže se opozicija u Zagrebu, koja se kupi oko baruna Kušlana, koji počne izdavati *Slavenski Jug*« (str. 52).

Vilder prvo citira ovo mjesto iz Kukuljevićeva pisma Jelačiću od godine 1849, u kome Kukuljević protestira protiv oktrojiranog ustava: »Nadžela oktroja, osnovana su „ponajviše na njemačkom, slavjanskoj naravi posve protivnom duhu i značaju, a s druge strane nam svu našu historijsku i političku prošlost zabacivaju, a svima našim krasnim ideam slavjansko-orientalske budućnosti zauvijek vrata zatvaraju“« (kurziv Vilde-

⁶ Evo kako je sve to izraženo Vilderovim riječima:

»No dinastije Habsburga i Hohenzolerna bile su onda dosta jake da 40-osmaški talas revolucije suzbiju i zaustave. I frankfurtski svenemački parlament i Slavenski u Pragu budu silom raspršeni.

Na ovoj liniji dinastičke politike nije mogao ni Jelačić ništa izvesti. Od velike slavenske i jugoslovenske zamisli spao je na prosti instrumenat bečke dvorske politike...

I vojnik Jelačić sve je više nailazio na taj put da dinastiju spasava...

Jelačićeva slaba vojska na Dravi menja trobojku i dalje napreduje pod crnožutom habsburškom zastavom« (str. 51, 52, 53).

A poslije svega toga Vilder na narednoj 54. strani svoje knjige tvrdi: »Jelačić je bio najlepší izražaj onoga širokog duha i horizonta što ga je onda malema i slabašna Hrvatska mogla dati i roditi...«

rov), – a zatim daje ovaj svoj komentar Kukuljevićevu pismu: »Ovim je rečima Kukuljević karakterisao nacionalizam, koji se je g. 1848 stvarao i vladao u Hrvatskoj. On se zanosio idejama »slavjansko-orijentalnim«, t. j. južnoslovenskim. A to on piše Jelačiću, koji je jednako mislio«. (str. 54)

Caru je, kad je iz buntovnog Beča pobjegao u Innsbruck, Kossuth nudio da dođe u Peštu gdje će ga njegovi vjerni Mađari na čelu s Kossuthom zaštititi od bečkih buntovnika.

Taj isti car je tada, na zahtjev mađarske vlade, Jelačića bio svrgnuo i zabranio održavanje hrvatskog sabora.

Radikalno-demokratska Kušlanova opozicija je tada bila na strani svrgnutoga Jelačića, koji se u to vrijeme još ne nalazi u službi bečke kontrarevolucije, nego je pod utjecajem lijevice. Prema tome u to vrijeme nije bilo opozicije u Zagrebu protiv Jelačića.⁷

Što se tiče Vilderove tvrdnje u vezi s Kukuljevićevim pismom – Jelačić u to vrijeme ne samo da nije mislio jednako kao Kukuljević, nego je upravo suprotno i mislio i radio. Kukuljević protestira protiv oktrojiranog ustava, a Jelačić izdaje naređenje da se taj ustav proglasi u Hrvatskoj.

O Hrvatskom saboru iz 1861

O Hrvatskom saboru iz godine 1861-e Vilder tvrdi da je u njemu »vladala Strossmayerova misao« (str. 61).

U najvažnijem, nacionalnom pitanju, u pitanju slobode i nezavisnosti Hrvatske prema Austriji, zahvaljujući podršci odlučno antiaustrijski nastrojenih zastupnika Vojne Granice, u tom je saboru vladala pravaška, Strossmayeru suprotna misao. Prilikom glasanja 5. VIII. 1861. o tome da li da se vijeća o zajedničkim interesima Hrvatske s Austrijom – sa ne je glasalo 69 narodnih zastupnika na čelu sa Starčevićem, a sa da 46 na čelu sa Strossmayerom.⁸

O Starčeviću, starčevićancima i Kvaterniku

Svoje historijske istine o Starčeviću Vilder formulira ovako:

»Starčević nije grdio Srbe kao Srbe, kao drugi narod, nego je sve one i među katolicima Hrvatima koji nisu sledili njegovu profesorsko-istorijsku tezu i legendu zvao *slavoserbima* da su dvostruka ropska pasmina«. (str. 71).

⁷ Vidi V. Bogdanov: »Detronizacija Habsburgovaca u Hrvatskome saboru 1848«. *Ziva prošlost*, Izdanje »Zore« Zagreb, 1957. str. 153–181.

⁸ Vidi *Dnevnik: Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu god. 1861*. Zagreb 1862. Str. 609–610, – i moju *Historiju političkih stranaka u Hrvatskoj*, nav. djelo, str. 643–645.

»U doktrini nacionalizma Starčević kao negdašnji peštanski đak sasvim kopira imperijalistički stav Mađara – istorizam nakalemljen na moderni pojam naroda...« (str. 72).

Starčević se dosljedno zalagao za slobodu, za prava i samostalnost potlačenog hrvatskog naroda protiv austrijskog i mađarskog imperijalizma, pa prema tome niti je »sasvim kopirao imperijalistički stav Mađara«, niti je mogao takav stav kopirati.

Starčević nije zvao *slavoserbima* one koji nisu slijedili njegovu profesorsko-istorisku tezu, nego je tako zvao sve one, i hrvatske i srpske građanske političare režimlje koji su uistinu bili dvostruki robovi i Beča i Pešte. Tu se dakle nije radilo ni o kakvoj »legendi« nego o stvarnom služenju ugnjetačkoj austrijskoj i mađarskoj vladi.

Za Vildera su »Starčevićanci – Hrvati« isto tako režimake sluge kao i »Srbi – mađžaroni«, a sva je razlika među njima samo u tome, što Starčevićanci »prisoniše uho na mamilo Beča«, a mađžaroni »na mamilo Pešte« (str. 127).

Vilderu je, međutim, i iz njegova vlastitog iskustva dobro poznato, da su pristaše Starčevićeve stranke prava, sve do pojave frankovaca, bili u Hrvatskoj glavni nosioci beskompromisne opozicije i odlučnog otpora i protiv Beča i protiv Pešte, i da su starčevićanci i kasnije, sve do propasti Austro-ugarske ostali vjerni tom svom antiaustrijskom i antimadžarskom stavu, nasuprot Frankove Čiste stranke prava, koja je baš zato jer se stavila u službu Beča, predstavljala neznatnu manjinu režimskih pravaša i bila negacija svih osnovnih Starčevićevih koncepcija.

O Kvaterniku i njegovoj Rakovičkoj buni iz godine 1871 Vilder tvrdi između ostalog:

»Teško je doista naći u istoriji jačeg primera jednog ludog čina sa tako teškim i sudbonosnim posledicama za čitavu narodnu politiku širokih razmera« (str. 74).

»U svom posljednjem spisu kaže (Kvaternik) da ako u toj borbi poginu svi članovi stranke prava *to bi ipak iz groba njihova nikla sloboda i nezavisnost hervatskoga naroda.*

Ali poginuo je samo Kvaternik, dok je drugim članovima stranke bez većih progona upisana ova dogodovština očito kod vladajućih, još u za-slugu...« (str. 74).

Vilderu je Eugen Kvaternik – koji je martirskom smrću poginuo u buni podignutoj za slobodu Hrvatske protiv austro-njemačkog i mađarskog tlačenja – kriv i zato što su neki njegovi potomci, sedamdeset godina kasnije radili na porobljavanju Hrvatske Nijemcima. Tako Vilder napada Eugena Kvaternika i zato, što su njegovi »potomci verno služili

Anti Paveliću u Drugom ratu – 10. aprila 1941 proglasio je bivši austrijski pukovnik Slavko Kvaternik na Radio u Zagrebu u ime Pavelića „Nezavisnu Hrvatsku Državu“ (str. 74).

O kakvim se to »tako teškim i sudbonosnim posledicama za čitavu narodnu politiku širokih razmera« Kvaternikova čina radi?

Radi se o dvjema posljedicama: o tome da je tobože zbog Kvaternikove bune raspušten Hrvatski sabor iz godine 1871; i o tome da se je, isto tako isključivo zbog Kvaternikove bune, odustalo od Hohenvartove nakane da se dualističko uređenje monarhije preuredi u federalističko. (Vidi str. 73 i 74 Vilderove knjige.)

Svi uistinu opozicioni, bečkoj ili peštanskoj vladi nepoćudni hrvatski sabori bili su raspušteni u decenijama prije i poslije Kvaternikove bune, pa bi i ovaj sabor iz 1871, koji se suprotstavio volji Beča i Pešte, matematskom sigurnošću bio raspušten i bez ikakve veze s Kvaternikovim činom.

Sasvim je, nadalje, malo vjerojatno da je Kvaternikova buna spriječila promjenu dualističkog uređenja, – no i bez obzira na tu veoma problematičnu uzročnu povezanost, da se je federativno preuređenje monarhije tada ostvarilo, to bi u krajnjoj liniji značilo spašavanje austrijskog carstva koje je baš zbog svog dualističkog sistema bilo osuđeno na sigurnu propast, jer je taj sistem značio porobljavanje svih njenih ne-njemačkih i nemađarskih naroda i trajno izazivao njihovo sve jače ogorčenje protiv Austro-Ugarske.

A šta znači Vilderovo izrugivanje gotovosti Eugena Kvaternika da se žrtvuje za slobodu Hrvatske – a ta Kvaternikova gotovost nije bila samo patriotska fraza, nego je i djelom potvrđena; i šta znači Vilderova neistinita tvrdnja da članovi stranke prava nisu bili zbog Kvaternikove bune izvrgnuti »većim progonima«, nego im je ona »očito upisana kod vladajućih još u zaslugu«; ili optuživanje Kvaternika zbog antikvaternikovskih postupaka nekog njegovog potomka sedamdeset godina kasnije?

Sve to ne može biti ništa drugo nego izraz trajne, zagrižene netrpeljivosti i neprijateljstva jednog regierungsfähig, režimskog političara, kakav je Vilder bio i u biti ostao, prema nosiocima suprotne, antirežimske, oslobodilačke koncepcije, kakvi su bili Kvaternik i Starčević.

O rođenju ovih današnjih Srba i Hrvata i o njihovim manama od rođenja

Po Vilderu su »Ovi današnji Srbi i Hrvati stari kakvih 100 godina i odkad se ovakvi rodiše, oni se sukobljuju i na kraju kolju do istrebljenja. Pre 100 godina nije bilo ratova između Srba i Hrvata, nije bilo ni sukoba, nije bilo ni raspre, da li su jedno ili dvoje«. (Str. 8).

Ovi »današnji Srbi i Hrvati« ipak su nešto stariji od 100 godina (Vilder računa 100 godina unatrag od pojave svoje knjige 1957-e), i ipak su se rodili nešto prije 1857-e.

A baš prije 100 godina (zapravo već i prije 130 godina, u vezi s ilirizmom) postojali su među njima oštri sukobi i raspre oko toga »da li su jedno ili dvoje«.⁹

O čudotvornoj moći jednog književnog jezika

Vilderu se pričinja da je »jedan književni jezik stvorio jednim genijalnim gestom kulturno jedinstvo svih južnih Slavena, koje niko više nije mogao da pokoleba, a kamo li da razori preko svih provincijalnih i državnih granica...« (Str. 45-46)

Jedan književni jezik sam po sebi nije stvorio kulturno jedinstvo svih Južnih Slavena, pa ga prema tome nije mogao ni očuvati. Prvo zato jer jedan književni jezik, čak i kad bi postojao, mogao bi biti samo manje više tehničko sredstvo kulturnoga jedinstva čije ostvarenje zavisi od mnogih drugih, veoma složenih uvjeta. A drugo zato jer svi Južni Slaveni i nemaju jedan književni jezik, pošto pored hrvatskog i srpskog postoji još i slovenački i makedonski jezik.

Samo Vilder u svojoj unitarističkoj zahuktalosti ne vidi ne samo postojanje slovenačkog i makedonskog jezika, nego ni slovenačkog i makedonskog naroda.

O tome kako je Vilderova generacija uspješno suzbila hrvatsko srpski razdor

Na str. 3 svoje knjige Vilder tvrdi: »... U štampi ove emigracije (emigracije od god. 1945, napom V. B.) najednom i sve jače izbijali su oni jednaki i isti argumenti Srba protiv Hrvata te Hrvata protiv Srba, koje je naša generacija na čelu sa Stj. Radićem i Pribićevićem početkom 20 stoljeća tako uspješno suzbijala i suzbila.« (kurziv V. B.)

Raspru i sukob između Hrvata i Srba Vilderova generacija nije suzbila niti je mogla suzbiti, jer se hrvatsko-srpske suprotnosti nisu mogle suzbiti propagiranjem bilo kakvih ideja, pošto su se izvori i konkretni uzroci tih suprotnosti nalazili u ekonomskoj i nacionalno političkoj stvarnosti (u ugnjetačkom vladanju jednih nad drugima, u ekonomskom, nacionalnom i političkom tlačenju jednih po drugima), a trvenja na idejnom planu bila su samo odraz tih stvarnih uzroka.

Naprotiv, »Vilderova je generacija« (pravilnije bi bilo reći: vilderovska koalicionaška stranačko-politička grupacija) te hrvatsko-srpske suprotnosti još više zaoštrila svojim prvodecembarskim, centralističko-hegemonističkim načinom ujedinjenja, svojom Obznanom, Zakonom o za-

⁹ Vidi Ilija Mamuzić, *Ilirizam i Srbi*. Rad Jugoslavenske akademije. Knjiga 217. Zagreb 1933, - i polemiku između zagrebačke i beogradske štampe početkom pedesetih godina prošlog stoljeća oko hrvatskog i srpskog imena.

štiti države, Vidovdanskim ustavom, svojim uvođenjem nasilničke vladavine nad Hrvatskom, – a na tim elementima je 1929-e izgrađena i šestojanuarska diktatura.

I baš zato jer su vilderovski političari udruženi s onim pašičevskim u stvarnosti provodili politiku velikosrpske hegemonije i nacionalnoga tlačenja od 1918 do 1927, i jer je ta politika još drastičnije nastavljena od 1929 do 1939, – vilderovske i aleksandrovske ideje o unitarističkom, integralno jugoslavenskom nacionalnom jedinstvu naših naroda nisu djelovale zblizavajući i sjedinjujući na naše narode, nego su, naprotiv, još više potencirale razdor među njima.

O mađaranskoj Hrvatskoj i o austrofilskoj Srbiji

Po Vilderu je do 1903-e »Hrvatska bila mađaronska a Srbija austrofilska«. (Str. 156).

Tu svoju tvrdnju Vilder još na jednom mjestu precizira ovako: »Zanimljivo: kako je Hrvatska postala mađaronska pod hegemonijom Mađara, kojoj su služili i Srbi i Hrvati, tako je Srbija postala austrofilska po dinastiji Obrenovića tučena i od Bugara«. (Str. 152).

Koja je to Hrvatska bila mađaronska i koji su to i Srbi i Hrvati služili hegemoniji Mađara? Ako se pod Hrvatskom razumije hrvatska zemlja i narod, a pod Srbima i Hrvatima srpski i hrvatski narod, – onda Hrvatska nikad nije bila mađaronska, a hrvatski i srpski narod nikad nije služio hegemoniji Mađara. Nije Hrvatska bila mađaronska, nego su to bili Khuenovi Srbi i režimlijski hrvatski političari iz bivše Narodne stranke koja se je 1873 pretvorila u vladinu, mađaronsku stranku. A i ti Srbi i ti Hrvati mađaroni predstavljali su tanki, od naroda prezren i odbačen sloj građanske činovničke inteligencije. Između Hrvatske i naroda u njoj kao cjeline, i između neznatne vladine mađaronske manjine traje stalan sukob i neprekidna borba. Da je *Hrvatska* bila mađaronska, ne bi se onako sva bila pobunila godine 1903-e protiv Khuena i njegovih mađarona.

I koja je to Srbija bila austrofilska po Obrenovićima? Srpski narod nije mogao biti po Obrenovićima austrofilski zato, što je za sve vrijeme vladavine te dinastije bio u svojoj golemoj većini antiobrenovičevski, suprotstavljajući se odlučno i njihovoj unutrašnjoj, apsolutističkoj, i njihovoj vanjskoj, austrofilskoj politici. I tu se radilo samo o dinastiji i o tankom vladavinskom protunarodnom sloju na jednoj, i o puku u Srbiji, na drugoj strani. Jer da nije bilo tako, ne bi do godine 1903-e bili protjerani ili pobijeni svi, i obrenovičevski i karađorđevićevski vladari.

I baš zato što je narod u Srbiji bio antiobrenovičevski nastrojen i što nije htio da se tuče u dinastijskom, bratoubilačkom ratu – Srbija je pod Milanom Obrenovićem godine 1885-e onako prošla u ratu s Bugarima.

Pri tome ne treba gubiti iz vida da je dinastija i vlada u Srbiji bila isto tako austrofilaska i pod Karadorđevićima, za vlade Aleksandra Karadorđevića (1842-1858).

Vilder spada među one punokrvne regierungsfähig političare koji su dugo bili na vladi i koji su i onda kada bi se našli izvan nje stalno gledali u dinastiju i u režim kao u trajan krajnji cilj svih svojih stranačko-političkih težnja i ambicija, pa su tako, obnevidjevši za sve drugo što nije vadar i vlada, identificirali s dinastijom i režimom i držanje čitave zemlje i cijelog naroda u njoj.

O Pašićevoj parlamentarnoj ustavnosti i njegovoj demokratskoj vladavini

I Vilderova ocjena historijskog zbivanja u Srbiji od godine 1903. na ovamo isto tako svjedoči o njegovom upravo začuđujućem nepoznavanju stvarne srbijanske prošlosti.

»Onda dolazi – piše Vilder – perioda preporoda. Dolazi g. 1903.

Otvara se najlepše doba političke zrelosti, a prema tome i uspeha – opet jednako u Srbiji i Hrvatskoj.

U Srbiji nastaje vladavina parlamentarne ustavnosti i demokratije i tako postaje idejno privlačnom tačkom za sve ostale...« (Str. 152).

O toj srbijanskoj »vladavini parlamentarne ustavnosti i demokratije« na čelu s Pašićem i njegovim radikalima dali su nam autentična svjedočanstva političari progonjenih stranaka iz opozicije: socijalisti, samostalni radikali, republikanci i drugi, kao i suvremeni srbijanski pisci Domanović, Skerlić, Cvijić, Prodanović itd.

Ta radikalska sloboda i demokracija došla je do godine 1914-e do svog punog izražaja i u samoj Srbiji (nasilje, korupcija, izborne prijevarne i sl.) i, naročito, u Makedoniji poslije II balkanskog rata.

U toku I svjetskog rata ona se manifestirala u nasilničkim postupcima srbijanske vlade prema južnoslovenskim dobrovoljcima u Rusiji, u odnosu prema Franu Supilu u Jugoslavenskom odboru i prema srbijanskoj opoziciji, u Solunskom procesu, u kršenju Krfske i Ženevske deklaracije...

Pašićev radikalski, antidemokratski vladavinski sistem u Kraljevini SHS (1918-1926) nije pao s neba, nego je, uz pomoć vilderskih građanskih političara, neprekinuto nastavljanje njegova režima iz Srbije 1903-1918.

O Marxu i marksizmu

A evo što je Vilder za pedeset godina svog javnog političkog rada uspio da sazna o historijskoj pojavi Marxa i marksizma.

»Socijalizam (Marx) je sačinio tezu o »istorijskom materijalizmu«, da je sva prošlost čovečanstva, borba klasa, da prevladavaju ekonomski interesi, *da je bilo raja i da će ga opet biti, i bez volje čoveka*«. (Str. 91, – kurziv V. B.)

»Marx je bio protiv svake ideologije uopšte, pa tako kao protiv religije, morala, i protiv nacionalizma«. (Str. 121).

A Krleža je za Vildera antimarksista zato, jer se u Enciklopediji zalaže za pravo na život dostojan čoveka. Vilder prvo citira jedan od Krleži-
nih ciljeva izdavanja Enciklopedije: »da bismo rodovima, koji će govoriti našim jezikom obezbijedili *najneposrednije i najprirodnije pravo: pravo na čoveka dostojan, slobodan i civiliziran život*« (kurziv Vilderov), – pa onda nastavlja s ovim pitanjem i odgovorom: »Da li ovo govori marksista? Ta Marks u je čovek pasivna, neosećajna, bezvoljna mašina . . . Sve mu je samo masa i određen istorijski razvoj. »Lumpiges Individuum« – ovako doslovno s despektom pišu Marks i Engels o pojedincu čoveku«. (Str. 122) – (Otkud mu samo ovi citati Marxa i Engelsa, osim ako ih nije pobrao iz Paveličevih strahotnih zabluda).

Vilderove historijske istine o načinu ujedinjenja 1918-e i o centralističko-monarhističkoj Jugoslaviji

Prva tačka zaključnoga, kurzivom štampanog poglavlja pod naslovom *Šta treba da znamo*, glasi:

»1. *Godina 1918 nije početak nekog eksperimenta nego je sretni završetak jednog razvoja i napora Južnih Slovena od 18 stoleća kroz 19 vek da prema modernom pojmu naroda jedan nacionalizam stvori jednu državu.*

Godina 1918 pretstavljala je ono idealno, pozitivno, logično u nama.« (Str. 155)

»Istorija, evropski i svetski događaji g. 1918 koji su posle ponedono-
snog rata Zapadne civilizacije hteli da dinastički poredak u Evropi zame-
nena sa slobodom i vladavinom naroda omogućili su i Južnim Slovenima
da stvore svoju državu. Samo i jedino u takvim prilikama i takvim
idejama na osnovi narodnog jedinstva svih Južnih Slovena mogla se je
na ruševinama Austro-Ugarske sa Srbijom i Crnom Gorom stvoriti jedna
velika država od Đevdelije do Maribora. Samo i jedino tako mogli su
biti ujedinjeni svi i Srbi i Hrvati i velika većina Slovenaca.

Godina 1918 najsretnija je prilika u čitavoj istoriji Južnih Slovena«. (Str. 158)

»Kroz jedan vek borbe ostaje g. 1918 pobjednikom nacionalizam ju-
žnoslovenski« (Str. 82).

Prikazujući kakvu je ulogu odigrala u stvaranju Kraljevstva SHS
decembra 1918 njegova (Vilderova) državotvorna generacija građanskih

političara, on piše: »Idealizam kojim se prožimala u Hrvatskoj i u Srbiji nije ju ostavio i kod samog stvaranja nove države. Niko tada nije nikome ništa ni »silom nametnuo« niti podvalio . . .« (Str. 101–102).

Za Vildera, dakle, još i 1957-e, godina hiljadudevetstoosamnaesta i način ujedinjenja koji je te godine ostvaren »predstavlja ono idealno, pozitivno, logično u nama«.

Vilder, nadalje, smatra da je naše ujedinjenje provedeno u znaku zamjene dinastičkog poretka sa slobodom i vladavinom naroda, da je 1918-e pobijedio južnoslovenski nacionalizam i da su naši tadašnji, prvodecembarški državotvorci bili i u Srbiji i u Hrvatskoj prožeti idealizmom u tolikoj mjeri da kod samog stvaranja nove države *niko tada nije nikome ništa ni silom nametnuo niti podvalio*.

U historijskoj stvarnosti se, međutim, sve zbivalo upravo obrnuto od onoga što Vilder tvrdi. Način ujedinjenja bio je po interese i po budućnost naših naroda negativan i ubitačan; dinastički poredak nije zamijenjen slobodom i vladavinom naroda, nego je baš i s pomoću i za račun zapadnih civiliziranih kapitalističkih sila uspostavljena i učvršćena vlast jedne reakcionarne, kontrarevolucionarne dinastije koja je centralističko-hegemonističkim režimom ugušivala i sprečavala slobodu i vladavinu naroda; 1918-e nije pobijedio južnoslavenski nacionalizam nego velikosrpski hegemonizam; kod samog stvaranja nove države – od kršenja Krfske i Ženevske deklaracije, Naputaka Narodnoga vijeća, utanačene kvalificirane dvotrećinske većine, suverenosti ustavotvorne skupštine, od Privremenog narodnog predstavništva, Obznane, Zakona o zaštiti države, do Vidovdanskog ustava i njegova izglasavanja – sve je bilo silom nametnuto i ispunjeno podvalama.

O Mačekovu odnosu prema 1. decembru 1918

Vilder je u tolikoj mjeri ispunjen samozadovoljstvom i ponosom na svoje i svojih stranačkih drugova djelo, na način ujedinjenja i uređenja zajedničke države od decembra 1918-e, da mu se pričinja kako čak i Maček afirmira takvu godinu 1918-u.

Citirajući jednu Mačekovu izjavu iz emigracije, u kojoj Maček kaže da se on dosad nije izjasnio za raspad današnje Jugoslavije, i da se za taj raspad ne će izjasniti ni u buduće, – Vilder nastavlja: »U ovoj svojoj čitavoj razumnoj izjavi dr. Maček zapravo nakon toliko iskustava daje najbolje svedočanstvo i priznanje i godini 1918-oj, kad je Jugoslavija stvorena«. (Str. 117).

Maček u toj svojoj izjavi ni jednom riječi ne pominje godinu 1918-u, pa ako je u nečemu bio dosljedan, onda je svakako to bio u svom odnosu prema toj godini, smatrajući da je tada lajbek bio krivo zakopčan i da ga treba raskopčati.

O historijskoj ulozi regierungsfähig dijela koalicije

Dajući svoj historijski sud o godini 1918 Vilder naročito ističe zasluge svog i Pribičevićevog dijela Hrvatsko-srpske koalicije u stvaranju prvodecembarskog ujedinjenja.

Hrvatsko-srpska koalicija je, po Vilderu, uspjela da »provede mirne, kontinuirano god. 1918 narodnu i demokratsku revoluciju, da stvori veliku zajednicu, u kojoj su okupljeni svi Srbi i svi Hrvati, svi Južni Sloveni, kao nikada pre u istoriji«. (Str. 128).

»Čim su Mađari koji su prvi 1848 potresli i uzdrmali nasledni posed Habsburški, čim su u svom nacionalizmu pošli dalje (1904) da podriju jedinstvo Monarkije, čim se je time u temeljima poljuljao dualizam Monarkije, t. j. austrijsko-nemačka i mađarska sloga, osetiše prvi dalmatinski Hrvati sa Supilom na čelu da je kucnuo čas da se i sa Juga zada udarac Monarkiji, da se pomogne njen raspad. I Riječkom i Zadarskom Rezolucijom (1905) nađoše Hrvati i Srbi zajedničku bazu buduće politike.

Tako je stvorena Hrvatsko-srpska koalicija, koja je kroz 12 godina vodila u teškim borbama i procesima i izborima narodnu politiku uspješno kao nikada ni pre ni posle. I samo tako bio je prokrcen put i spremljen teren za g. 1918.

Ova zajednička politika protiv Habsburške monarkije iznutra u Hrvatskoj i spolja vojničkim poredama u Srbiji učvrstila je ideju »narodnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca«, koja je potisnula zasebne nacionalizme te koja je onda mogla bez sukoba mirno proklamovati 1. decembra 1918 zajedničku državu »na cijelom etnografskom području toga naroda«, kako glasi jednodušni zaključak Hrvatskog sabora od 29. oktobra 1918. god.« (Str. 5).

»Za vreme Prvog svetskog rata Hrvatski sabor u Zagrebu, u kome je imala većinu Hrvatsko-srpska koalicija u doba kad je monarhija navestila rat južnoslovenskom ujedinjenju držao je mudro, ali i neustrašivo tešku poziciju nacionalne zajedničke politike, dok je iscrpena Srbija poredonosno tukla na ratištu vojske moćne monarhije, dok su se u inostranstvu pretstavnici Jugoslovena dogovarali i stvarali bazu buduće države. Opet sinhronizacija. U to doba na jednoj i drugoj strani bila je plejada političara i državnika evropskoga formata. Sve su to bila deca najlepših ideja 19 veka sa verom u ideale i bolju budućnost«. (Str. 152-153).

Ono što je Hrvatsko-srpska koalicija u savezu s dinastijom i sa Pašićem provela 1918-e i narednih godina – više je bila kontrarevolucija nego »narodna i demokratska revolucija«.

Narodnu i demokratsku revoluciju je vlada Narodnoga vijeća na čelu s Pribičevićem i Vilderom ugušila uz pomoć Srbijina državnog aparata i vojske.

Osim toga naši buržoaski državotvorci nisu centralističko-hegemonističko ujedinjenje 1918-e *proveli mirno*, nego su pri tom upotrebili sva raspoloživa nasilna sredstva, pa i oružanu vojničku silu.

Vilder je uz to zaboravio da u državi stvorenoj 1918-e nisu bili okupljeni svi Južni Sloveni, nego da je takvo njihovo okupljanje do krajnjih granica mogućnosti ostvarila Titova socijalistička Jugoslavija nekoliko decenija kasnije.

Kad se govori o Hrvatsko-srpskoj koaliciji, onda se obično misli na jednu homogenu stranačko-političku formaciju, s jednim jedinstvenim antiaustrijskim programom, baziranim na Riječkoj i Zadarskoj rezoluciji i na Supilovoj slobodarskoj Politici novoga kursa.

Ustvari u Hrvatsko-srpskoj koaliciji su postojale dvije različite grupacije i dvije među sobom suprotne politike.

Supilova Politika novoga kursa i Hrvatsko-srpska koalicija pod njegovim vodstvom predstavlja uistinu najviši domet što ga je savez hrvatskih i srpskih građanskih političara dostigao u Hrvatskoj prije I svjetskog rata.

Ali poslije Supilova sukoba s većinom koalicionaških političara i poslije njegova definitivnog izlaska iz koalicije godine 1910 – ta građanskočinovnička vlastoljubiva većina pod vodstvom Pribičevića i hrvatskih naprednjakih regierungsfähig političara Vilderova kova povelja je u cilju svog dolaska ili ostanka na vlasti jednu Supilu potpuno suprotnu promađarsku i proaustrijsku politiku otvorenog služenja i Pešti i Beču protiv slobode i nezavisnosti Hrvatske i protiv osnovnih nacionalnih interesa i hrvatskog i srpskog i svih ostalih južnoslavenskih naroda.¹⁰

Takvu politiku služenja neprijateljima i ugnjetućima južnoslavenskih naroda provodili su režimski vođe koalicije kao eksponenti austro-mađarske vladavine u Hrvatskoj sve do propasti Habsburškoga carstva ujesen 1918-e, zloupotrebjavajući i ime i ugled Supilove slobodarske Hrvatsko-srpske koalicije.¹¹

Takva Pribičević-Vilderova koalicija *nije* »kroz 12 godina u teškim borbama vodila narodnu politiku«, nego je s izuzetkom prve dvije Supilove godine provodila kroz jedan pun decenij manje ili više otvoreno režimsku politiku protiv naroda.

Politika koalicije oslanjajući se na vojničke pobjede Srbije *nije* »učvrstila ideju narodnoga jedinstva« i *nije* »potisnula zasebne nacionalizme«, nego je 1918-e i narednih godina uvođenjem nacionalnog obespravljivanja i tlačenja tu ideju kompromitirala i neminovno izazvala posebne antiunitarističke i anticentralističke oslobodilačke nacionalne pokrete i kod Hrvata i kod Makedonaca i Slovenaca, i prouzrokovala opće ogorčenje potlačenog naroda protiv vladavinskog sistema i u svim drugim zemljama zajedničke države.

¹⁰ Vidi knjigu Frana Supila *Politika u Hrvatskoj*, drugo, Kulturno izdanje, Zagreb 1953, – i moj Uvod u tu knjigu na str. 5–109.

¹¹ Isporedi moju *Historiju političkih stranaka u Hrvatskoj*, navedeno djelo, poglavlje »Hrvatsko-srpska koalicija«, str. 790–794.

Proklamiranje i »etabliranje« centralističko-monarhističke zajedničke države 1. decembra 1918-e nije se dogodilo »bez sukoba«. Upravo je neobjašnjivo kako je Vilder pišući svoju knjigu mogao sasvim da zaboravi na takve činjenice kakve su: oštar sukob između Stjepana Radića i vodstva zagrebačkog Narodnog vijeća na njegovoj sjednici od 24. studenog 1918, kada je Radić protiv centralista i hegemonista zastupao potpuno ispravno anticentralističko i uistinu demokratsko stajalište (a na toj sjednici je Vilder bio prisutan); krvavo ugušivanje anticentralističkih demonstracija 5. decembra 1918-e u Zagrebu sa strane vlade Narodnoga vijeća; nasilno likvidiranje oslobodilačkih seljačkih, radničkih i zeleno-kadrovskih pokreta; teror u Makedoniji, itd., itd.

Za vrijeme I svjetskog rata Hrvatsko-srpska koalicija kao vladina većina nije u Hrvatskome saboru držala tešku poziciju nacionalne politike, zajedničke s borbom srpske vojske na ratištu i s akcijama Jugoslovenskoga odbora, poduzimanim u cilju stvaranja slobodne i od Austrije potpuno nezavisne buduće države.

Nacionalna politika Hrvatsko-srpske koalicije bila je u to vrijeme suprotna i otvoreno neprijateljska i prema borbi za slobodu srpske i crnogorske vojske i jugoslovenskih dobrovoljaca, i prema oslobodilačkim, protivaustrijskim nastojanjima Jugoslovenskog odbora u Londonu.

Hrvatsko-srpska koalicija je kao vladina stranka i saborska većina na prvoj saborskoj sjednici iz godine 1915 (održane 14. lipnja te godine) svoj stav prema ratu između Srbije, Crne Gore i saveznika na jednoj, i Austrije i Njemačke na drugoj strani izrazila u *Manifestaciji saborskoj*, koju je predsjedavajući prvak koalicije predložio saboru ovim riječima:

»Započinjajući u smislu postojećeg ustava kraljevine Hrvatske, a po premilostivoj odredbi kralja rad ovoga saborskoga zasjedanja, ne mogu propustiti a da se u prvom redu ne sjetim sa čuvstvom sinovske odanosti i ljubavi te zahvalnosti onoga, koji u visokoj ustavnoj svijesti i očinskoj brizi svojoj nije ni u današnjim teškim časovima smetnuo s uma ustavna prava i potrebe naroda vjerne mu i odane kraljevine Hrvatske. Neka Svevišnjim obilnim blagoslovom blagoslovi našega premiloga kralja i vladara te ga još dugo uzdrži čila i vedra na slavu i sreću njegovih naroda.

Hrvatski je narod na svom saboru god. 1527. slobodnom voljom izabrao kraljem svojim člana previšnjeg i danas vladajuće kuće, a stvorio je i temeljni državni zakon u historijskoj saborskoj sjednici od 9. ožujka 1712., po kome će hrvatski narod s prejasnom dinastijom Habsburške monarhije, jedan za sve, a svi za jednoga braniti se protiv vanjskoga dušmanina. Ovo su načelo obrambenoga solidariteta kasnije prihvatili svi narodi monarhije, komu se međutim državnome zakonu imade zahvaliti, što i danas svi narodi monarhije kao jedan narod na bojnim poljanama i kod kuće u složnom natjecanju, a u vjernosti prema kralju i otadžbini, doprinášaju sve moguće žrtve za pobjedu našega oružja i oružane sile Njeg. Veličanstva. I mi potomci mudrih i rodoljubnih djedova poštujući njihov spomen, poštujuemo i vršimo taj njihov zapis, koji nam

oni namriješe pa zalažemo i zalagat ćemo sve sile, da iskupimo njihovu riječ, jer to traži čast cjelokupnoga naroda našega. A vršimo ga i danas, gdje je vjerolomni bivši saveznik monarhije posegao s oružanom rukom za našim morem...«. »... Današnje vrijeme traži, da se sve dobre sile državne udruže u službi jednoga cilja, a taj je pobjeda našega oružja. Za taj cilj moramo raditi, ojačati ukupnu snagu, pa po potrebi zatajiti i stranački interes. Moramo tražiti ono, što nas u službi domovine spaja, a izbjegavati ono, što nas razdvaja. Prvi korak zato neka nam bude, da pozdravimo u vjernosti i odanosti našega premilostivoga i ljubljenoga kralja i vladara (Sabor ustaje i kliče: Živio kralj), naše hrabre čete i njihovog vrhovnog vojskovođu, nadvojvodu Fridrika. (Živio!). Molim da me visoki sabor izvoli na to ovlastiti. (Živio!)«.¹²

Za držanje Hrvatsko-srpske koalicije kao vladine većine na strani Habsburške dinastije, Austrije i Mađarske u toku rata od osobitog je značenja i »Adresa većine hrvatskoga sabora«, upućena 9. čujka 1917. novom caru i kralju Karlu, koja, između ostalog, sadrži i ovo: »Usred ratnog požara, koji je nikad neviđenim opsegom i nikad neslućenom žestinom zahvatio velik dio svijeta, preuzima Vaše Veličanstvo milošću božjom žezlo vladanja u svoje ruke i sjeda na prijestolje slavnih svojih preda.

U tom času sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije homagijalnim počitanjem zahvaljujući za premilostivi pozdrav Vašega Veličanstva, isporučeni mu na usta bana, hrli, da pred licem Vašega Veličanstva obnovi svomu kralju starostavni zavjet vjernosti, koja je jednako trajno i nepokolebljivo ispunjala srca hrvatskog naroda kroz sva stoljeća sve od časa, kad je godine 1527., poslije smrti Ludovika II. izborom prenio hrvatsku vlast na Habsburški dom, pa do današnjih dana, a koja je zasvjedočena tolikim žrtvama za sigurnost prijestolja i Monarkije...

Noseći daleko na jug kulturu i napredak, a očekujući svoj gospodarski preporod, on ne daje samo vazda nove životne snage kraljevini Hrvatskoj i sjaj prijestolju habsburškom, nego i učvršćuje vjeru u ostvarenje hrvatskih narodnih ideala u sklopu Monarkije i u ugarsko-hrvatskoj državnoj zajednici... hrvatski narod tražeći svoje ujedinjenje i znajući, da iz njega ne će samo izaći kraljevina Hrvatska, nego i državna zajednica obnovljena, ojačana i uvećana, drži i vjeruje, da će i mađarski narod potpunim razumijevanjem i ljubavlju pomagati narod hrvatski u ostvarenju ovoga cilja i da ne će stati kod prvoga koraka, koji je u § 65. nagodbe od 1868. na obvezatni i temeljni način učinjen... U toj težnjoj naći će se bez sumnje hrvatski narod zajedno s mađarskim narodom, pak će njihova utakmica za skladnim razvitkom sila obaju naroda prijestolju dati novu snagu i novi sjaj.

Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije teško bi mogao naći dovoljno riječi ushita, kojima bi progovorio muževnom i hrabrom držanju naših junaka na bojištu onako, kako to traži naše poštovanje prema

¹² Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919. Sabrao ih Ferdo Šišić. Zagreb, 1920. Str. 37-39.

njima i opći ponos hrvatskoga naroda zbog njihovih velikih, neprolaznom slavom ovjenčanih djela. Znajući, da su opće poznate žrtve i vještiti dokazi vjernosti i hrabrosti, koje su naši ratnici umom, grudima i mišićima, od voda do vojnika, na svim bojišnim poljima današnjega rata pružili, želi naš narod u tihoj ali ponosnoj radosti, zbog tako velikog obilja svojih moralnih vrlina, u vrijeme mira ujedinjen stvoriti isto takovu falangu u kulturno-socijalnom i narodno-gospodarskom radu, na korist samoga naroda i na sjaj i slavu prijestolja.

Moleći ovaj sabor Vaše Veličanstvo, da u danima teške borbe za veliku budućnost blagoizvoli primiti premilostivo ovaj izraz vjernosti i patriotskoga nastojanja cjelokupnoga naroda našega, živo želi, da Bog milostivi štiti, održi i očuva Vaše Veličanstvo, uzvišenu kraljicu, prijestolonasljednika i cijeli vladalački dom, kako bi divnom snagom, koja Vaše Veličanstvo krasi, moglo vrijeme mira upotrebiti za probitak svojih naroda onom kraljevskom milošću i ljubavi, koju iz svake riječi Vašeg Veličanstva Vaši narodi sa ushitom osjećaju kao navještaj sretno budućnosti.

Bog štiti Vaše Veličanstvo i prejasni vladalački dom!

U Zagrebu, dne 9. ožujka 1917.

Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije
i Dalmacije.¹³

Takva »nacionalna politika« Hrvatsko-srpske koalicije kao vladine stranke i saborske većine u toku rata nije imala ničeg zajedničkog sa raspoloženjem hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj koji su i 1915-e i 1917-e bili protiv rata što ga vodi Austrija, pa su to masovnim dezertiranjem, predavanjem u rusko zarobljeništvo, i zelenim kadrom na djelu i dokazali.

Taj austrofilski, prohabsburški stav koalicije, koji je bio podjednako i protusrpski i protuhrvatski i antijugoslovenski, nije imao nikakve veze sa hrvatstvom. U to doba je istinski predstavnik hrvatstva u Hrvatskome saboru bila opoziciona Starčevićeva stranka prava, koja je otvoreno ustajala u obranu Srbije i do kraja rata vodila sve odlučniju anti-austrijsku politiku stvaranja slobodne nezavisne južnoslavenske države na bazi narodne ravnopravnosti.¹⁴ Uz koaliciju je u Hrvatskome saboru otvoreno bila na strani Austrije još samo šačica frankovačkih zastupnika.

Za pravilnu ocjenu koalicijske nacionalne politike treba imati u vidu još jednu činjenicu koja je od presudne važnosti: poslije raskida sa Supilom iz godine 1910-e vodstvo Hrvatsko-srpske koalicije potpuno su preuzeli srpski građanski političari koji su do kraja ostali glavni faktor usmjerenja i određivanja njene cjelokupne politike, dok su hrvatski predstavnici u ujoj igrali podređenu ulogu.

¹³ Na istome mjestu, str. 85-88.

¹⁴ O držanju Starčevićeve stranke prava u toku rata vidi knjigu Srdana Budisavljevića, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb, 1958.

A kada je godine 1918-e narodna, antiaustrijska opozicija u Hrvatskome saboru na čelu sa Starčevićevom strankom prava upućivala ponovljene pozive Hrvatsko-srpskoj koaliciji, da napusti svoj položaj vladine stranke i eksponenta Beča i Pešte u Hrvatskoj i da se s ostalim opozicionim strankama, koje stoje na južnoslovenskom stanovištu, udruži u jednu narodnu koncentraciju koja će se zajednički boriti za ujedinjenje i nacionalno oslobođenje naših naroda od Austro-Ugarske, – Pribičević je kao šef koalicije na te pozive, odbijajući ih, odgovorio između ostalog: »... *Dirati situaciju, koja je pozitivna, za koju se zna kakova je, i ići u jednu nirvanu, u jedan vakuum, to znači ići kao guska u maglu*«. (*Stenografski zapisnici sabora 1917–1918. Svezak VI*)

Vodstvo koalicije je sve do potkraj rata bilo protiv svake stvarne političke akcije za slobodu, propagirajući u saboru još i 9. srpnja politiku čekanja i pasivnosti. (Vidi na istome mjestu, zapisnik od 9. VII 1918)

Politiku »gledanja i čekanja« prema borbi južnoslovenskih naroda za oslobođenje i ujedinjenje koalicija će nastaviti do kraja: prema Jugoslovenskom odboru i njegovoj akciji u inozemstvu zauzimat će negativno stajalište;¹⁵ u Narodno vijeće stupit će kao zadnja politička stranka, tek pošto je Austro-ugarska monarhija stvarno već bila propala.

Onako brzo i zdušno prelaženje Pribičević-Vilderovih koalicionaša u službu nove vladajuće dinastije Karađorđevića i nove Pašićeve vlade iz Beograda bolje će se razumjeti ako se ima u vidu decenijsko služenje tih istih političara Habsburškoj dinastiji i vladi iz Beča i Pešte, dok su ta dinastija i ta vlada držale vlast u monarhiji i u Hrvatskoj.

»U to doba«, nažalost, naši prvodecembarski državotvorci *nisu* ni na jednoj ni na drugoj strani bili »plejada političara i državnika evropskog formata«. Nosioci one centralističko-hegemonističke državotvorne politike, koja je 1918-e pobijedila, bili su na jednoj strani, u Srbiji, radikali na čelu s Pašićem i njegovim uskim velikosrpsko-pravoslavnim shvaćanjima, a na drugoj, u Hrvatskoj, koalicija pod vodstvom sitničavih, regierungsfähig politikanata. Takvi političari i državnici odigrali su dominantnu ulogu u odlučivanju o načinu ujedinjenja i o uređenju zajedničke države.

Političari drugog, boljeg formata (najpozitivniji tadašnji srbijanski intelektualci, najbolji predstavnici antipašićevske srbijanske opozicije, Frano Supilo i njegovi najbliži sljedbenici) i pored sveg svog suprotstavljanja Pašićevoj i koalicionaškoj nacionalnoj teoriji i praksi – nisu mogli presudno djelovati na razvoj događaja.

Jugoslovenska demokracija i nosioci solidarnosti Srba i Hrvata

»... Nikad ne smemo – tvrdi Vilder – zaboraviti da se je ipak uoči takve bure (agresije na Jugoslaviju, napom. V. B.) manifestovala barem

¹⁵ Vidi Milada Paulova, *Jugoslovenski odbor. Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914–1918*. Zagreb 1925. Str. 64.

u eliti solidarnost i Srba i Hrvata i Slovenaca i svih tada demokratskih stranaka u jednoj vladi od 27 marta 1941. S tom vladom otišlo se onda u izgnanstvo . . .

Tako je jugoslovenska demokratija u svojim počecima početaka ostala i bez teritorije. Jugoslavija iz g. 1918 postala je emigrant . . .« (Str. 6).

Vilderu se, dakle, 1957-e pričinja da je vladavinski sistem u monarhističkoj Jugoslaviji od 1918–1941, sa svojim od vlade postavljenim Privremenim narodnim predstavništvom, s Obznanom, sa Zakonom o zaštiti države, s Vidovdanskim ustavom, s Glavnjačom, s diktaturom, s Banovinom Hrvatskom i njenim koncentracionim logorima i sa Simovićevom vladom – bila jugoslovenska demokratija. I da su buržoaske stranke: Radikalna, Demokratska, Hrvatska seljačka, Slovenska ljudska stranka, desna Zemljoradnička, Jugoslovenska nacionalna i Jugoslovenska muslimanska – bile *demokratske stranke*.

A »elitni« predstavnici solidarnosti Srba, Hrvata i Slovenaca bili su, po Vilderu, ovi ministri u vladi generala Simovića: Bogoljub Jeftić, šef diktaturine, odozgo stvorene Jugoslovenske nacionalne stranke i predsjednik vlade pod šestojanuarskom diktaturom; Slobodan Jovanović, ideolog antihrvatskog, velikosrpski šovinističkog *Srpskog kluba*; šefovi i prvaci državotvorne Radikalne i Demokratske stranke: Trifunović, Ninčić, Grol, pa Džafer Kulenović, itd.¹⁶

Hrvatsko-srpska solidarnost te »elite« ubrzo će se manifestirati u moralnom, finansijskom i oružanom pomaganju četničkoga pokreta u zemlji sa strane kraljevske emigrantske vlade u Londonu, koja je radi pojačanja hrvatsko-srpske solidarnosti imenovala svojim ministrom vođu toga pokreta Dražu Mihailovića, s jedne, – i u Kulenoviću kao predsjedniku kvizifinske ustaške vlade, s druge strane.

O našem kulturnom doprinosu Balkanu, Evropi i Čovječanstvu

Savez Pribićević-Vilderove Hrvatsko-srpske koalicije sa dinastijom i sa Pašićem, nametanje monarhističkog, centralističko-hegemonističkog uređenja nove države s pomoću nasilja, prijevera i nacionalnog tlačenja, i kraljevina Jugoslavija, stvorena šestojanuarskom diktaturom – to je, po Vilderu, bio jedini put ujedinjenja i naš najveći doprinos čovječanstvu.

Evo kako je to, »idealizmom prožeti« Vilder izrazio na 153. stranici svoje knjige:

»To je bio jedini put do 1918, do pobjede južnoslovenskog nacionalizma nad mađarskim i austrijskim, do stvaranja nove države konačno posle pod jednim imenom: Jugoslavija.

To je naš kulturni doprinos sređivanju Balkana, Evrope, čovječanstva.«

¹⁶ Vidi popis članova Simovićeve vlade kod F. Čulinovića, *Jugoslavija između dva rata*, II, Zagreb 1961, str. 309–310.

Tko je kriv?

Pošto je tako proglasio način prvodecembarskog ujedinjenja i stara kraljevsku Jugoslaviju najvišim savršenstvom, Vilder se odjedanput i sasvim nenadano sjetio da s tim remekdjelom naše dinastije i naših buržoaskih državotvoraca s one i s ove strane Save i Dunava nešto ipak nije bilo sasvim u redu. Tako je onda na kraju svog hvalospjeva došao na ideju da je morao postojati neki uzrok zbog koga je ta nenadmašiva centralističko-unitaristička državna tvorevina propala.

Na pitanje tko je kriv za sve trzavice, nevolje i nedaće u staroj Jugoslaviji, Vilder daje ove odgovore:

1. »Kad je došla stvarnost, nova država ne smemo zaboraviti da se, kao nekako čedo Vilsonove demokratije, našla odmah uklještena u dve doktrine reakcije: komunističke i fašističke. U Ustavotvornoj Skupštini imali smo 58 komunista...« (Str. 102).

2. »... A onda dolazi realnost. Dolaze oni okovi, koje vuče svagda masa u novim pokretima čovečanstva, koja ne trči tako lako za promenama. Dolaze sukobi između snova i planova elite i života. Tako nastaju tragike...« (Str. 128).

3. Na str. 5. i 6. svoje knjige Vilder se između ostalog pita: »... a sa kulturom primitivaca – zar je mogao početni razvoj biti takve zajednice (državne) bolji? A nigde u istoriji nijednog drugog naroda nije se pod takvim okolnostima bolje razvijala nova država«.

4. Na str. 120 svoje knjige Vilder između ostaloga tvrdi da je »demokratsko jugoslovenstvo, čista ideja narodnog jedinstva od g. 1918, bila do temelja oslabljena i uzdrmana skoro 12-godišnjom dinastičkom diktaturom iz Beograda...«

5. Vilder vidi samo dva događaja koja »dadoše hranu strastima«. U odlomku pod naslovom *Dva zločina* on piše: »Priznajmo, dva velika događaja dadoše hranu strastima. Ubistvo Radićevo u Skupštini – bez zadovoljštine žrtvama, bez kazne zločina, bez reparacije. To je ubeleženo na teret srpstva t. j. kolektiva. Ustaški pokolj, klanje i katoličenje – a bez istinskog ožaljenja, bez snažnog i iskrenog protesta – to je ubeleženo na teret hrvatstva t. j. kolektiva«. (Str. 6)

6. A glavni krivac za to, što su u staroj Jugoslaviji godine 1918-e stvari pošle naopako, a 1941-e svršile katastrofalno – jest po Vilderu *ime*, odnosno okolnost što su južnoslovenski narodi za sve to vrijeme nosili dva imena, hrvatsko i srpsko, umjesto jednog, jugoslavenskog.

ad 1. Centralističko-hegemonistička Kraljevina SHS, koja je od samog svog postanka grubom silom, terorom i svojom i tuđom vojskom ugušivala svaki slobodoljubivi pokret radničkih, seljačkih i potlačenih narodnih masa – bila je, po Vilderu, nevinašce od demokratske bebe, koju umalo da nisu zadavile dvije reakcionarne doktrine, od kojih je

jedna bila komunistička. Za naopaki prvodecembarški početak, za stanje stvoreno antidemokratski skalupljenim Privremenim narodnim predstavništvom, Obznanom, Zakonom o zaštiti države i Vidovdanskim ustavom, za sve te protunarodne postupke dinastije i buržoaskih državotvoraca bili su krivi među ostalima i na prvom mjestu i komunisti, koji su, baš zato što su se suprotstavili tom ugnjetačkom centralističko-hegemonističkom vladavinskom sistemu, bili izvrgnuti zvjerskim progonima od Obznanе do diktature. Čitav taj sistem izgrađivao se bez komunista i protiv komunista, njihovih 58 mandata bilo je protuzakonito poništeno, a njihova legalna aktivnost sprječena terorom.

I kakva je to druga fašistička opasnost ugrožavala iznutra monarhističku državu prvih godina njenog postojanja, osim onih fašističkih bandi (Orjuna, Srnao), koje su dvije glavne vladajuće, državotvorne stranke, demokratska i radikalna osnovalе, financirale i naoružavale u cilju socijalnog tlačenja i provođenja nacionalnog ugnjetavanja i političkog terora nad narodima Jugoslavije.

A ni vanjska ugroženost nove države nije dolazila od »fašističke doktrine«, nego od imperijalističkih težnja i pothvata tadašnje Italije u kojoj su takve aspiracije postojale godinama prije pojave fašizma (Londonski pakt).

ad 2. Navodni Vilderov krivac za negativan razvoj događaja u kraljevstvu i u kraljevini SHS – bile su *narodne mase*, koje se protive »novim pokretima čovječanstva« i neće da »trče tako lako za promenama«, jer su okovane konzervativnim okovima.

Do tragedije u staroj Jugoslaviji došlo je, misli Vilder, zbog toga što su se te reakcionarne mase sukobile s idealnim »snovima i planovima« dinastije i buržoaske državotvorne »elite« o uređenju države.

Tvorci centralističko-hegemonističke monarhije SHS bili su dakle nosioci »novog pokreta čovječanstva« i progressa – i sanjari-idealiste, čiji su se plemeniti snovi i planovi razbili o grubu stvarnost reakcionarnog otpora masa.

Ako su prvodecembarškim »etabliranjem« zajedničke države nečiji snovi bili uništeni, onda su to bili snovi baš tih narodnih masa koje se nisu pobunile protiv stanja u novoj državi zato što je ono predstavljalo promjenu u odnosu na staro, nego zato što je kapitalističko-monarhistički sistem, uspostavljen 1. decembra 1918-e, sa svojim centralizmom i hegemonijom veliko-srpske buržoazije ustvari značio nastavljjanje onog nacionalnog tlačenja i političkog i socijalnog obespravljanja koje je do godine 1918-e postojalo u Habsburškoj monarhiji.

Narodne mase izvan Srbije su željele promjenu staroga stanja, i nakon propasti Austro-Ugarske čvrsto su se nadale u nju, očekujući od nove, svoje, narodne države neminovno ostvarenje svog socijalnog i nacionalno-političkog oslobođenja.

Realizaciju socijalne pravde i unutrašnje političke slobode željele su i radne mase u Srbiji.

Glavni uzrok sukobu između narodnih masa i režima baš je i bio u tome, što je u novoj državi zadržan stari društveni i politički poredak.

Narodne mase u to vrijeme nisu pošle za vladodršcima u novoj zajedničkoj državi upravo zato, jer su bile slobodarske, jer su željele istinsku promjenu na bolje u pravcu napretka i progresa, i jer su ti državotvorci iz godine 1918-e uspostavljanjem starog radikalsko-koalicionaškog, ugnjetačkog sistema vladavine bili u suštini ostvarivači snova i planova reakcionarne buržoazije.

ad 3. Vilder smatra da »sa kulturom primitivaca« početni razvoj zajedničke države nije mogao biti bolji.

Ako se ima u vidu činjenica, da su zajedničkom državom upravljali i usmjeravali njen početni razvoj *isključivo* dinastija i državnici i političari vladinih buržoaskih stranaka, onda Vilderova tvrdnja znači da početni razvoj države nije mogao biti bolji zbog toga, što su njeni navedeni upravljači raspolagali sa kulturom primitivaca.

Ako je tako i mislio, kao što je napisao, onda je Vilder potpuno u pravu. Taj vladavinski sloj, uključujući tu i državotvorca Vildera, svojim totalnim nepoznavanjem i prošlosti i sadašnjosti onih naroda, nad kojima su godinama vladali, i čitavom svojom političkom teorijom i praksom dao je uvjerljivih dokaza o svojoj primitivnoj državničkoj kulturi.

Pod njihovim monopolisanim vodstvom razvoj zajedničke države uistinu nije mogao biti bolji.

ad 4. »Demokratsko jugoslovenstvo i čista ideja narodnoga jedinstva« u državi stvorenoj 1. decembra 1918-e nisu uopće postojali.

Postojala je samo jugoslovenstvom i čistom idejom narodnoga jedinstva prikrivena svevlast velikosrpske buržoazije i dinastije.

A ono demokratsko jugoslovenstvo i ona čista ideja narodnog jedinstva koja je prije godine 1918-e, od ilirskih vremena, postojala u težnjama pretežno hrvatskih intelektualaca i jugoslovenske revolucionarne omladine – nije »bila do temelja oslabljena i uzdržana skoro 12-godišnjom dinastičkom diktaturom iz Beograda«, nego su to idealno jugoslovenstvo i ta ideja bili razoreni desetgodišnjom antidemokratskom i anti-jugoslovenskom vladavinom iz Beograda već prije dinastičke diktature, koja je samo kao drastičnije i krvoločnije nastavljanje te vladavine definitivno uništila kod južnoslovenskih naroda i samu pomisao unitarističkog jugoslovenstva koje se u velikosrpskoj hegemonističkoj praksi i pod dinastičkim terorom pretvorilo u sredstvo porobljavanja svih južnoslovenskih naroda.

ad 5. Vilder vidi i priznaje samo dva zločina koja su izazvala hrvatsko-srpski razdor: Račićeva ubijstva u beogradskoj skupštini i ustaški pokolj pod okupacijom.

Vilder sistematski prešućuje onaj dio krivice koji pada na režim iz doba 1918–1927, kada su on i njegovi stranački drugovi kao stupovi velikosrpske hegemonije bili jedan od glavnih faktora u izazivanju hrvatsko-srpskog razdora. Ubojicu Račića je zapravo formirao i stvorio decenij dinastijaške, centralističke velikosrpske vladavine. A i ustaška krvološtva su dobrim dijelom bila posljedica onoga stanja koje je prethodilo okupaciji iz godine 1941.

Od krvoprolića 5. decembra u Zagrebu, od terora u Hrvatskoj, u Makedoniji i u ostalim »antidržavnim« dijelovima zemlje, od Obznane, Zakona o zaštiti države, zvjerskih progona komunista i nacionalnoga tlačenja – do šestojanuarske diktature, Glavnjače, Koncentracionih logora u doba vlade Cvetković-Maček i predavanja uhapšenih komunista fašističkome okupatoru i ustašama, – sve je to u kraljevskoj Jugoslaviji bilo nizanje jednog zločina za drugim.

A sva ta zločinstva nisu ostala, pa nisu ni mogla ostati baz katastrofalnih posljedica.

ad 6. O Vilderovoj tvrdnji da je jedan od glavnih uzroka hrvatsko-srpskome razdoru postojanje dvaju narodnih imena, hrvatskoga i srpskoga, – raspravlja se u narednom poglavlju ove radnje.

Sve navedene »historijske istine«¹⁷ Većeslava Vildera o prošlosti južno-slovenskih naroda, o uzrocima negativnih pojava i hrvatsko-srpskog razdora u razdoblju 1918–1941 – upravo su obratne od onoga što se je u to doba zbivalo u našoj nacionalno-političkoj i društvenoj stvarnosti.¹⁸

Vilder u Uvodu svoje knjige tvrdi: »Historiografija je naša sigurno najslabija strana kulturnoga razvoja« (Str. XVIII). O tome bi se dalo diskutirati. Jedno je, međutim, izvan svake diskusije: poznavanje historije uopće, a naše nacionalne povijesti napose – sasvim je slaba strana Većeslava Vildera. Treba samo na toj istoj XVIII stranici pogledati popis literature iz koje je Vilder crpao svoje »historijske podatke«: svega šest knjiga od četiri autora, od kojih je zadnja izašla 1938.

Mi se obično zgražamo nad nepoznavanjem hrvatske prošlosti sa strane srbijanskih državnika i političara. Vilder je četrdeset godina živio i radio u Hrvatskoj kao istaknuti prvak jedne građanske stranke, kao publicista i urednik različitih listova i kao zastupnik u Hrvatskome saboru, – pa ipak je njegovo nepoznavanje hrvatske prošlosti upravo zapanjujuće. Ne može se, naime, pretpostaviti da su sve Vilderove proizvoljne historijske tvrdnje, koje su po pravilu suprotne utvrđenim povijesnim činjenicama, plod njegova svjesnog tendencioznog prikazivanja političke prošlosti. On naopako interpretira našu nacionalnu historiju i onda, kada očito nije stranački zainteresiran.

¹⁷ Osim tvrdnje o primitivnoj kulturi naših buržoaskih državotvoraca iz godine 1918.

¹⁸ Isporedi V. Bogdanov: »Historija Jugoslavije«. Enciklopedija Jugoslavije. Knjiga 5. Zagreb 1962. Str. 106–129.

Kao »opravdanje« može poslužiti Vilderu činjenica, da se on s takvim svojim poznavanjem historije ne izdvaja od ostalih naših državotvornih buržoaskih poličara i na jednoj i na drugoj strani koji su u politici kraljevske Jugoslavije vodili glavnu riječ. Oni su u mnogome i na osnovi svog gotovo nevjerovatno slabog poznavanja historije naših naroda izgradili zajedničku državu na krivim pretpostavkama i preko dvadeset godina isto tako krivo ravnali njenom politikom.

2.

VILDER PREMA NACIONALNOM PITANJU

Vilder je kao stranački prvak i publicista četrdeset godina (1900–1941) aktivno sudjelovao u buržoaskom rješavanju nacionalnoga pitanja u zemlji, a zatim se još oko dvadeset godina (1941–1961) intenzivno bavio tom problematikom u emigraciji kao glavni ideolog jedne emigrantske struje u Londonu.

Vilder je za tih šest decenija svoj stav prema nacionalnom pitanju nekoliko puta mijenjao: prvo je desetak godina (1918–1927) kao pristaša vladinih stranaka i podsekretar ministarstva policije u Pašičevim PP vladama bio jedan od glavnih stupova centralizma i unitarizma, a onda se isto tako desetak godina (1927–1939) nalazio u redovima građanske anticentralističke opozicije, da na kraju u emigraciji ponovo zauzme svoje prvotno centralističko-unistarističko stajalište stavivši se na čelo pobornika monarhističkog intransigentno jugoslavenskog rješenja.

Veoma je zanimljivo a ujedno i poučno ispitati motive i argumente takve razvojne linije u nacionalnom pitanju jednog našeg tipičnog građanskog poličara, i upoznati njegove konačne, na osnovi šezdesetogodišnjeg iskustva iskristalizirane poglede, koje nam autor, u obliku svog političkog testamenta, saopćava u svojoj knjizi, objavljenoj 1957-e.

»Gde je izvor spora srpsko-hrvatskog?«

Po Vilderu je glavni uzrok hrvatsko-srpskog spora u postojanju dva imena: hrvatskog i srpskog. Za sve nevolje i katastrofe južnoslovenskih naroda kriva su ta dva imena.

Govoreći o jednom svom predavanju, održanom 1955 u Londonu, Vilder ističe kako je tada »nabacio« svoju »originalnu tezu da u etabli-ranju dva nacionalizma, srpskog i hrvatskog, bez zajedničkog trećeg imena, vidi izvor svega zla«. (Str. 101)

»Kraj naše nerazvijenosti u državotvornom smeru, tereti Južne Slovene još zasebno jedan *istočni, prvorodni greh*. Istina je prosta: čim se u 19 stoleću stvoriše državotvorne ideje iz množine provincijalizama, teritorijalnih podela, koje je do 18 stoleća spajao ne samo jezik nego i

osećanje jedinstva roda i plemena kao etničko jedno, – zbog dva imena dva nacionalizma, rodila se je sudbonosna greška, fatalnost, koja od tog vremena znači naveštaj razdora i rata u istoj rasi, koja je imala sve elemente da bude jedna moderna nacija.

Sve što se na našem Jugu zbiva i odigrava kroz ovo (dvadeseto) stoleće logička je posledica ovog propusta . . .« (Str. 8)

»Onda (poslije ilirizma, napom. V. B.) dolazi konačno do fatalne podela na dva imena, srpsko i hrvatsko . . . Dva imena stvoriše propagandom na jednom terenu u jednom rodu dva nacionalizma t. j. dve t. zv. državne ideje. Dva imena rastaviše jedno, baš zato što su jedno, u dva neprijateljska logora.« (Str. 151, 152)

»I Vuk Karadžić i Ante Starčević smatrali su da su Južni Sloveni jedan narod. I treba da se ujedine. Ali jedan je propagovao srpsko ime za sve a drugi hrvatsko za sve.

Ali, kako ovo njihovo nije uspelo ostala je (od pre 100 godina) podela na dva imena u jednoj etničkoj celini. Tako se rodila dva nacionalizma. Otuda se stvoriše razlike, jaz, „sukob srpskohrvatski“, koji nikad u historiji nije postojao. Nastala su dva suparnika, dve propagande u jednom.« (Str. 156)

I na str. 149. svoje knjige Vilder tvrdi da je »spor između Hrvata i Srba«: »Samo i jedino u – dva imena!« (Kurziv Vilderov.)

Među Srbima i Hrvatima: »Jedino ime čini razliku.« (Str. 155)

Za Vildera su, nadalje, glavni krivci za razdor između Hrvata i Srba i za sve njihove međusobne sukobe – profesori i filolozi:

»Ali kako su u ono doba, polovinom 19 stoleća, imali odlučni uticaj na oblikovanje narodnosti profesori, filolozi jer je jezik bio glavna oznaka i definicija nacionalizma, to je rasprava o imenu jezika i naroda dovela do spora. To je ona naša tragika . . . Filolozi, jezikoslovci, profesori sa imenom stvoriše smutnju; oni treba da je i ispravljaju!«. (Str. 133, 140)

Gledajući u postojanju dva imena uzrok svemu zlu, Vilder nas kroz cijelu svoju knjigu uvjerava da je u prihvatanju jednog jedinstvenog jugoslavenskog nacionalnog imena jedini izlaz iz toga zla.

Nisu dva imena prouzrokovala hrvatsko-srpski sukob, nego je on bio direktna posljedica velikosrpskog centralističko-hegemonističkog sistema, koji nas je od Obznane i Vidovdanskog ustava ravno odveo u šestojanuarsku diktaturu.

I nisu krivci »hrvatsko-srpskog spora« filolozi i profesori,¹⁹ u kojima Vilder gleda »našu tragiku«, nego su to nosioci tog ugnjetачkog sistema

¹⁹ Osim onih profesora, naravno, koji su poput Slobodana Jovanovića bivali predsjednici Srpskog kluba, članovi u vladama »hrvatsko-srpske solidarnosti« i ministri predsjednici kraljevske emigrantske vlade u Londonu.

i do diktature, i za njenog trajanja: Aleksandri, Pašići, Vilderi i ostala »demokratska elita« naših buržoaskih državnika i političara »evropskog formata«, koji su nas »ujedinjavali« i uređivali zajedničku državu u razdoblju 1918–1941.

A praksa isključivo jednog imena pod diktaturom isuviše jasno svjedoči o tome, da je to jedinstveno jugoslavensko nacionalno ime bilo nametnuto našim narodima odozgo samo zato, da bi se sprečavanjem upotrebe i samih posebnih narodnih imena uništila i sva stvarna nacionalna i politička prava i sloboda narodima Jugoslavije. Postavši tako sredstvom, i simbolom nacionalnog tlačenja i obespravljivanja to diktaturino jugoslavenstvo s jednim imenom postalo je kod naših porobljenih naroda isto, tako omrznuo kao i sama diktatura, koja je takvim svojim prikrivanjem, velikosrpske hegemonije i dinastijskog terora produbila hrvatsko-srpski razdor do krajnjih granica mogućnosti.

Čitajući Vilderove unitarističke, integralno jugoslavenske teze o dva i o jednom imenu iz godine 1957-e, čovjek mora da se sjeti Miletića i Starčevića koji su osam decenija prije Vildera zastupali daleko razumnije, i ustvari jedino ispravno stajalište o problemu imena.

»Tko drugome ne da – piše Svetozar Miletić početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća – ni nazivati se po svojoj volji, taj će još manje poštovati druge slobode, druga prava i potrebe. S tim zajednica nema vrednosti, ma bio i rođen brat.«²⁰

A Starčević je – poučen lošim posljedicama nametanja jednog imena svim našim narodima – u svojoj sušačkoj *Slobodi*, u broju od 23. ožujka 1883. ovako fiksirao svoje stajalište u pitanju imena: *»Pisac pita kakovo smo stajalište zauzeli naprama pučanstvu, koje se u Hrvatskoj izdaje za srpsko. Mi smo naprama njemu zauzeli isto stajalište, koje i naprama bilo kojemu drugomu pučanstvu.*

U svakoj zemlji ima pučanstva različitih jezikom, vjerom, pasminom itd.: pa se po tom i različitim imeni zovu . . .

Mi ne uvidamo, da ti nazivi općenitosti stanovništva ili domovini škodje. Dok je tako, naše je načelo: te nazive ne otimati ni narivavati; neka ih svatko rabi i menja, kako hoće . . . mi iskreno ljubimo i za brata držimo i Srba, i . . . svakoga tko radi za općenito dobro svega naroda i cele domovine; a plašimo se jednako i Hrvata i Srba, itd., svakoga, tko je proti onim skupnim svetinjama . . . Glavna je stvar, da svi rade za narod i domovinu, a neka se zovu kako im drago . . .

Zato, makar se svi proglasili za Hotentote ili nas se svaki zvao posebnim imenom, samo da budemo svi slobodni i srećni.«²¹

²⁰ Navedeno kod V. Stajića, Svetozar Miletić. *Život i rad*. Novi Sad 1926. Str. 216.

²¹ Članak Antuna Starčevića o nacionalnim odnosima južnoslavenskih naroda o obzirom na ime preštampan je kod Blaža Jurišića, *Izabrani spisi Antuna Starčevića*, str. 248–250.

Vilderov odnos prema Hrvatima i prema hrvatskom pitanju

Unitarističko, integralno jugoslavensko stajalište – koje je od stvaranja zajedničke države 1. decembra 1918-e do danas bilo prije svega upereno protiv Hrvata, služeći ujedno i obespravljivanju ostalih južnoslavenskih naroda u monarhističkoj Jugoslaviji – i koje stajalište je obilježeno već i u Vilderovim tezama o jednom imenu, došlo je do mnogo konkretnijeg izražaja u njegovu odnosu prema Hrvatima i prema rješavanju hrvatskog pitanja.

O izglasavanju Vidovdanskog ustava u društvu jedanaest Hrvata

Navodeći podatke o svome životu i radu Vilder iznosi kako je bio i član Ustavotvorne skupštine iz godine 1921 i pri tom naglašava kako je u toj skupštini »u društvu 11 Hrvata glasao za Vidovdanski ustav« (str. 189)

Šta znači to kada Vilder u emigraciji godine 1957-e naročito ističe da je sa jedanaest Hrvata glasao za onaj Vidovdanski ustav kojim je ozakonjena centralističko-hegemonistička vladavina velikosrpske buržoazije i gotovo neograničena vlast dinastije. Na tom ustavu je zasnovan onaj ugnjetački, protunarodni, antidemokratski vladavinski sistem koji je bio uperen protiv prava i sloboda i hrvatskog i svih ostalih naroda Jugoslavije i čija je neposredna posljedica bila šestojanuarska diktatura i aprilska katastrofa iz godine 1941.

Kako objasniti tu činjenicu da se Vilder – koji je kao istaknuti prvak Samostalno-demokratske stranke i Seljačko-demokratske koalicije od 1927 do 1929 bio u opoziciji protiv tog centralističkog ustava, a od 1929 do 1939 i protiv nastavljanja centralizma u obliku dinastijine diktature – tridesetšest godina nakon njegova donošenja otvoreno ponosi time što je sa svega jedanaest Hrvata, protiv volje i protiv interesa čitavog hrvatskog naroda, izglasao taj ustav 1921-e?

Sve se to može objasniti samo kao još jedan dokaz više da je Vilder dvanaest godina (1927–1939) protiv svoje volje i protiv svog osvjedočenja, iz stranačko-taktičkih razloga sudjelovao u građanskoj demokratskoj prohrvatskoj opoziciji protiv centralizma, Vidovdanskog ustava i dinastijine diktature. To je, s njegove strane, bila simulirana opozicija, sračunata na ponovni dolazak na vlast, a ne zasnovana na osvjedočenoj, dosljednoj privrženosti demokratskim principima.

Vilder je i u tom svom opozicionom periodu u biti ostao onako isto antihrvatski i antidemokratski nastrojen, kakav je bio u svojoj centralističkoj, vidovdanskoj, dinastijaškoj eri u doba prvog decembra i podsekretarstva u ministarstvu policije Pašićevih vlada.

Samo tako se može shvatiti da se on, čim su u emigraciji nestali stranački računi dobivanja većine i dolaska na vlast s pomoću prohrvatske anticentralističke opozicije, ponovno i potpuno vraća na pozicije protuhrvatskog centralizma i unitarističkog integralnog jugoslavenstva iz perioda 1918–1927.

A koliko je takvih lažnih, sračunatih strančarskih politikanata Vilderovog kova moralo biti u toj našoj građanskoj anticentralističkoj antidiktatorskoj opoziciji – vidi se po rezultatima koje je ta tobože demokratska opozicija postigla svojom ponovnom kapitulacijom pred monarhijom i dinastijom i svojim prihvatanjem antidemokratskog sistema vladavine u godini 1939.

*Prvo jedna jedinstvena, a onda dvije suprotne linije
u nacionalnoj politici Svetozara Pribićevića*

Vilder je godine 1940-e u uvodniku svoje *Nove Riječi* pod naslovom *Jedna linija kroz dva decenija* kategorički tvrdio da su Svetozar Pribićević i njegova stranka uvijek provodili jednu i istu, demokratsku i slobodarsku politiku. Vilder je tada pisao: »Rezolucija SDS povukla je bilansu dvadesetgodišnjeg života naše države. Neobično iskreno – ali ovolika iskrenost moguća je tek sada, jer je dovršena borba za glavni princip... Da je Sv. Pribićević iskreno težio i u prvoj svojoj fazi od god. 1919. za pravednim demokratskim uređenjem i za Srbe, kao i za Hrvate, najbolje je dokazao time, što se je udružio sa Stj. Radićem i odabrao trnovit put borbe do svoje smrti... Rezolucija SDS povlači jednu liniju kroz prošla dva decenija. Uvijek jedna misija, jedan rad i jedna borba za stvaranje državne zajednice, sposobne za samostalan i slobodan život. Ne za državu koja bi, kao moloh proždírala i gazila svoju djecu, nego za državu, slobodnu i naprednu kuću...«²²

Sedam godina kasnije Vilder je iz osnova promijenio to svoje mišljenje. U svojoj londonskoj knjizi iz godine 1957 on u poglavlju, posvećenom napadaju na mene, daje ovu ocjenu Pribićevićeva stava prema hrvatsko-srpskim odnosima:

»U Kulturi, nedeljnom prilogu zagrebačkog Vjesnika od 4. novembra 1955. izašao je iz pera poznatog komunističkog ideologa Vase Bogdanova oduži članak Hrvatska i srpska prošlost u interpretaciji S. Pribićevića.

²² Da je navedena Vilderova tvrdnja očito netačna i da je Pribićevićev savez sa Radićem iz godine 1927. odlučan prijelom u politici Sv. Pribićevića i njegove stranke i da znači oštru osudu i potpunu negaciju centralističko-hegemonističke i dinastičke politike iz prethodnog perioda 1918–1927, ja sam pokazao u svojoj radnji »Hrvatska i srpska prošlost u interpretaciji S. Pribićevića«, vidi V. Bogdanov, *Likovi i pokreti*. Izdanje Mladosti, Zagreb 1957. Str. 223–235.

G. V. Bogdanov uzima ovde u glavnom na nišan predgovor i redakciju g. Save N. Kosanovića na već drugo izdanje knjige Svetozara Pribičevića »Diktatura kralja Aleksandra« ...

G. V. Bogdanov uzima ovo izdanje za povod da se kritički osvrne na čitavu nacionalnu ideologiju Sv. Pribičevića i da polemíše, doduše samo negativno, sa g. S. N. Kosanovićem ...

G. Bogdanovu, Sv. Pribičević je, kraj sveg priznanja borbi njegove ličnosti, jedan od »građanskih političara« ..., »koji su živeći u malogradanskoj sredini, podložni najprotivrječnijim utjecajima i kolebanjima«. I onda niže citate da dokaže kako nije Sv. Pribičević bio u pitanju odnosa Srba i Hrvata tako nepokolebljiv za čitava života kakvim ga g. Kosanović prikazuje.²³ G. Bogdanov spotiče se na citatu, prvom citatu iz najranije Pribičevićeve mladosti, za koji kaže da »znači jedan od najeklatantnijih a p s u r d a u nacionalnim shvaćanjima naših građanskih političara«, a glasi: »Pošto smo uzeli na osnovu činjenica da Srbi i Hrvati čine jedan narod, moramo osuditi svaki pokušaj, koji bi išao za tijem, da se potraži međusobni modus vivendi na osnovi sloge ili sporazuma između Srba i Hrvata: Sloga ili sporazum može biti ondje, gdje svaka strana može od svojih interesa žrtvovati, gdje može popaštati, sloge može biti između Nijemaca i Mađara, koji su se pogodili, kako će vlast podijeliti, što ih je zapala, te su tu slogu prozvali dualizam, sloga bi se mogla pokušati između Nijemaca i Čeha, jer ih na nju upućuju životni njihovi interesi itd. no između Hrvata i Srba ne može biti govora o slozi«. (1897 g.)

Ovome stavu pridaje g. Bogdanov najveću važnost, jer, i po Kosanoviću, tvrdi da mu je ostao Pribičević veran »sve do g. 1927, do sporazuma s Radićem, primjenjujući te svoje principe u svojoj političkoj praksi naročito od g. 1918. do 1926«. Na ovoj osnovi »logično nije se moglo izgraditi nikakvo drugo državno uređenje nego centralističko i hegemonističko«.

Veličinu Pribičevićevu vidi g. Bogdanov u tome što je ovaj posle sporazuma sa S. Radićem zauzeo »potpuno suprotno stajalište«, pa citira po Kosanoviću iz »Pisma Srbima« (decembar 1933) ovo:

»Najbolje je, najpravednije i najmudrije što Srbi u odnosu na Hrvate mogu da učine, da im pruže beli list da na njemu ispišu svoje zahteve. Svaki drugi put i rešenje značilo bi vešte trzavice, međusobne sukobe i ratove, koji bi se na kraju svršili katastrofalno za oboje« ...

Doista, to su dva suprotna gledišta! ...

Ne samo Pribičević nego i Radić, ne zna se koji od njih više, lutali su i morali lutati u labirintu problema: Hrvati i Srbi ...

Što rade mladažni, idealni Radić i Pribičević? Jedan udari na Starčevićance Hrvate, a drugi na mađarone Srbe. Oni proklamiraju staru istinu, koju je bilo teško poreći da su Hrvati i Srbi jedan narod, da moraju imati jednu politiku, da tako prestanu biti objekat tuđina, da postanu svoji, slobodni.

²³ Vilder tu zaboravlja da je on sam, prije Kosanovića, proglasio Pribičevića uvijek podjednako ispravnim i nepokolebljivim u pitanju odnosa Srba i Hrvata.

Vidi u ovoj radnji navedeno mjesto iz Vilderova članka »Jedna linija kroz dva decenija«.

Eto, otuda ono Radićevo i Pribičevićevo, da Hrvati i Srbi nisu braća da ne može biti među njima pogađanja, krparija neke sloge, jer oni su jedno...

To nije bio onda po Bogdanovu »apsurd« nego ideal! Ideal, koji je poput božanske iskre zahvatio duše, izvukao ih iz mreže ludosti i mržnje, proširio nacionalizam na čitav etnički teritorij...

U čemu je greška Pribičevićeva u onom stavu iz g. 1897 i onog iz g. 1933 o »belom listu«?

Da ne uzima u obzir svu fatalnost nacionalističke doktrine, koja je g. 1897 svojom propagandom podele na dva imena zauzela već velike razmere, pa da on u stvari preko noći hoće da stvori treći, novi nacionalizam. A onda g. 1933 Sv. Pribičević oštro prigovara svim vodama u Srbiji što se listom ne dignu protiv diktature Kraljeve, protiv politike njihovog Kralja u konfliktu s Hrvatima i zove ih da Hrvatima dadu »beli list«. On time zove jedan nacionalizam da se preda drugome... On je prevideo onu nesrećnu mrežu u kojoj smo se svi zajedno nalazili. Prevideo je izvor zla: onu podelu jednog na dva.

Tako je Pribičević meni pisao iz Pariza u to doba da nastojimo razviti otpor protiv diktature iz Zagreba, ako ne ide iz Beograda. Ja sam mu tada odgovorio: ako ima poći otpor samo iz Zagreba, onda može jedino pod hrvatskom zastavom, t.j. pod zastavom separacije od Beograda...

... vrlo je zanimljiva njegova (V. Bogdanova) simpatija i antipatija o stavovima Sv. Pribičevića. Njemu je najgori onaj prvi stav da između Srba i Hrvata ne može biti dogovaranja i uzgovaranja o slozi, jer su jedno, ali dopada mu se onu od poslednjih da Srbi treba da pruže Hrvatima beli list...» (str. 124-129)

O cik-cak liniji Vilderove nacionalne politike

Na osnovi onoga što je sam Vilder iznio u naprijed navedenim dijelovima svoje knjige o stavu Svetozara Pribičevića prema hrvatskome pitanju – linija Pribičevićeve nacionalne politike sasvim je jasna.

Isto tako ne postoji nikakva sumnja o tome, da se tu radi ne o jednoj jedinstvenoj, nego o dvije različite, među sobom suprotne linije, od kojih je prva (fiksirana 1897-e, a primijenjena najprije po samom Pribičeviću 1918-1927, a kasnije nastavljena bez Pribičevića i protiv Pribičevića u doba Aleksandrove diktature od 6. januara 1929) – bila negativna, a druga, iz razdoblja 1927-1936 i, naročito, iz godine 1933 (decembarsko Pribičevićovo pismo o *bijelom listu*) – pozitivna.

Jasna je i razvojna linija Pribičevićeve nacionalne politike, koja je bila pravilna, jer se od centralističko-unitarističke, integralno jugoslavenske teorije i prakse prešlo na razumno, ispravno stajalište sporazuma između Srba i Hrvata uz neminovni uvjet zadovoljenja opravdanih hrvatskih nacionalno-političkih zahtjeva i prava.

Ono što je mnogo manje jasno i što je, u pogledu razvoja na prvi pogled sasvim nelogično, – to je linija Vilderove nacionalne politike. A svim su, pri tom, mutni motivi i ciljevi onih promjena koje su u toj politici nastale od godine 1940-e do godine 1957-e.

Vilder je u svojoj *Novoj riječi* godine 1940-e kategorički tvrdio da je linija nacionalne politike Svetozara Pribićevića i njegove Samostalne demokratske stranke bila konstantno jedinstvena linija, uvijek slobodarska, demokratska i prohrvatska: »Uvijek jedna misija, jedan rad i jedna borba za stvaranje državne zajednice, sposobne za samostalan i slobodan život«.

A kad je godine 1952-e S. Kosanović u svom Predgovoru Pribićevićeve knjige o Diktaturi kralja Aleksandra gotovo doslovno ponovio tu Vilderovu tvrdnju, onda se on zgraža nad Kosanovićevom naivnošću, – pa godine 1957-e isto tako kategorički tvrdi da stav Svetozara Pribićevića iz 1897-e i onaj iz 1933. predstavlja dvije različite, suprotne linije:

»Doista, to su dva suprotna gledišta!« (Str. 126)

Godine 1940-e Vilder je tvrdio kako je Pribićević uvijek išao jednom i istom, ravnom linijom, a 1957-e ističe kako je Pribićević *lutao i morao lutati* »u labirintu problema: Hrvati i Srbi«, i piše čitavo jedno potpoglavlje pod naslovom LUTANJE RADIĆA I PRIBIĆEVIĆA (Str. 126–127).

Vilder, nadalje, godine 1957-e, u potpunoj suprotnosti sa svojom tezom iz 1940-e, tvrdi da Pribićevićeva nacionalna politika nije uvijek bila jednako pravilna, pozitivna i mudra, nego da je to bila samo u jednom svom, prvom periodu, kada je Pribićevićeva *duša bila zahvaćena božanskom iskrom*, dok je u svom drugom, zadnjem, emigrantskom periodu bila – *ludačka*.

Kad S. Kosanović navodi Pribićevićevo pismo iz 1933-e i druge njegove spise iz emigracije koji posvjedočuju ispravnost Pribićevićeva prohrvatskog, antiunitarističkog i anticentralističkog stajališta, uperenog protiv kralja Aleksandra i njegove diktature, – Vilder osuđuje navođenje tih spisa kao Kosanovićevo nastojanje da dokaže tačnost gornjeg Pribićevićeva stava bezvrijednim »*citativima i iz doba Pribićevićeve najveće nerвне razdražljivosti i već onda smrtonosne bolesti*« (str. 125).²⁴

Pribićevićev očito ispravan stav prema rješenju hrvatskoga pitanja, sadržan u njegovu pismu iz decembra 1933-e, Vilder ocjenjuje kao plod »najveće nerвне razdražljivosti i već onda smrtonosne bolesti« Svetozara Pribićevića.

Pribićević je dakle, po Vilderu, onda kada se 1933-e zalagao za ispunjenje apsolutno opravdanih nacionalnih zahtjeva hrvatskoga naroda – bio živčano bolestan i neuračunljiv. A kada je taj isti Pribićević 1897-e i 1918-e propagirao svoje apsurdne, i u suštini protuhrvatske ideje, i kada je u razdoblju 1918–1925. te svoje ideje prvo kao ministar unutrašnjih djela a zatim prosvjete u beogradskim centralističko-hegemonističkim velikosrpskim vladama provodio u djelo s pomoću glavnjače, Obznane, Zakona o zaštiti države i s pomoću uvođenja batinaškog vladavinskog

²⁴ Vilder uz to smatra da Kosanović sve to radi samo zato da bi dokazao ispravnost svog vlastitog stava kada je, slijedeći takvu Pribićevićevu nacionalnu politiku, stao uz Tita i Narodnooslobodilačku borbu, uvjeren da bi to isto učinio i Pribićević, »da je živ dočekao godinu 1941 ...« (Str. 125)

sistema nad Hrvatskom, – onda je za Vildera takav Pribićević bio ne samo zdrav, normalan i razuman, nego i prožet »božanskom iskrom« mudrosti.

U potpoglavlju pod naslovom NE »APSRUD« NEGO IDEAL, Vilder uzvikuje: »To nije bio onda po Bogdanovu »apsurd« nego ideal! Ideal, koji je poput božanske iskre zahvatio duše, izvukao ih iz mreže ludosti i mržnje, proširio nacionalizam na čitav etnički teritorij...« (Str. 128).

Taj ideal kojim se Vilder 1957-e tako oduševljava, sadržan je u ovoj tezi S. Pribićevića iz 1897-e:

»Pošto smo uzeli na osnovu činjenica, da Srbi i Hrvati čine jedan narod, moramo osuditi svaki pokušaj, koji bi išao za tijem, da se potraži modus vivendi na osnovu sloge, ili sporazuma između Srba i Hrvata. Sloge ili sporazuma može biti ondje, gdje svaka strana može od svojih interesa žrtvovati, gdje može popuštati, sloge može biti između Nijemaca i Madjara... no između Hrvata i Srba ne može biti govora o slozi.«²⁵

A kada je taj ideal – u obliku: jedan narod, jedan srpski kralj i jedna, centralistička beogradska vlada velikosrpske hegemonističke buržoazije – bio primijenjen najprije 1918–1927, a onda opet pod diktaturom od 6. januara 1929. na ovamo, nije nas »izvukao iz mreže ludosti i mržnje«, nego nas je u tu mrežu zapleo, i nije »proširio na čitav etnički teritorij nacionalizam« – nego glavnjaču.

O neobičnoj i običnoj, ovolikoj i onolikoj iskrenosti Većeslava Vildera

Vilder godine 1940-e naglašava u svom citiranom članku u *Novoj riječi* kako o nacionalnoj politici Sv. Pribićevića i svoje Samostalno demokratske stranke govori: »*Neobično iskreno – ali ovolika iskrenost moguća je tek sada, jer je dovršena borba za glavni princip...*«

Za Vildera, dakle, postoji u pisanju *neobična i obična iskrenost, ovolika i onolika, veća ili manja iskrenost*, – već prema tome kad je kakva iskrenost moguća, kad i kako odgovara njegovim strančarskim interesima i računima.

Takvo, konjunkturističko shvaćanje iskrenosti omogućava Vilderu da danas piše, iskreno, jedno, a sutra, isto tako iskreno, nešto sasvim drugo, suprotno.

Kad se ispede one Vilderove *neobično iskrene tvrdnje* iz god. 1940-e o liniji Pribićevićeve nacionalne politike, sa njegovim potpuno suprotnim tvrdnjama iz godine 1957-e o toj istoj liniji, onda se više ne zna, kad Vilder piše iskreno, a kad ne.

²⁵ Svetozar Pribićević: »Misao vodilja Srba i Hrvata«. *Almanah narodne misli*. Zagreb, 1897. Str. 70–71.

Ali ako se razanalizira to njegovo ovakvo i onakvo pisanje o nacionalnoj politici, onda se dolazi do zaključka da je ono ustvari uvijek neiskreno i neistinito.

To, doduše, kod naših regierungsfähig buržoaskih političara nije ništa novo. Jedan od Vilderovih duhovnih predaka, šef narodne stranke Matija Mrazović, sto godina prije Vilderove knjige, u nastupu *neobične* iskrenosti otvoreno je izjavio u Hrvatskom saboru godine 1861-e da je »*Bog dao ljudima govor ne samo za to, da svoje misli očituju, nego i zato, da ih sakriju*«. ²⁶

To što je o našem nacionalnom pitanju jedan praktičan građanski političar, kakav je bio Vilder, iz ovih ili onih taktičkih razloga od vremena do vremena javno govorio ili pisao neiskreno, – moglo bi se nekako i razumjeti.

Ali ima nešto mnogo ozbiljnije i za čitavu nacionalnu politiku Večeslava Vildera daleko presudnije, a to su njegovi postupci. Za ocjenu bilo kog političara nije toliko važno ono, što je on *govorio*, nego ono što je *radio*. Da bi se dobila prava slika o Vilderovoj nacionalnoj politici i njevoj razvojnoj liniji potrebno je razmotriti njegovu stvarnu aktivnost, njegova politička djela u vezi s rješavanjem hrvatskog nacionalnog pitanja.

Svoje stvarno držanje prema rješenju hrvatskog pitanja i prema borbi za nacionalna prava i slobodu hrvatskoga naroda u doba diktature Vilder je sam fiksirao ovako:

1. »... g. 1933 Sv. Pribičević oštro prigovara svim vođama u Srbiji, što se listom ne dignu protiv diktature Kraljeve, protiv politike njihovog kralja u konfliktu s Hrvatima i zove ih da Hrvatima dadu *beli list*. On time zove jedan nacionalizam da se preda drugome...« (Str. 128).

2. »Tako je Pribičević meni pisao iz Pariza u to doba da nastojimo razviti otpor protiv diktature iz Zagreba, ako ne ide iz Beograda. Ja sam mu tada odgovorio: ako ima poći otpor samo iz Zagreba, onda može jedino pod hrvatskom zastavom, t. j. pod zastavom separacije od Beograda...« (Str. 128).

ad 1. Vilder se godine 1933-e dvostruko suprotstavlja Pribičevićevoj politici i njegovim nastojanjima da se u zemlji organizira i povede odlučan otpor protiv dinastijske diktature.

On, prvo: a) osuđuje kao neopravdane Pribičevićeve *oštre prigovore svim vođama u Srbiji što se listom ne dignu protiv diktature Kraljeve*; i drugo: b) on odbacuje kao pogrešan Pribičevićev *poziv Srbima da dadu Hrvatima bijeli list*.

S kakvim argumentima se Vilder usprotivio toj Pribičevićevoj politici?

ad a) Vilder očito smatra neprirodnim pa i nemogućim da se Srbi u Srbiji »*dignu protiv diktature Kraljeve*«, jer je to *diktatura i politika njihovog vlastitog, srpskog kralja*.

²⁶ Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glaanom gradu Zagrebu god. 1861. Zagreb 1862. Str. 831.

Kao da se Srbi u Srbiji nisu u svojoj historiji dizali protiv apsolutizma i diktature svojih srpskih knezova i kraljeva: od Miloša (1815–1839) i Mihajla Obrenovića (1842) i od Aleksandra Karađorđevića (1842–1858), pa ponovo Mihajla (1868) do Milana i Aleksandra Obrenovića (1903). Kroz devet decenija su Srbi u Srbiji ustajali protiv tih svojih vladara, proganjali ih iz zemlje i svrgavali (Miloša 1839, Mihajla 1842, Aleksandra Karađorđevića 1858) ili ih ubijali (Mihajla 1868, Aleksandra Obrenovića 1903).

Bar te činjenice iz srbijanske prošlosti morale su biti poznate Vilderu. I zašto bi ono, što je gotovo kroz čitavo jedno stoljeće bilo normalno, i što se po pravilu ponavljalo u srbijanskoj historijskoj stvarnosti, – sad, godine 1933-e, u doba diktature kralja Aleksandra Karađorđevića, najednput postalo abnormalno i nemoguće?

Onda je to, po Vilderu, bilo normalno i moguće zato, jer su tada apsolutizam i diktatura tih srpskih vladara bili upereni protiv samih Srba u Srbiji, pa je prema tome bilo logično što su se oni dizali protiv takve politike svojih vladara.

A 1933-e je, opet po Vilderu, takvo dizanje Srba protiv svog kralja bilo nelogično i neostvarljivo zato, što je te godine diktatura i politika tog njihovog srpskog kralja bila uperena protiv Hrvata. Pribičevićev poziv vođama srpskih opozicionih stranaka u Srbiji da se »*listom dignu protiv diktature Kraljeve, protiv politike njihovog kralja*«, – bio je po Vilderu nelogičan i neprovediv zato, jer se tada taj njihov kralj sa svojom diktaturom i politikom nalazio »u konfliktu s Hrvatima«.

Vilder je i tada u dubini svoje duše podsekretara centralističkog ministarstva policije bio ubijeden da su Hrvati antidržavni, separatistički element, – usprkos tome što se je javno, na vidljivoj površini stranačko-političkog zbivanja nalazio zajedno sa svojom strankom u savezu s hrvatskim anticentralističkim pokretom kao prvak i jedan od glavnih vođa Seljačko-demokratske koalicije.

Po Vilderovoj podsekretarskoj logici je, dakle, bilo neprirodno i nemjesno zahtijevati od stranačkih vođa u Srbiji da se dignu protiv svog srpskog kralja onda, kada on u konfliktu s takvim Hrvatima čuva, od njih i protiv njih, državu.

Ad b) Svoje suprotstavljanje Pribičevićevu zahtjevu, upućenom Srbima da dadu Hrvatima bijeli list, Vilder obrazlaže ovako: »On (Pribičević) time zove jedan nacionalizam da se preda drugom«.

Pri ocjeni Vilderova protivljenja Pribičevićevoj politici bijelog lista treba stalno imati u vidu sadržaj tog bijelog lista što ga je Pribičević u svom »Pismu Srbima« iz decembra 1933 fiksirao ovako:

»Najbolje je, najpravednije i najmudrije što Srbi u odnosu na Hrvate mogu da učine da im pruže beli list da na njemu ispišu svoje zahteve. Svaki drugi put i rešenje značilo bi vešte trzavice, međusobne sukobe i ratove, koji bi se na kraju svršili katastrofalno za oboje...«²⁷

²⁷ Pismo je objavljeno u Kosanovičevu Predgovoru Pribičevićevoj knjizi o *Diktaturi kralja Aleksandra*, nav. djelo, str. XXXIV.

To nije bilo samo jedino pravedno i mudro što su Srbi, kad već nisu to uradili prije, mogli i morali učiniti bar godine 1933-e, nego bi takav postupak Srba jedini bio u stanju da otkloni one kasnije katastrofalne međusobne sukobe i ratove, koje je Pribičević tačno predvidio.

A šta bi tada Hrvati ispisali na tom bijelom listu? Tražili bi da im se ostvari nacionalno-politička sloboda i samostalnost u okviru Jugoslavije, da u svojoj domovini Hrvatskoj postanu »svoji na svome«, i da im se nacionalna individualnost zagantira ukidanjem i diktature i ranijeg centralističko-hegemonističkog vladavinskog sistema putem revizije Vidovdanskog ustava i federativnog preuređenja zajedničke države. Ne bi bili, dakle, tražili ništa drugo, nego samo ono na što svaki narod ima apsolutno pravo: da mu se prizna i obezbijedi vlastita državnost i narodna samostalnost u sklopu državne zajednice južnoslovenskih naroda. A sve bi to u krajnjoj liniji značilo istinsku realizaciju one nacionalne ravnopravnosti Hrvata s ostalim narodima, pa i sa srpskim, bez čega nema trajnog i mirnog opstanka takve mnogonacionalne države kakva je Jugoslavija.

Šta zapravo znači Vilderovo dokazivanje da je takva politika bijelog lista i nepravedna i nemoguća zato, jer ona zahtijeva da se »jedan nacionalizam preda drugome«.

Koji je to *jedan nacionalizam*, a koji je *drugi*?

Vilder to ne kaže jasno, ali se iz cijelog njegovog izlaganja daje zaključiti da on pri tom misli na *jedan: srpski*, i na *drugi: hrvatski nacionalizam*.

Ta dva nacionalizma su – misli dalje Vilder – do decembra 1933-e bila u Jugoslaviji ravnopravna, a onda se javlja Pribičević sa svojim bijelim listom kojim hoće da naruši tu dotad postojeću ravnopravnost i harmoniju između ta dva nacionalizma, pa zahtijeva da se jedan, srpski nacionalizam *pređa* drugom, hrvatskome, – a to zapravo znači da Pribičević ide za uspostavom prevlasti drugog, hrvatskog, nad prvim, srpskim nacionalizmom.

Ako se ograničimo samo na razmatranje konkretnih srpsko-hrvatskih nacionalnih odnosa 1933-e, onda je te godine u Jugoslaviji na jednoj strani postojao vladajući, porobljivački, šovinistički nacionalizam velikosrpske buržoazije i dinastije, kamufliran čistom idejom apsolutnog narodnog jedinstva i integralnog jugoslavenstva, – a na drugoj strani je egzistirao nacionalno oslobodilački pokret hrvatskoga naroda koji je kao i svi ostali pod diktaturom potlačeni narodi Jugoslavije bio od nasilaca tog velikosrpskog nacionalizma pod krinkom jugoslavenstva ekonomski izrabljiv i nacionalno i politički ugnjetavan do te mjere da mu je bilo zabranjeno čak i nazivati se svojim imenom i da su mu sva, pa i najosnovnija narodna prava bila uništena.

Treće vrste nacionalizma²⁸ u doba šestojanuarske diktature nije bilo.

²⁸ Nacionalni pokreti obespavljenog makedonskog i slovenačkog naroda spadali su također u kategoriju oslobodilačkih pokreta poput hrvatskoga.

Nacionalno-političke težnje srpskog puka, koje bi se po Vilderovoj terminologiji jedino mogle obilježiti kao srpski nacionalizam, - ne samo da nisu imale ničeg zajedničkog s velikosrpskim nacionalizmom nosilaca diktature, nego su se te težnje sve više usmjeravale protiv diktature čija je nasilnička vladavina s glavnjačom i, Srbima dobro poznatim, dinastijskim terorom pogađala i srpski narod.

Bijeli list dakle nije zahtijevao, niti je u konkretnoj situaciji mogao zahtijevati da dotad ravnopravni srpski nacionalizam kapitulira pred hrvatskim, - nego je jasno i logično išao za tim da se apsolutistička, diktatorska svestlast dinastije dokine i da se tako definitivno učini kraj hegemoniji velikosrpske buržoazije, koja hegemonija je postojala i ranije, punih deset godina prije uvođenja otvorene dinastijske diktature.

Pobjeda nacionalno oslobodilačkih pokreta Hrvata i ostalih obespravljenih naroda, - čemu je politika bijelog lista težila, - ni u kom slučaju nije mogla značiti kapitulaciju jednog, srpskog nacionalizma pred drugim hrvatskim, niti uspostavu prevlasti hrvatstva nad srpstvom, nego likvidiranje hegemonije i nacionalnog tlačenja, u cilju uspostavljanja nacionalne slobode i ravnopravnosti južnoslovenskih naroda.

Bez veze s Vilderovim protivljenjem politici bijelog lista i bez obzira na njegove argumente protiv te politike - do organiziranja i pokretanja efikasnog pružanja otpora dinastijskoj diktaturi sa strane buržoaskih opozicionih stranaka iz Srbije uistinu nije došlo.²⁹

²⁹ Tome, što »iz Beograda nije išlo« nije, naravno, bio kriv Vilder.

Uzroci zbog kojih vođe srbijanskih građanskih opozicionih stranaka nisu povelili stvarnu, odlučnu i otvorenu borbu protiv šestojanuarske diktature - bili su drugi.

Ustvari nije išlo zato, jer je Pribićević, još i tada rezolutno otklanjao svaku suradnju s Komunističkom partijom, koja je i u Srbiji i izvan nje bila jedini politički faktor koji je raspolagao s onom odlučnošću, smionošću i požrtvovnošću koje su za stvarnu borbu protiv diktature bile neophodne. Tako je došlo do toga, da se je Pribićević obratio na krivu adresu, tražeći saveznike za pružanje odlučnog otpora diktaturi u vođama buržoaskih srbijanskih opozicionih stranaka, kojima je, doduše, bile stalo do toga da s pomoću masovnog hrvatskog pokreta i s pomoću opozicije Hrvatske seljačke stranke i SDK dođu na vlast, ali na neki lakši, manje opasan način, nego što je to bio Pribićevićev poziv na stvarnu, otvorenu borbu protiv nosilaca šestojanuarske diktature.

Iz Beograda »nije išlo« još i zato, jer su se ti srbijanski prvaci opozicionih građanskih stranaka ustručavali od poduzimanja radikalne masovne borbe protiv dinastijske diktature zbog toga što su se pribijavali da bi takva, ustvari ustanička borba, ako uspije, mogla da učini kraj ne samo diktaturi, nego i dinastiji, koja se kroz punih pet godina (januar 1929 - decembar 1933) bila sasvim poistovetila s tom diktaturom pa je s njom stajala i padala. A u tom slučaju bi Pašićevu »najjače, srpsko pleme« ostalo bez svog najčvršćeg i najsigurnijeg oslonca, bez srpske dinastije, što bi ugrozilo centralističku, hegemonističku vladavinu srpske buržoazije u zajedničkoj državi. A to ti vođe srbijanskih opozicionih stranaka nisu htjeli, jer su i onda, kada su vodili svoju sasvim tihu, mirnu, opreznu opoziciju protiv diktature (toliko tihu i opreznu da je bila gotovo sasvim nečujna i nevidljiva) ostali u biti isto tako centralistički, hegemonistički i monarhistički nastrojeni, kao što su to bili i onda, kada su kao prvaci vladinih stranaka (radikalne i demokratske) stvarali i uređivali prvodecembarsko kraljevstvo i kada su u razdoblju 1918-1928 vladali zajedničkom državom.

Ad 2. Pa pošto tako do otpora iz Beograda nije došlo, Pribićević je pozvao vodstvo svoje Samostalno-demokratske stranke u zemlji da pokrene otvorenu borbu protiv diktature iz Hrvatske. »Tako je – svjedoči Vilder – Pribićević meni pisao iz Pariza u to doba da nastojimo razviti otpor protiv diktature iz Zagreba, ako ne ide iz Beograda«. (Str. 128).

A šta je tada učinio Vilder po svome vlastitom priznanju?

»Ja sam mu tada odgovorio: ako ima poći otpor samo iz Zagreba, onda može jedino pod hrvatskom zastavom, t. j. pod zastavom separacije od Beograda...« (Str. 128).

Kad Pribićević traži od vilderskog vodstva svoje stranke u zemlji da radi na pružanju otpora diktaturi sa srpske strane, iz Beograda, onda Vilder smatra da je apsurdno zahtijevati od Srba da se bore protiv svog vlastitog, srpskog kralja; a kad Pribićević zahtijeva da se taj otpor organizira i povede iz Zagreba, onda je to za Vildera - *separatizam*.

Karakteristično je pri tom da Vilder razvijanje otpora protiv diktature iz samog Zagreba, tadašnju borbu hrvatskog naroda za svoja osnovna nacionalna prava i slobodu i za ravnopravni položaj Hrvata u sklopu Jugoslavije – smatra separatističkim, antidržavnim pokretom.

To je još jedan dokaz više da je on i onda, kada je javno igrao ulogu jednog od prvaka antidiktatorske opozicije, ustvari zadržao ona svoja centralističko-hegemonistička shvaćanja koja je i u teoriji i u praksi zastupao kao Pašićev podsekretar ministarstva policije branići do zadnjeg žandara neprikosновенost unitarističkog državnog uređenja.⁸⁰

Vilder je, dakle, po svom vlastitom priznanju, nasuprot Pribićeviću, bio protivan organiziranju i pokretanju odlučne, efikasne borbe protiv dinastijine diktature bilo iz Beograda, bilo iz Zagreba. A ta borba je jedino mogla da dovede do ostvarenja apsolutno opravdanih nacionalno-političkih zahtjeva i prava hrvatskoga naroda.

On je, dakle, i u prvom i u drugom slučaju radio na sprečavanju pružanja efikasnog otpora Aleksandrovoj diktaturi i nastojao da onemogućí provođenje u djelo Pribićevićevih direktiva i njegove politike bijelog lista.

Zaista je *neobična* ovalika Vilderova iskrenost kad govori o tome kako je u doba šestojanuarske diktature, kada njegova vlastita Samostalno-demokratska stranka i Seljačko demokratska koalicija vode otvorenu opozicionu politiku, on zakulisno radio protiv.

Vildersko vodstvo Samostalno demokratske stranke u zemlji nije se slagalo s Pribićevićevim pozitivnim, oštro protukraljevskim, antiunitarističkim i antidiktatorskim stavom, pa je zatajivalo i prešućivalo direktivna pisma Sv. Pribićevića iz inozemstva, u kojima poziva pristaše svoje stranke na otvorenu, odlučnu borbu protiv sistema, zakulisno je spre-

⁸⁰ Podsekretarstvo je u ministarstvu policije kao i boginje: i preboli čovjek, ali trag ostane. (Slobodna varijacija Gorkijeve karakteristike gospodski nadmenog držanja propaloga baruna prema isto tako propalim beskućnicima: »Gospodstvo je kao i boginje. I preboli čovjek, ali trag ostane«. (U drami *Na dnu*).

čavalo širenje tih Pribićevićevih direktiva među članovima stranke, dok je u to isto vrijeme to isto vodstvo javno hinilo svoju solidarnost sa šefom stranke.³¹

Vidjeli smo argumente kojima Vilder opravdava svoje protivljenje nastojanjima da njegova stranka i srbijanska građanska opozicija s kojom je Vilder surađivao, povede stvarnu, nepomirljivu borbu protiv dinastijske diktature.

A šta su bili motivi i ciljevi takvog Vilderovog držanja?

On je i tada, dosljedan svom Regierungsfähig stavu, išao za tim da se pod svaku cijenu izbjegne zaoštavanje sukoba između dinastije i buržoaske opozicije i da se spriječi svaki pokušaj prethvaranja toga sukoba u otvoren masovni revolt. Sudjelujući u opoziciji protiv diktature on je na sve načine nastojao da ne dođe do rušenja svih mostova između njega i njegove stranke na jednoj, i dinastije, na drugoj strani.

³¹ Među članovima službenog vodstva Samostalno-demokratske stranke u zemlji s Pribićevićevim stavom iz godine 1933-e se bez rezerve solidarisao vođa SDK opozicije u Vojvodini dr Duda Bošković, koji je otvoreno propagirao Pribićevićeva shvaćanja, zalažući se da se njegove direktive o neophodnoj potrebi odlučne borbe protiv diktature provedu u djelo.

Među prvacima SDS Bošković je tada u vođovanskim opozicionim masama baš zbog svog smionog, radikalnog stava uživao najveći ugled i imao najmasovniju podršku. Izvrstan govornik, bio je gotovo nenadmašivo duhovit u polemikama sa protivnicima koji su pokušavali svojim upadicama da razbiju njegove opozicione zbroje. Antirežimske mase su mu uz to vjerovala još i zato jer je zbog svoje borbe protiv režima robijao još pod Austrijom, a i pod Aleksandrovom diktaturom je bio izvrgnut ostrim progonima kakvi su rijetko primjenjivani protiv građanskih opozicionih političara. Od svih zastupničkih kandidata Samostalno demokratske stranke jedini je on (na izborima 1935 i 1938) dvostruko izabran, u po dva izborna kotara.

Ali njegove radikalne koncepcije nisu nailazile na prihvata kod neradikalnog stranačkog vodstva u zemlji.

Priustvovao sam pod diktaturom, na poziv predavača, jednom predavanju dra Boškovića, koje je, neprijavljeno vlastima, održano u zatvorenom krugu u dvorišnoj prostoriji zgrade u Gundulićevoj ulici broj 24. Neveliku prostoriju ispunilo je oko pedesetak ljevičarske omladine, pretežno studenata komunističara. Tom prilikom je Bošković, na zaprepaštenje također prisutne nekolicine zagrebačkih prvaka SDS (koji su na čelu s Vilderom sjedili u prvome redu) rekao među ostalim otprilike ovo: S glave riba smrdi. I dok se ova dinastija bude nalazila na čelu ove zemlje, svi naši opozicioni stranačko-politički programi, i svi planovi o uvođenju političkih i građanskih sloboda, o pravednom rješenju hrvatskoga pitanja i federativnom preuređenju zemlje morat će se izjaloviti.

Ja znam da se moji ovdje prisutni prijatelji iz stranačkog vodstva ne slažu sa mnom i vidim da im je nelagodno slušajući ovo moje izlaganje, ali ako ne želimo da varamo i sebe i druge, onda moramo biti na čistu s time da izlaza iz ovog današnjeg stanja, da ostvarenja nacionalne ravnopravnosti i demokratizacije ove zemlje ne može biti dok dinastija bude vladala njome.

Moram priznati da je i mene začudio ovaako oštar i otvoren istup predavača protiv dinastije. To je bio najkrušniji i najradikalniji govor jednog građanskog političara pod diktaturom koji sam imao prilike da čujem. Bio sam siguran da će odmah poslije predavanja, još tu na licu mjesta pohapsiti i predavača i sve nas koji smo ga slušali. Međutim -- deunciranja nije bilo i do hapšenja nije došlo.

Kraj Boškovićevo govora studenti su pozdravili gromkim i dugotrajnim aplauzom. a stranački prvaci su mukom šutjeli, potvrđujući na taj način svoje očito neslaganje s predavačevim stavom.

Težeći da i u opoziciji ostane sposoban za eventualni ulazak u jednu buduću kraljevsku vladu, njemu je dobro dolazila neborbena, obazriva opoziciona politika srbijanskih građanskih stranaka, koju je zato i uzimao u obranu. Trebalo je i tih godina voditi takvu opozicionu politiku, koja neće nepopravljivo kompromitirati ni stranku ni njene vođe u očima dinastije.

O onima koji su državotvorno sposobni i o onima koji to nisu

Na str. 158. Vilder između ostalog tvrdi: »Kao što ni ljudi tako ni narodi nisu jednaki u sposobnosti da reše svoj problem«.

To u čitavom sklopu Vilderovih shvaćanja o srpstvu, o hrvatstvu i o jugoslavenstvu znači da u Jugoslaviji ima dvije vrste naroda: jedni, koji su državotvorno sposobni, to su Srbijanci, i drugi, nesposobni, antidržavni, a to su Hrvati.

Kad treba da istakne razliku između pozitivnog srpstva i negativnog hrvatstva, – onda za unitaristu i integralnog Jugoslavena Vildera Srbi i Hrvati nisu jedan narod, s jednim i istim osebinama i sposobnostima.

Vilder o Banovini Hrvatskoj

U drugoj svojoj emigrantskoj knjizi, *Na putu preporoda*, štampanoj u Londonu 1959-e, Vilder optužuje Banovinu Hrvatsku da je »bila i centralistička (bez Dalmatinaca u Vladi) i nimalo čovečanska (s tolikim ustaškim uličnim ubistvima, bez istrage i kazne)«.³²

Beskompromisni centralista Vilder napada Mačekovu Banovinu zato što je prema Dalmatincima bila centralistička, i tvrdi da su u njoj ustaše slobodno radili što su htjeli, pa čak i ubijali bez istrage i kazne. Banovina Hrvatska je dakle od 1939–1941 bila i po Vilderu, a ne samo po Terziću³³ – ustaška.

Dok je Banovina postojala kao jedan od elemenata vladavinskog sistema u kome je Vilder sudjelovao, on je, bar javno, bio za nju, – a kad je nestala, on je protiv nje.

Vilderova analiza aprilskoga stanja iz godine 1941

Svoju krivu optužbu protiv Zagreba kao profašističkog grada koji je tobože klicao od veselja kad je u njega ulazila njemačka vojska (str. 144) Vilder popraća ovom svojom analizom historijskog stanja u aprilu 1941:

³² Str. 110. Citirano kod Jere Jereb. *Polu stoljeća hrvatske politike*. Buenos Aires, 1960. Str. 73.

³³ Vidi Velimir Terzić, *Jugoslavija u aprilskom ratu*. Titograd 1963.

»A možda je (Zagreb, napomena V. B.) bio dotle u okovima srpskim? Možda je »stenjao«, pa mu je i Hitler izgledao kao spas?

Hoće li i može li pozniji historičar shvatiti ondašnji (10 aprila 1941) ovu situaciju,³⁴ ako uoči da je naprotiv tada dr. Maček bio skoro godinu dana potpredsjednik Kr. Jugoslovenske vlade u Beogradu a ova je vlada bila tada na begu iz Jugoslavije, u društvu sa dr. Krnjevićem i Šutejem. Da je onda postojala federativna jedinica Hrvatska banovina sa svojim banom Šubašićem koja je državnopravno bila u boljem položaju nego li sama Srbija?» (Str 144).

Vilder dakle još i godine 1957 (kada piše ovu svoju knjigu) smatra da su Zagreb i Hrvati morali biti potpuno zadovoljni sa stanjem i sa položajem u kome su se nalazili u Kraljevini Jugoslaviji aprila 1941; po Vilderu, oni su to morali biti već samim tim što je Maček bio potpredsjednik kraljevske jugoslovenske vlade u Beogradu, što je postojala Banovina Hrvatska i što je Šubašić bio njen ban.

On ni tada još ne uvida da su sve osnovne, i nacionalne, i političke, i socijalne težnje hrvatskoga naroda ostale neostvarene i poslije uspostave odozgo Banovine Hrvatske sa njenom ograničenom, polovičnom, i u krajnjoj liniji nestvarnom autonomijom. Od promjene stanja koje je postojalo do osnivanja Banovine hrvatske narod je s pravom očekivao puno ostvarenje svojih nacionalnih prava uspostavom stvarne hrvatske narodne vladavine na području Hrvatske: on je, nadalje, vjerovao da će ta promjena morati sasvim da likvidira dotadašnji ugnjetački vladavinski sistem uvođenjem političkih sloboda i realizacijom opozicionog programa Hrvatske seljačke stranke o socijalnoj pravdi. Ni jednu od tih opravdanih želja i težnja hrvatskog naroda Banovina Hrvatska nije ispunila. I u njoj i u čitavoj Jugoslaviji zadržan je stari buržoaski sistem, a u Hrvatskoj su se promijenili samo njegovi stranačko-nacionalni nosioci. Iz Beograda se nad čitavim područjem izvan Hrvatske i dalje vladalo centralistički i hegemonistički, a i u Banovini su nosioci glavnog elementa stvarne vlasti – od starih kraljevskih žandara i stare kraljevske policije do starih kraljevskih zapovjednika vojske – ostali uglavnom isti. Samim tim su ostali isti i u aprilu 1941 svi glavni uzroci hrvatskog nezadovoljstva s postojećim stanjem u kraljevini Jugoslaviji.

A što se tiče Vilderove tvrdnje da je »federativna jedinica Hrvatska banovina sa svojim banom Šubašićem... državnopravno bila u boljem položaju nego li sama Srbija« – narod u Hrvatskoj i Srbiji je i aprila 1941 bio u podjednako lošem položaju. Površinska transakcija djelomične promjene u diobi vlasti između tankog sloja hrvatske i jednog dijela srpske buržoazije, izvršena kolovoza 1939 sporazumom Maček-Cvetković, – nije poboljšala položaj ni hrvatskog, ni srpskog, ni bilo kog drugog naroda u monarhističkoj Jugoslaviji.

A ni sam državno-pravni položaj Hrvatske nije bio ni aprila 1941 tako zavidan (*bolji čak i od položaja same Srbije*), kako se to pričinja Vilde-

³⁴ Ova nejasno stilizirana rečenica tako glasi u originalnom tekstu. (Napom. V. B.)

ru, jer je uz dalje postojanje centralistički uređene kraljevine Jugoslavije, u kojoj je sva stvarna vlast (centralni državni aparat, policija, vojska) ostala u rukama srpskih vlastodržaca, srpskog generalštaba i srpske dinastije – »federativna jedinica Hrvatska banovina« bila za sve vrijeme svoga trajanja sasvim nesigurna i nestabilna državopravna tvorovina.

Usprkos svemu tome, hrvatskome narodu, koji je i do aprila i u aprilu 1941 s pravom bio nezadovoljan svojim položajem u staroj Jugoslaviji – nije »Hitler izgledao kao spas«, jer je bio drastična personifikacija onog omrznutog nasilja i porobljavanja koje je Hrvatima bilo dobro poznato iz doba uvijene i otvorene diktature veliko-srpskih hegemonista nad Hrvatskom.

»U čemu se Maček prevario«

U poglavlju *U čemu se Maček prevario* Vilder među ostalim tvrdi: »Nemci su nudili dr. Mačeku da zauzme mesto talijanskog agenta Pavelića, jer su kroz Mačeka hteli upreći čitavo Hrvatsvo u svoja kola. Maček je odbio računajući da će svojom pasivnošću, ostajući u Hrvatskoj, delovati na svoj narod da i on ostane pasivan naprama okupatoru i tako preživi buru. Ali tu se preračunao u oceni same doktrine nacističke i fašističke, pa tako i hrvatskog nacionalizma, koji se je tim časom raspojao u najgoroj formi – ustaškoj. Maček nije računao da Pavelić mora biti aktivan. Aktivan da nadvisi Mačeka u nacionalizmu, da tako iskoristi i opravda poziciju, koja mu je nenadano pala u naručje«. (Str. 144–145).

U čemu se, dakle, Maček prevario? U tome da će hrvatski narod pod njegovim utjecajem ostati pasivan prema okupatoru. Po Vilderu, hrvatski narod ne samo da nije ostao pasivan, nego je postao prema okupatoru aktivan, i to u pravcu Pavelićevog, ustaškog nacionalizma. Taj narod je dakle bio ustaški aktivan na strani okupatora.

O borbi hrvatskoga naroda protiv fašističkih okupatora i protiv ustaša nema kod Vildera ni pomena, iako je Hrvatska u toku oslobodilačkog rata dala najveći broj jedinica Narodnooslobodilačke vojske i imala najbrojnije Narodnooslobodilačke odbore na oslobođenom i neoslobođenom teritoriju Hrvatske.

Tako je, godinama, informirao englesku i svjetsku javnost o držanju Hrvatske Večeslav Vilder, »Direktor Ureda za informacije emigrantske kraljevske jugoslavenske vlade u Londonu« u doba II svjetskog rata.

Zagreb protiv sveg ostalog kulturnog i slobodnog svijeta

»Kad je ulazila nemačka vojska u Zagreb, ona je oduševljeno bila dočekana. Kako to? U isto vreme »proglasio« je S. Kvaternik »Nezavisnu Hrvatsku Državu«. Sa nemačkom vojskom, sa Hitlerom dakle, dolazi –

sloboda. Dok je ostali kulturni svet bio zaprepašćen mahnitom Hitlerovom agresijom, dok je sav slobodni svet u tome video ropstvo Evrope, Zagreb je od veselja klicao ... » (str. 144).

Dosad objavljeni dokumenti i svjedočanstva o stvarnom stanju i držanju Zagreba prema okupatoru nedvojbeno utvrđuju očitu neistinitost Vilderove navedene tvrdnje.³⁵

I ta optužba kojom se glavni grad Hrvatske u odnosu na fašističku agresiju i okupaciju suprotstavlja svemu ostalom kulturnom i slobodnom svijetu samo je još jedan primjer Vilderova tendencioznog i neargumentiranog prikazivanja Hrvata kao profašista.

O čarobnjaku Vilderu pod čijim se perom svi Hrvati pretvaraju u ustaše, a četnici iščezavaju jakože dim

Vilder se u ovoj svojoj knjizi ne javlja samo u ulozi toreadora koji hvata pobješnjelog bika za rogove, nego se od vremena do vremena preobražava u čarobnjaka koji jednim potezom svog magičnog pera cijeli hrvatski narod pretvara u ustaše, a drugim učini četnike sasvim nevidljivima, kao da u srpskoj i hrvatskoj stvarnosti nikad postojali nisu.

U poglavlju o Vilderovim »historijskim istinama« već je pomenuto kako on u našoj nacionalno-političkoj prošlosti priznaje samo dva zločina: jedan na srpskoj strani, ubijstvo koje je Račić počinio u skupštini, što je »ubeleženo na teret Srpstva«; i drugi, na hrvatskoj strani: ustaški pokolji, a »to je ubeleženo na teret Hrvatstva«.

Srbe dakle, po Vilderu, tereti jedan zločinac i jedno ubijstvo, dok su Hrvati opterećeni masovnim ubijstvima i pokoljima ustaša.

A četnika nigdje nema.

Nema ni Draže Mihailovića, ni masovnih četničkih pokolja hrvatskog i muslimanskog živilja i zarobljenih partizana.

Na srpskoj strani Račićev zločin je ostao nekažnjen,³⁶ što je među Srbima i Hrvatima rađalo zlu krv.

A na hrvatskoj strani stvari su se po Vilderu razvijale ovako:

³⁵ Vidi između ostalog: *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda. Borbe u Hrvatskoj 1941 god.* Tom V, knjiga 1, Beograd 1952, i knjiga 2, Beograd 1954. – *Četrdeset godina. Zbornik sećanja aktivista jugoslavenskog revolucionarnog radničkog pokreta*, Knjiga V i VI. Izdanje Kulture, Beograd, 1961. (U knjizi V. ovog Zbornika je među ostalim od naročite važnosti svjedočenje Koste Nada: »Iz ratnih dana«, str. 315–316). – Ivan Šibl, *Iz ilegalnog Zagreba 1941.* – Vaso Bogdanov: »Porijeklo i ciljevi šovinističkih teza o držanju Hrvata 1941«. *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, Volumen 4, Zagreb 1961, str. 5–92. – O ulozi Zagreba vidi i referate, održane na Simpoziju Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, *Putovi revolucije*, broj 3–4, Zagreb 1964.

³⁶ Račića u kraljevskoj Jugoslaviji nije stigla zaslužena kazna, ali ga je kaznila Narodnooslobodilačka vojska kada ga je, godine 1944–e, prilikom oslobođenja Srbije pronašla kraj Beograda.

»Ustaški pokolji, klanje i katoličenje – a bez istinskog ožaljenja, bez snažnog i iskrenog protesta – to je ubeleženo na teret Hrvatsva t. j. kolektiva.« (Str. 6).

Hrvati dakle nisu istinski ožalili ustaško klanje i nisu iskreno i snažno protestirali protiv ustaša i njihovih zločina.

A šta su onda radili od 1941-e do 1945-e?

Bili su solidarni s ustaškim zločincima.

Antifašističkog protivustaškog pokreta u Hrvatskoj nije bilo. Nije bilo ni herojske, požrtvovne borbe hrvatskoga naroda u okupiranim gradovima protiv fašističkih porobljivača i njihovih ustaških najamnika. I nije bilo stotine tisuća Hrvata, poginulih u oslobodilačkoj borbi i pobijenih u ustaškim zatvorima i logorima.

Narodnooslobodilačke borbe kod Hrvata uopće nije.

Pa pošto je u srpskoj prošlosti zbrisao postojanje četnika, Vilder je, prožet čistom idejom narodnog jedinstva i integralnog jugoslavenstva, za uzvrat iz hrvatske historijske stvarnosti izbrisao Narodnooslobodilački pokret i borbu hrvatskoga naroda protiv ustaških slugu fašističkog okupatora.³⁷

O jednoj jedinstvenoj nacionalno-političkoj liniji Adama Pribičevića u Parizu i Vildera u Londonu

Vilder nas obavještava i o velikosrpsko-hegemonističkoj i antihrvatskoj propagandi drugog šefa bivše Samostalne demokratske stranke, Adama Pribičevića, u emigraciji. Iz jednog predavanja što ga je A. Pribičević održao u Parizu 1947. godine Vilder citira ovo mjesto: »Za vreme nemačke okupacije (1942) došao je bio po poslu jedan stari seljak iz Gruže u jedno ministarstvo (u Beogradu). Jedan viši činovnik, pošto je svršio posao sa njim, htjede ispitati od njega šta narod misli o političkom stanju, pa ga upita: »Kaži mi, deda, je li narod za Nedićevu Srbiju ili za Jugoslaviju?« – »Pa za Jugoslaviju«, – »Zar i posle onog što su učinili Hrvati?« – »I posle toga«. – »A zašto po Bogu, brate?« – »Zato, dete, što je bolje veliko imanje no malo. A što su učinili Hrvati to je njihova bruka, a ne naša.« (Str. 9, kurzivom štampano kod Vildera).

Značajno je pri tom da Vilder navedeni odlomak iz predavanja A. Pribičevića štampa u svojoj knjizi kurzivom i bez komentara, solidarišući se na taj način u potpunosti sa stavom A. Pribičevića i afirmirajući njegovo izlaganje kao istinito i ispravno.

A šta je smisao tih, po Vilderu tačnih i pravilnih Pribičevićevih tvrdnja? Šta su to »učinili Hrvati?« Oni su, zna se, kao uglavljeni antidržavni

³⁷ Tim Vilderovim čarobnjačkim egzibicijama ne bi bilo vrijedno posvećivati naročitu pažnju, kada ne bi bilo poviše takvih čarobnjaka, prožetih vilderskim centralističko-hegemonističkim duhom, koji godinama pretvaraju laž u istinu, i to ne samo u emigraciji nego i u zemlji.

elementi, izdajnici i plaćenici Hitlera i Mussolinija razbili zajedničku državu Jugoslaviju, Hrvatsku odcijepili i podvrgli okupatoru, pa u njoj izvršili pokolj Srba.

A kakvo stajalište zauzima srbijanski seljak kroz koga je, u Nedićevu ministarstvu, progovorio srpski narod. Taj srbijanski seljak je, kao predstavnik cijelog srpskog naroda, za razliku od Hrvata, i sada državotvoran i nacionalno svjestan, kao što je to oduvijek bio. On nasuprot nacionalno nesvjesnim Hrvatima, slugama okupatora, hoće i ubuduće Jugoslaviju u srpsko vlasništvo, zato »što je bolje veliko imanje no malo«. On je po A. Pribičeviću i Vilderu slobodoljubivi patriota i apsolutni državotvorac čak i onda kada pod okupacijom godine 1942. dolazi »*po postu u jedno ministarstvo*« Nedićeve kvislinške vlade, i kada u tome ministarstvu s jednim višim činovnikom, istaknutim slugom okupatora dakle, vodi povjerljive državotvorne razgovore.

Takva, u isti mah i žalosna i smiješna shvaćanja o razlici između državotvornih, nacionalno svjesnih Srba i izdajničkih antidržavnih Hrvata propagira Adam Pribičević 1947-e u Parizu a Vilder 1957-e u Londonu.

O karakteru Vilderova emigrantskog unitarizma iz godine 1957

Vilderov unitarizam nije samo po svome izrazito protuhrvatskom stajalištu sličan onom starom centralizmu i šestojanuarskom integralnom jugoslavenstvu koje je služilo kao krinka velikosrpske hegemonije, — nego sadrži i druge elemente aleksandrovske i pašičevske nacionalne politike.

O kralju Aleksandru

To prije svega dolazi do izražaja u Vilderovu čas manje ili više uviđenom, a čas u sasvim otvorenom afirmiranju kralja Aleksandra i njegovih shvaćanja i djela.

U zaključnom, kurzivom štampanom poglavlju, pod naslovom ŠTA TREBA DA ZNAMO, Vilder ističe šta je regent Aleksandar 1. decembra 1918. odgovorio delegatima Narodnog Vijeća iz Zagreba:

»Regent Aleksandar u svom odgovoru na kraju kaže: »*Ja vas, poštovana gospodo odaslanici, molim da moju vladarsku reč i pozdrav odnesete svoj mojoj miloj braći širom naše slobodne i ujedinjene Jugoslavije*«, i završava poklikom: »*Živeo ceo narod Srpsko-Hrvatsko-Slovenački!*« ...« (Str. 155).

U istom poglavlju Vilder kurzivom naglašava: »*Godine 1931 izmenio je kralj Aleksandar u zakonu o Banovinama ime države u „Jugoslavija.“* ...« (Str. 155).

Na str. XIX Vilder u cijelosti citira Aleksandrov motto, napisan Antologiji Jugoslovenske misli Viktora Novaka, — s ovim uvodom: »Kao

moto nalazi se ova misao *Kralja Aleksandra*, vlastoručno latinicom napisana:

»Proroci i preteče Jugoslavije, njeni mučenici i junaci jesu većita slava i živa moralna snaga velike jugoslovenske misli; kroz njih je nacionalna ideja Slobode, ljubavi i jedinstva postala stvarnost a ugledanjem u njih ona će biti slavna budućnost«.

Na Vidovdan 1930

Aleksandar.«

Dedinje.

Vilder uzima u obranu Aleksandra čak i protiv šefa svoje stranke Svetozara Pribičevića, pa na str. 124. tvrdi da je knjiga Svetozara Pribičevića: *Diktatura kralja Aleksandra* »napisana u čisto propagandna svrhu«, i da je tek pošto ju je S. Kosanović dopunio svojim Predgovorom i bilješkama o ličnostima dobila »danas memoarsku vrednost«. (Str. 124).

Pribičevićeva knjiga, međutim, pored svih svojih stranački pristranih ocjena historijskih pojava i ličnosti u razdoblju do 6. januara 1929,³⁹ još uvijek predstavlja najbolje djelo o šestojanuarskoj diktaturi što ga je napisao jedan srpski građanski političar, i dajući veoma dragocjena svjedočanstva o Aleksandrovoj politici sadrži argumentiranu kritiku i tačnu osudu ugnjetačke unitarističke, integralno-jugoslovenske teorije i prakse Aleksandrove apsolutističke i diktatorske vladavine.

I baš zato što ima i takvu dokumentarnu historijsku vrijednost Pribičevićeva knjiga će biti aktuelna sve dotle, dok budu postojali takvi privržnici i propagatori tog aleksandrovskeg porobljivačkog unitarizma i jugoslovenstva, kakav je još i 1957-e Vilder.

O bivšem kralju Petru

Svoj odnos prema bivšem kralju Petru kao »moralnom kapitalu«, »neispisanoj hartiji« i svojoj »nadi« Vilder je (na početku poglavlja »MORALNI KAPITAL U LONDONU«) fiksirao između ostalog ovako:

»Jedna od najreprezentativnijih vlada emigracije, koje su bile od g. 1941 smeštene u Londonu pod protektoratom Zapadnih Saveznika, bila je Kr. jugoslovenska vlada god. 1941. Ona se nije formirala u emigraciji nego u zemlji kao rezultat prevrata da se Jugoslavija prebaci na stranu Zapadne Civilizacije i demokracije. Uz koncentracionu vladu, došao je i 18-godišnji Kralj. Neispisana hartija. Nada. Prvi njegov rođendan (6 septembra 1941) i njegovo punoletstvo proslavljeno je u Londonu u Katedrali sv. Pavla sa najvećom pompom. Engleski kralj George VI, kum Petra II, na čelu svih emigrantskih dinastija i vlada otvorio

³⁹ Vidi moje rasprave: »Hrvatska i srpska prošlost u interpretaciji S. Pribičevića« i »Uloga koalicije i S. Pribičevića do godine 1918«. *Likovi i pokreti*, nav. djelo, str. 223-225 i str. 237-249.

je sjajnu povorku u Katedrali. Nezaboravna manifestacija za Jugoslaviju na početku velikog hrvanja.

I taj moralni kapital topio se i rastopio u roku od dve tri godine. Od slave u Katedrali spao je rođendan Kraljev na kapelicu u običnoj kući ...» (Str. 7).

O Nikoli Pašiću

Osim što je aleksandrovska i kraljevska, to Vilderovo integralno narodno jedinstvo je još i pašićevski hegemonističko i velikosrpsko.

Evo kako Vilder na str. 155 svoje knjige ocjenjuje Pašića i njegovu nacionalnu politiku:

»Za vreme Prvog svetskog rata u julu 1917 na Krfu objavljena je deklaracija potpisana od predsednika Srpske vlade Nikole Pašića i Dr. Ante Trumbića predsednika Jugoslovenskog odbora. Ova je deklaracija udarila osnovke buduće Države. Nikola Pašić u svome govoru u Beogradu 15 februara 1925 ovako je tumačio svoj stav glede imena buduće države: »Ja sam tada rekao da bi se naša država, po mom skromnom mišljenju, trebala da zove Srbija zato što je srpsko pleme najjače, zato što se borilo za oslobođenje svoje braće, zato što je pre sto i više godina stvorilo svoju sopstvenu državu. Onda su naša braća došla s predlogom da se ujedinjena država nazove Jugoslavija. Ja sam tada rekao: Kad naša braća neće da prime ime najjačega plemena našega naroda da onda nećemo ni mi da se odrekemo našeg narodnog imena. Tako je naša ujedinjena država nazvana Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca«. (Frano Cvjetiša: Srpski i Hrvatski nacionalizam. »Poruka« br. 36., London). I Nikola Pašić dakle stajao je na načelu jednog naroda nazivajući Srbe »najjačim plemenom našega naroda«. Jedino ime čini razliku.« (Str. 155).

Afirmirajući Pašićeve teze da bi srpska hegemonija u zajedničkoj državi trebala da dođe od izražaja i u njenu imenu: *zato što je srpsko pleme najjače, zato što je srpska vojska oslobodila ostala plemena, zato što su Srbi (za razliku od ostalih južnoslovenskih naroda) državotvorni* (oni su prvi »prije sto godina stvorili sopstvenu državu«) – Vilder izvodi ovaj zaključak: *»I Nikola Pašić dakle stajao je na načelu jednog naroda nazivajući Srbe »najjačim plemenom našega naroda«. Jedino ime čini razliku«.*

A što se tiče Vilderove tvrdnje o Krfskoj deklaraciji, – ona, nažalost nije »udarila o snovke buduće države«, jer je od Pašića i njegovih radikala, uz zdušnu pomoć Pribičević–Vilderovih koalicionaša i ostalih naših državotvoraca »evropskoga formata« iz godine 1918-e bila prekršena i u krajnjoj liniji sasvim anulirana.

Vilderova afirmacija Pašićeva shvaćanja narodnog jedinstva došla je do izražaja i u tome, što on u svojoj knjizi, osim kad okrivljuje komuniste što su jedan jedinstven narod razjedinili i rascijepili na pet naroda, ni jednom riječju ne pominje Makedoniju i Makedonce. Makedonija je i njemu »Stara Srbija«. (Str. 84).

Za Vildera, baš kao i za Pašića, Makedonci uopće ne postoje, – i to ne samo kao narod, nego čak ni kao »pleme« jednog jedinstvenog naroda.

Vilder je, dakle, tom svom šefu Pašiću iz doba svoga podsekretarstva ministarstva policije u PP vladama – ostao vjeran i godine 1957-e, očito zato, jer je Pašić do kraja života bio dosljedan u svom centralističko-unitarističkom stavu, – za razliku od Svetozara Pribičevića, koga je Vilder iznevjerio zato, jer je ovaj skakutao od jednog, mudrog, integralbo-antihrvatskog, do drugog ludog, federativnog i prohrvatskog stajališta.

O »ubijanju srpskog hegemonizma i hrvatskog separatizma«

Pa pošto je tako sasvim konkretno i sasvim jasno iznio i obrazložio svoje unitarističko shvaćanje, Vilder zaključuje:

»Samo ideja narodnog i državnog jedinstva može u demokratiji potisnuti težnju za hegemonijom i separatizmom. Ideja jednog porekla, jednog mentaliteta ubija i srpski hegemonizam i hrvatski separatizam. Ostaje onda samo utakmica u sposobnosti i čestitosti, stvara se selekcija, izbor najboljih.« (Str. 161).

Pri stvaranju tog integralno-širokog zaključka, za Vildera, naravno, nije važna ona sitnica od činjenice, da se je u našoj nacionalno-političkoj stvarnosti sve zbivalo upravo obratno od onoga što on tvrdi: unitaristička ideja narodnog i državnog jedinstva ne samo da nije potisnula težnju za hegemonijom i separatizmom i *ubila srpski hegemonizam i hrvatski separatizam*, – nego je ostvarenje te ideje u monarhističkoj Jugoslaviji uspostavilo i održavalo hegemoniju velikosrpske buržoazije, a uništilo ne separatizam, nego slobodu i nacionalna prava i hrvatskog i svih ostalih južnoslovenskih naroda.

A na kakvu to demokraciju misli ovdje Vilder, to nam je on sam rekao tvrdeći da je takva demokracija postojala i od 1918. do 1928, i godine 1941. kada su je, u njenom najsavršenijem obliku bili ostvarili Bogoljub Jeftić, stari radikali i stari demokrati u društvu s desnim zemljoradnicima, s hss-ovskim političarima evropskog formata kakav je bio (i ostao) Krnjević, i sa Džaferom Kulenovićem, – kao elitnim predstavnicima jugoslavenske demokracije u vladi »srpsko-hrvatske solidarnosti« generala Simovića, i kao rezultat dvadesetgodišnje selekcije najспособnijih i najboljih naših državnika i političara.

Nije, na kraju, nezanimljivo da Vilder u svojoj sveintegrirajućoj revnosti želi »i strane manjine u Jugoslaviji« da pretvori u jednu jedinstvenu jugoslavensku naciju: »Tako uostalom i strane manjine u Jugoslaviji mogu da se asimiliraju kao Jugosloveni.« (Str. 159).

O Miroslavu Krleži i o Ivi Andriću

Nije nezanimljivo da Vilder svoje unitarističko mjerilo primjenjuje i na ocjenjivanje naših kulturnih i književnih vrijednosti. Za Vildera je Ivo Andrić *današnji najbolji pisac u zemlji jer ga »ne svrstavaju ni u*

hrvatske ni u srpske pisce« (str. 137), – a Krleža je »diktator komunističke literature u Zagrebu«, koji je od godine 1945-e, poslije pobjede Titove revolucije prestao da piše. A tu svoju tvrdnju onda dokazuje na taj način, što cijelu jednu, sedmu glavu svoje knjige³⁹ posvećuje napadaju na Krležu, polemizirajući u njoj isključivo s Krležinim tekstovima, napisanim poslije pobjede Titove revolucije. »... moramo – piše Vilder – da se spotaknemo na ovoj elokventnoj (Krležinoj) bombi: »Nikada u svojoj prošlosti južnoslovenski narodi nisu imali prilike da razvijaju svoju vlastitu kulturu i civilizaciju, kao što je imaju nakon pobjede naše revolucije«. Kad bi ovo drug Krleža ozbiljno i mislio, onda bi tvrdio da i njegova sopstvena literatura, njegov aureol pesnika, literata i dramatičara, počinje tek poslije Titove revolucije ... Međutim, svi znamo i vidimo, da onda baš prestaje ...« (str. 123), – a na strani 59. Vilder se pita: »*Da li Krleža ... sme da sada* (u Titovoj Jugoslaviji, napom. V. B.) *pisne? ...*«

A da bi i formalno naglasio svoj unitarizam i svoje šestojanuarsko integralno jugoslovenstvo – Vilder svoju knjigu piše ne samo ekavski nego i po Beličevu šestojanuarskom jedinstvenom pravopisu. On to, pozivajući se na Skerlića, čini svjesno i naročito ističe u svome Uvodu: »Knjiga je u glavnom pisana ekavštinom držeći se onog predloga idealnoga protagoniste jedinstva dr. J. Skerlića da svi uzmemo latinicu kao pismo, te ekavštinu kao najlakše i najraširenije narečje ... Zato će biti razumljivi razni prigovori ovoj knjizi, naročito sa jezične strane. Ali glavno je da se razumemo!« (Str. XIX).

3.

STAV VEČESLAVA VILDERA PREMA SOCIJALISTIČKOJ FEDERATIVNOJ JUGOSLAVIJI

Stav Vilderove knjige prema socijalističkoj Jugoslaviji i prema komunistima fiksiran je već u Predgovoru izdavača: »Za vreme rata su komunisti pomoću naše podeljenosti zloupotrebili našu želju za oslobodjenjem pa smo iz jednog ropstva pali u drugo« (str. XIV). – »Svima nama ... danas je jasno da nas je komunistički poredak u zemlji bacio unatrag skoro na svakom području narodnog života« (str. XV).

A sam Vilder nas obavještava da je njegovo građansko zanimanje u emigraciji: *rad na rušenju komunističkog režima u zemlji*.⁴⁰

Autor i izdavač, osim što su »prijatelji lične i verske slobode« (str. XV) – još su i »pioniri novih shvatanja«, i to ovih:

³⁹ Glava VII: »*Bratstvo i jedinstvo*« – komunističko naziranje. M. Krleža u *Enciklopediji Jugoslavije i Vaso Bogdanov u »Kulturi«* str. 120–130.

⁴⁰ U završnom poglavlju pod naslovom *Nešto o autoru* pišući sam o sebi Vilder ističe: »Od g. 1945. učestvuje u radu jugoslovenske emigracije u Londonu protiv komunističkog režima u zemlji«. (Str. 189–190)

»Baš mi mali narodi, koji u doba vodikove i atomske bombe faktično više i ne posedujemo jedan od najvažnijih atributa potrebnih za opstanak države, a to je mogućnost obezbeđenja svoje nacionalne teritorije, morali bismo biti pioniri novih shvatanja. Mi bismo trebali zahtevati opšte priznanje prava intervencije bilo Ujedinjenih Naroda bilo neke Evropske Unije, pa u krajnjem slučaju i dobronamernih Velikih Sila u našoj zemlji ako i kada neki režim želi da nam uskrati ta »stara prava«. Veliki neće imati mira dok im ne bude jasno da je i u njihovom neposrednom bitnom interesu da zadnjem seljaku na Balkanu oni sami, ako nema nikoga drugog, garantuju ta »stara prava«, bez obzira u kojoj državi taj seljak živi.« (str. XVI. – Pod »starim pravima« ovdje se razumijevaju ona prava koja je buržoazija kao vladajuća klasa imala u kapitalističkom poretku stare, monarhističke Jugoslavije. – Napom. V. B.)

Ovo otvoreno zalaganje Vildera i njegovih istomišljenika u emigraciji za vanjsku intervenciju zapadnih kapitalističkih zemalja protiv državne i nacionalne samostalnosti socijalističke Jugoslavije u cilju uspostavljanja kapitalističkog sistema istaknuto je i u poglavlju *Šta treba da činimo*: »... Države zapadne civilizacije stvorile su svoje slobodne režime i pre sistema opšteg prava glasa svojim ustanovama o ličnim i verskim slobodama, pa one ne osećaju toliko potrebu »mešanja u unutaraje prilike«. Baš mi mali nerazvijeni narodi morali bismo zahtevati pravo intervencije bilo Ujedinjenih Naroda ili bilo neke Evropske Unije, kad bi se u našoj zemlji pojavio režim, koji bi gazio osnovna prava pojedina i naroda...« (str. 160).

A pošto se, i opet po Vilderu, takav režim pojavio u obliku socijalističke federativne Jugoslavije, došlo je vrijeme za pokretanje akcije na svima linijama u cilju njenoga rušenja.

Vilderovo traženje »uspešne alternative Titu«

Iz Vilderove knjige saznajemo da je rušenje socijalističke Jugoslavije jedan od glavnih zadataka kulturno-dobrotvornih društava »jugoslavenski« orijentiranih emigranata. Prema Vilderovu svjedočenju: »Inicijativom Kulturnog odbora Dobrotvornog Udruženja Slobodnih Gradana Jugoslavije u Londonu, pod predsedništvom g. Božidara Vlačića, započela je pre dve godine (god. 1955-e, napom. V. B.) među članovima diskusija o uzrocima haosa u mislima emigracije«. Ta diskusija ubrzo se razvila u razmatranje ovih *kulturno dobrotvornih problema*: »Kako održati Jugoslaviju a oboriti komunističku tiraniju? Kako naći uspešnu alternativu Titu?« (str. 101).

Vilderova borba protiv današnje Jugoslavije i protiv logike

Sa svog unitarističkog, intransigentno jugoslavenskog stajališta o postojanju samo jedne, jedinstvene jugoslavenske nacije – Vilder nacionalnu politiku Socijalističke Jugoslavije i Komunističke partije progla-

šava za reakcionarnu zato što je nacionalno pitanje riješila tako da je svakom pojedinom južnoslovenskom narodu priznala njegovu nacionalnu slobodu i prava i tu nacionalnu individualnost zagarantirala federativnim uređenjem zemlje u obliku posebnih narodnih republika.

U poglavlju svoje knjige pod naslovom *Prma nacionalizmu – komuniste su reakcionari*, Vilder tvrdi između ostalog: »... naši komunisti ne samo da su prihvatili na kraju predratne Jugoslavije tri nabujala nacionalizma nego su dodali još dva: crnogorski i makedonski... Naši su Titovci dakle pošli *natrag*...« (Str. 121, kurziv Vilderov). »Život i praksa – nastavlja Vilder – pod komunizmom i pod despocijom pokazuje da tih pet naroda nastoje, ne da se zblіže, t. j. da *nestanu* u jednom kotlu, nego da naprotiv teže da još više *razviju* i *prošire* svoje osebnosti, da tako opravdaju svoju egzistenciju...« (Str. 123, kurziv Vilderov).

»Tako naši komunisti -- piše on dalje – idući sve do sukoba s Moskvom stopama sovjetskog primera nisu shvatili da u doktrini nacionalizma imaju svoga opasnog konkurenta, pa su sa pet nacija još i više komplikovali razvoj Jugoslavije. Dok i sami boljševici govore o »sovjetskom narodu«, dok Eisenhower svu onu mešavinu narodnosti proglašava narodom S. Amerike, dok imamo narod Britanije itd., dakle u golemim državnim tvorevinama, dotle se mora skrupulozno u našoj sitnoj državi naglašavati »narodi Jugoslavije«, da svak pomisli, da su to neki crni, žuti i beli okovani u jedno!« (Str. 130).

Vilder ima dva glavna neprijatelja protiv kojih ratuje u svojoj knjizi ustrajno i neumoljivo, do zadnje rečenice. Jedno je socijalistička federativna Jugoslavija, a drugo logika. Pri tom se mora priznati da u tom svom konstantnom ratovanju protiv logike on gotovo uvijek izlazi kao apsolutni pobjednik uspijevajući da je gotovo svakom svojom tvrdnjom potpuno satire i uništi.

Jer kako bi se, bez prethodnog totalnog likvidiranja logike, moglo tvrditi ono, što Vilder tvrdi: 1. da je postojanje nacionalnih prava i sloboda svakog naroda na bazi federativnog uređenja – *reakcionarno* i kretanje *natrag* prema onome što je postojalo ranije u monarhističkoj Jugoslaviji, prema centralističko-hegemonističkoj vladavini velikosrpske buržoazije i prema unitarističko-jugoslavenskoj diktaturi dinastije, – koje su bile napredne, progresivne i značile kretanje naprijed; 2. da je davanje mogućnosti svim južnoslovenskim narodima da u praksi, što znači u stvarnosti *još više razviju i prošire svoje nacionalne osebnosti* – dokaz kako ti narodi u socijalističkoj Jugoslaviji žive *pod komunističkom despocijom*, dok su ranije (u Aleksandrovoj i Pavlovoj Kraljevini) živjeli u punoj slobodi i demokraciji; i da 3. skrupulozno čuvanje nacionalnih prava i sloboda svakog pojedinog naroda znači da su u federativnoj Jugoslaviji ti narodi *okovani u jedno*, dok su pod glavnjačom centralističkoga sistema i pod terorom šestojanuarske diktature kao jedna jedinstvena jugoslovenska nacija bili neokovani i apsolutno slobodni.

O jednoj jedinstvenoj muzici

»Jugoslavija nije »mozaik više naroda« (kako to i komunisti prikazuju), koji bi činili svaki za sebe celinu u folkloru, običajima, muzici, nego mozaik krajeva koji se slažu ili razlikuju bez obzira na nacionalna imena. Nema ni srpske ni hrvatske muzike, ni hrvatskog ni srpskog mentaliteta. Zato, sa jednim jezikom, nema granica među njima. Zato nema ni rastave na osnovi tek drugog imena.« (Str. 157).

Unitaristi Vilderu se još i godine 1957-e najviše sviđa jedna jedinstvena, centralistička muzika u kojoj je on nekad kao podsekretar ministarstva policije bio jedan od Aleksandrovih i Pašićevih pomoćnih kapelnika, a sad se nada da će s pomoću »dobronamernih Velikih Sila« i njihove oružane intervencije postati glavnim dirigentom.

Dakle: jedna jedinstvena jugoslavenska nacija, s jednim kraljem, s jednom vladom i s jednom jedinstvenom, centralističko-unitarističkom vojnom muzikom po kojoj imaju da plešu svi narodi Jugoslavije.

O osvetniku kralja Aleksandra ili

*kako Vilder u emigraciji priprema vanjsku i unutrašnju katastrofu
južnoslovenskim narodima*

Osim idealizmom, Vilder je prožet još i gnjevom protiv južnoslovenskih naroda, jer se oni nisu pokazali ni napredni ni nacionalno svjesni (u integralnom jugoslavenskom smislu), pa su poslije oslobođenja zemlje od okupatora, umjesto da ponovo uspostave Aleksandrovu idealnu. šestojanuarsku unitarističku teoriju i praksu – pošli suprotnim, reakcionarnim pravcem: stvorili federaciju i posebne narodne republike.

A ono što izaziva u Vilderu naročito ogorčenje protiv tih naših naroda, jest činjenica, da oni u socijalističkoj Jugoslaviji ne rade na svom vlastitom nacionalnom samouništenju, nego naprotiv još više razvijaju i proširuju svoje narodne osebnosti i učvršćuju svoju nacionalnu egzistenciju. »Život i praksa pod komunizmom i pod despocijom pokazuje da tih pet naroda nastoje, ne da se zbliže, t. j. da ne stanu u jednom kotlu, nego da naprotiv teže da još više razvijaju i prošire svoje osebnosti, da tako opravdaju svoju egzistenciju.« (Str. 123).

Obuzet takvim opravedanim gnjevom Vilder radi ostvarenja svoje unitarističke nacionalne politike otvoreno želi i propagira novu, totalnu, i vanjsku i unutrašnju katastrofu Jugoslavije. U poglavlju svoje knjige *Šta treba da činimo*, gdje daje programatske direktive za rušenje socijalističke Jugoslavije, 14. tačka glasi: »Misija Srbije i Hrvatske, koje su uglavnom stvorile Jugoslaviju sledeći ovaj duh otkriće svoj novi, pravi

put. Ne posle pobeda nego posle katastrofe spolja i iznutra.» (Str. 161, kurziv Vilderov).

Jugoslaviju od 1. decembra 1918-e, sa njenim naopakim centralističko-hegemonističkim uređenjem, s Obznanom, s Vidovdanskim ustavom i sa Zakonom o zaštiti države – nisu stvorile Srbija i Hrvatska, nego velikosrpska buržoazija na čelu s Pašićevim radikalima i sa srbijanskom dinastijom, na srpskoj; i Pribičević-Vilderovi koalicionaši na hrvatskoj strani, uz podršku kontrarevolucionarnih zapadno-kapitalističkih sila.

Koji duh treba – prema uputama Vilderova akcionog programa – danas da slijede ti nekadašnji tvorci monarhističke Jugoslavije? Onaj, koji Vilder propovijeda kroz cijelu svoju knjigu, a taj duh je unitaristički: jedna, jugoslavenska nacija, s jednim imenom, s jednom centralnom vladom i s jednom dinastijom.

A kako se taj duh ima ostvariti i otjeloviti?

S pomoću katastrofe spolja i iznutra, što prema ostalim tačkama Vilderova programa znači: s pomoću oružane intervencije zapadnih kapitalističkih sila koja bi srušila unutrašnje socijalističko federativno uređenje i dovela na vlast Vilderove jugoslavenstvujušće unitariste iz emigracije.

Vilder kao da se ne sjeća da je taj duh čije ostvarenje on propagira godine 1957-e jedanput već ovaploćen kao stvarnost u kraljevini SHS i u šestojanuarskoj diktaturi karadorđevićevske dinastije, i da je dvadesetogodišnje trajanje te stvarnosti odvelo monarhističku Jugoslaviju ravno u aprilsku katastrofu iz godine 1941 i u ustaško-četnički pokolj u doba fašističke okupacije.

Vilder je, čini se, isto tako savim zaboravio i činjenicu, da je tu stvarnost porobljivačkog jugoslavenskog unitarizma iz temelja srušila Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u isto vrijeme kada je uništila i fašističkog okupatora.

I unitaristička stvarnost, i njom prouzrokovana katastrofa u doba fašističke agresije već je bila i prošla u Jugoslaviji.

Kako je Vilder godine 1957-e mogao povjerovati da će programatskim povampirivanjem duha uništenog šestojanuarskog unitarizma moći da sruši socijalističku federativnu stvarnost u Jugoslaviji?

Samo tako jer je, po vlastitome priznanju, u emigraciji počeo vjerovati u duhove, u misterij. »Što više starim – ispovijeda se Vilder – to nekako manje pridajem važnost i značenje pojedincima, koji su svojom ličnošću i imenom utisnuli pečat nekom dobu... Sve me više zanosi vera u neki misterij zbivanja, u kome pojedinci odigravaju svoje im određene uloge...« (str. 4).

Mora biti da se Aleksandrov unitaristički duh povampirio baš u Vilderu kao njegovu dvostrukom podsekretaru ministarstva policije iz doba P. P. vlada, – pa ga nekom misterioznom silom nagnao da piše

akcione programe o uništenju socijalističke Jugoslavije i da joj iz Londona priprema vanjsku i unutrašnju katastrofu. I da tako »odigra svoju mu određenu ulogu«⁴¹

*Motivi i ciljevi Vilderova povratka na unitarizam
i na intergralno jugoslavenstvo u emigraciji*

Vilder je bio prisutan u onoj našoj nacionalno-političkoj stvarnosti šestojanuarske diktature, pa je imao prilike na osnovi vlastitoga iskustva da se upozna sa značenjem i s posljedicama provođenja u djelo integralnoga jugoslavenstva. Nije, dakle, moguće pretpostaviti da je u njemu to saznanje sasvim nestalo.

Na jednom mjestu svoje knjige on sam priznaje da se i 1957-e svega toga dobro sjeća, pa osuđujući verbalno diktaturinu jugoslavensku politiku piše: »Za Jugoslaviju pojavila se od strane vlade propaganda tek od 6 januara 1929, kad se branio i opravdavao diktatorski režim. „Ukazno jugoslavenstvo“ upropastilo je ideju jugoslavenstva«. (str. 161.)

Kako onda objasniti da Vilder usprkos svemu tom iskustvu propagira ponovno uspostavljanje šestojanuarske nacionalne politike? Čemu je Vilderu 1957-e potrebno uskrisivanje onog unitarizma i onog integralnog jugoslavenstva koje se na djelu pokazalo kao ubitačno za južnoslovenske narodne i za njihovu zajedničku državu?

Evo kako nam to sam Vilder objašnjava s jednom zaista neuobičajenom iskrenošću.

Izražavajući svoje negodovanje što »od godine 1945... u radu jugoslavenske emigracije u Londonu protiv komunističkog režima u zemlji« – nije postignut jednodušan, jedinstven jugoslavenski stav Vilder piše: »Otpor naprama novom komunističkom režimu posle rata?

Vlada Sj. Amerike sve je preduzela da od političkih prvaka emigranta iz zemalja koje su potpale pod komunistički režim stvori slobodne Reprzentacije. Dok su sve ostale emigrantske grupe uspele da stvore takva pretstavnštva bogato poduprta za propagandu od američkog društva (Committee for a Free Europe) dotle se jedino kod Jugoslovena nije moglo ni misliti na zajedničku državnu reprezentaciju.

U takvom duhovnom raspoloženju nisu bili mogući nikakvi zajednički nastupi ni na raznim međunarodnim forumima. Emigranti Srbi i Hrvati protestujuć protiv nametnutog komunističkog režima u svojoj zemlji

⁴¹ Duhovi i mrtve duše upće ne daju Vilderu mira, pa kruže cijelom njegovom knjigom od njenih prvih do zadnjih stranica. Tako on na XVIII str. Uvoda tvrdi da je svoju knjigu napisao zato: »Da u pravom smislu reči spasi dušu svoju i svih onih drugova iz onog velikog doba prelaza iz jedne u drugu epohu, koje je preživeo...«

Osim spasavanja tih uistinu griješnih duša naših državotvornih centralista i unitarista, Vilder je sebi postavio još jedan cilj: da smiri duh dra R. Ivanovića, oca svoga izdavača Vana Ivanovića. Zadnja Vilderova rečenica glasi: »Zato autor drži da ova knjiga do poslednjeg slovceta odgovara duhu njegovom. I on će biti smiren...« (Str. 190)

često su pri tom pružali sliku takve razroznosti čak do skandala da su samim tim ništili svaki svoj argumenat protiv komunističke vladavine i tiranije. A nisu hteli ni da sede za jednim stolom pod jednom tablom »Jugoslavija« kao što su se dvoumili kako da potpisuju memorandum da ne bi ništa izgledalo zajedničko.« (Str. 7)

Optužujući hrvatsku i srpsku antikomunističku emigraciju zbog razroznosti i nesloge u pitanju jedinstvenog emigrantskog rušenja socijalističke Jugoslavije uz pomoć zapadnih kapitalističkih sila – Vilder ovako fiksira stav tih stranih protektora prema nejedinstvenosti naše emigracije:

» Zar da ovi i ovakvi preuzmu vladu u Jugoslaviji? – pi tali su stranci« (Str. 7).

Eto zato što ti »stranci« žele jedinstveni jugoslavenski nastup emigracije u rušenju socijalističke Jugoslavije i što tom jedinstvenošću uvjetuju svoju pomoć – Vilder tako vatreno propagira svoj unitaristički, integralno jugoslavenski stav, nadajući se da će zapadno-kapitalističke sile njemu s takvim programom dati da preuzme vladu u Jugoslaviji pošto se – s pomoću vanjske oružane intervencije – sruši postojeći socijalističko-federativni sistem u njoj.

A zašto se Vilder kroz cijelu svoju knjigu tako uporno zalaže za uspostavu baš onakve, prvodecembarske, centralističko-monarhističke Jugoslavije koju, kao što smo vidjeli proglašava najsavršenijom državnom tvorevinom?

Zato što dobronamjerni stranci ne mogu da shvate zašto smo napustili tu savršenu bazu iz godine 1918-e, – i zato što ti isti stranci ne mogu ne samo da shvate, nego ni da prihvate današnje, federativno-socijalističke odnose koji upropašćuju južnoslovenske narode.

»Nema dobronamjernog i razumnog stranca, koji bi razumeo »spor« Srba i Hrvata, a pogotovu koji bi shvatio da usled toga napuštamo bazu, koju su nam u 1918 stvorili događaji i one naše najbolje sklonosti.« (Str. 159)

»... Time upropašćujemo sebe, kad održavamo odnos između Srba i Hrvata kakav je danas ...« (Str. 158)

A zašto je baš ta baza od 1. decembra 1918-e tako prirasla za srce tim dobronamjernim strancima?

Zato jer su oni sami, dajnci punu podršku dinastiji i reakcionarnoj buržoaziji na čelu s Pašićem pomogli da se 1918-e i narednih godina stvori i održi monarhističko-kapitalistička i centralistička Jugoslavija kao njihova vlastita, kontrarevolucionarna, antikomunistička baza u ovom dijelu svijeta. I zato jer su i s dinastijom, i s monarhijom i s tim našim centralističko-kapitalističkim ujediniteljima i državotvorcima prvih godina postojanja Kraljevine SHS bili potpuno zadovoljni, cijeneći iznad svega njihove najbolje sklonosti prema zapadnim, antiboljševičkim imperijalističkim silama na jednoj, a prema dinastiji, prema centralizmu, prema hegemoniji srbijanske buržoazije i prema Obznani i glavnjači, na drugoj strani.

A zašto su Vilderu prirasli za srce ti dobronamjerni stranci, i tko su oni kad Vilder svima silama nastoji da udovolji njihovim željama i planovima, i njihovim najdobronamjernijim sklonostima prema našoj zemlji?

To su one zapadno-kapitalističke zemlje za koje Vilder vjeruje da se dobronamjerno odnose prema njemu i njegovom planu, pa su voljne da oružanom intervencijom sruše današnju socijalističku federativnu Jugoslaviju i da u njoj sa Vilderovcima uspostave staru, prvodecembarsku bazu monarhističko-kapitalističke Jugoslavije i da od nje ponovo naprave svoju protokomunističku tvrđavu kao u Aleksandrovo doba.

Nasuprot isključivo srpski i isključivo hrvatski orijentiranoj antisocijalističkoj emigraciji Vilder se stavio na čelo treće, unitarističke, integralno jugoslavenske emigrantske grupacije zato, što vjeruje da je ona najviše po volji tim intervencionističkim silama.

On se dakle, vraćajući se u emigraciji ponovo na unitarističko stajalište – koje je sam bio odbacio i osudio – nije rukovodio nekim principima ni svojim vlastitim osvjedočenjem, stečenim na osnovi stvarnog iskustva iz prošlosti, nego propagira uspostavljanje aleksandrovskog unitarističkog, integralno jugoslavenskog sistema za volju dobronamjernih stranaca, od kojih se još i godine 1957-e nada da će ga rušenjem današnje Jugoslavije dovesti na vlast.

U cilju da im se što više preporuča on u svemu povlađuje njihovim intervencionističkim nakanama (koje sam toliko priželjkuje) pa se radi opravdanja i pospešivanja tih nakana integralno obara na nacionalnu i državnu suverenost svakoga naroda i svake zemlje i propagira osvajačko rješenje »na vršcima bajuneta« kao najidealnije od napoleonskih i prvodecembarskih vremena do danas.

»... nacionalizam (je) za svaki narod izbajao »slavnu« prošlost da može u današnjici zahtevati samoodređenje, „suverenost“.« (Str. 91)

»Bez napuštanja suvereniteta sadanjih država nema ujedinjene Evrope. Suverenitet države ne odlučuje o sudbini naroda u njoj. Naprotiv, on čuva tiranske režime od svačije intervencije kao u „suverenoj“ Poljskoj, Čehoslovačkoj, Jugoslaviji, Ukrajini i dr., koje su članovi Ujedinjenih Naroda. Države zapadne civilizacije ... ne osećaju toliko potrebu „mešanja u unutarne prilike“. Baš mi mali nerazvijeni narodi morali bismo zahtevati pravo intervencije ... Samo tim putem „mešanja“ može se poslužiti ne samo snošljivijem odnosu međunarodnih prilika nego i težnji za istinskim svetskim parlamentom sa konačnim ciljem svetske vlade.

Već današnja organizacija „Ujedinjenih naroda“ (UN) moguća je na osnovi znatnog ograničenja „suverenosti“ država.« (Str. 160)

»Napoleonova Ilirija trajala je do g. 1814. Da je Napoleon dalje napredovao, da je i dalje tukao Austriju, da je zavladao Evropom, kako je zamišljao, nesumnjivo bi ujedinio čitav slovenski Jug u jednu državu, u Iliriju.

Tako bi se stvorio i jedan nacionalizam (kao talijanski) i sudbina čitavog Balkana dobila bi drugi pravac.« (Str. 83.)

»Od 1903 Hrvatska-Dalmacija dale su ideju „narodnog jedinstva“ jednog naroda sa tri imena, rušeći iznutra Austro-Ugarsku, a Srbija ponela je ideju na vršcima svojih bajoneta kroz stradanja do pobjede.« (Str. 156-157.)

Pa kad danas nema više ni Napoleona koji bi nas osvojio, integralno ujedinio i usrećio, i kad nema ni Pašićevih srbijanskih kraljevskih bajoneta, pa ni kraljeve četničke vojske u zemlji pod komandom četničkog generala i ministra vojnog u londonskoj vladi srpsko-hrvatske solidarnosti Draže Mihailovića – u koje bi se moglo pouzdati da će nas osloboditi i riješiti naše pitanje u duhu čiste ideje narodnoga jedinstva – onda je Vilderu 1957-e dobar i bilo koji strani general koji bi na vršcima bajoneta dobronamjernih intervencionističkih sila izvršio taj osvajački napoleonski zadatak.

To je za Vildera glavno, a sve drugo o čemu piše – sitno mu je i beznačajno.

U uvodu svoje knjige Vilder ističe da se *»ona naime tek formalno bavi sitnim pitanjem našeg problema južnih Slovena«* (str. XIX), – dok njen autor po vlastitome priznanju stvarno radi na rješavanju pitanja koje je za njega glavno: kako s pomoću vanjske oružane intervencije srušiti današnju Jugoslaviju i na čelu unitarističkih, intransigentno jugoslavenskih emigranata, kao ekspanziona stranih intervencionističkih sila, preuzeti vladu u Jugoslaviji i uspostaviti u njoj kapitalistički i centralističko-monarhistički vladavinski sistem.

U tome su motivi Vilderova tako vatrenog propagiranja povratka na unitarizam, a kao osnovni cilj svoje knjige on je postavio stvaranje integralne jugoslavenske atmosfere zato, jer ona odgovara dobronamjernim strancima i jer: *»Samo u takvoj duhovnoj atmosferi možemo misliti na obaranje hegemonije i samovlade Komunističke Partije u Jugoslaviji.*« (Str. 162)

4.

O ZNAČENJU VILDEROVE KNJIGE I O OSNOVNIM OBILJEŽJIMA I REZULTATIMA ŠEZDESETGODIŠNJE REGIERUNGSFÄHIG POLITIKE

Nema tako loše knjige koja ne bi sadržala i takve dijelove zbog kojih je vrijedno upoznati je.

To je slučaj i s Vilderovom emigrantskom knjigom, koja sadrži i po neku, sudeći po svemu, tačnu konstataciju. Govoreći, na primjer, o kraljevskoj emigrantskoj vladi u Londonu, odnosno o službenim predstavnicima monarhističko-kapitalističke Jugoslavije u emigraciji, on ih ovako karakterizira: *»Sve te jedino je državna kasa, doneseno zlato Narodne banke, držala na okupu.*« (Str. 3).

O jednom emigrantskom predstavniku bivše kraljevske vlade Vilder nam iznosi značajne podatke, donoseći u svojoj knjizi ovaj odlomak iz govora što ga je na vidovdanskoj proslavi Srpske narodne odbrane 28. VI 1955 održao u Čikagu dr Božidar Purić, nekadašnji predsjednik emigrantske kraljevske jugoslavenske vlade u Londonu: »... Uprkos ustaških zverstava mi se nikada ne možemo odreći Hrvatske, u kojoj preko dve trećine ili tri četvrtine sačinjavaju Srbi pravoslavni i Srbi pokatoličeni... Mi nikad ne možemo dopustiti da nam hrvatski Goti, ustaše i katolička crkva određuju nacionalne i državne granice. Mi smo naše države i naše carevine svojom krvlju i kostima omedili i utemeljili i one se danas tamo nalaze...« (Str. 115).⁴²

Vilderova knjiga daje nam zanimljivih podataka i o tome, kako se i među hrvatskim intelektualcima u emigraciji javljaju trezvenija shvaćanja o nekim problemima. »Tako prof. Kreso Spalatin – piše Vilder – kaže (*Hrv. revija*, br. 4 od 1955) da su se sami ustaše, mada su »pozdravili novi pravopis, jer je bio različit od srpskoga«, ipak »našli u sto muka kad je trebalo pisati »korienski«. Prof. Spalatin odbijajući »reformu« Pavelićevu... kaže: »Hoćemo li se sada kao Marko iz inata poturčiti? Hoćemo li se sada vratiti u etimološku zbrku da na taj način pokažemo Srbima da smo različiti od njih?« (Str. 138).

Vilder, doduše, nije iznio istinu o našoj prošlosti i o rješavanju nacionalnoga pitanja, ali nam je zato dao izvrstan portret o sebi kao tipičnom predstavniku naših građanskih *regierungsfähig* političara u posljednjih šezdeset godina.⁴³

Regierungsfähig znači biti sposoban za vladu, osposobiti sebe za učešće u vladi, voditi takvu politiku koja odgovara interesima i ciljevima »onih gore« koji daju vladu, – bez obzira na to gdje ti davaoci

⁴² Vilder navodi da je vidovdanski govor Božidara Purića objavljen u čikaškoj *Srpskoj Borbi* od 29. juna 1955 i u *Kanađskom Srbobranu* od 7. jula 1955. (Str. 115).

⁴³ Da bi se otklonio svaki nesporazum i svako neumjesno generaliziranje, treba naglasiti da se ovo iznošenje osnovnih obilježja *regierungsfähig* političara Vilderova kova ne odnosi na cijelu Samostalno demokratsku stranku, nego samo na onaj njen sitničavo vlastoljubiv, režimiljski, antikomunistički i u suštini antidemokratski i reakcionarni dio, koji se u emigraciji na čelu s Vilderom stavio u službu tuđinskih imperijalističkih sila protiv Jugoslavije a u zemlji je od 1941 do 1945 išao za londonskom kraljevskom vladom doreći se na strani Mihailovićevih četnika i okupatora protiv oslobodilačke borbe južnoslovenskih naroda.

Drugi, daleko brojniji dio Samostalno demokratske stranke je u razdoblju 1941–1945 prišao NOP, sudjelovao na ovaj ili onaj način u oslobodilačkoj borbi, a poslije oslobođenja zemlje lojalno surađuje sa socijalističkom Jugoslavijom.

*Regierungsfähig*atvo, nadalje, nije neka isključiva specifičnost SDS-e, nego je takvih političara bilo masovno i među radikalima, i demokratima, i hssovcima, i u SLS-u, u JMO-u, u Zemljoradničkoj stranci, i u svim našim građanskim strankama bez izuzetka.

Regierungsfähig političara bilo je i među vodama socijalističkih partija i do 1941, i od te godine na ovamo: od Koraća do Živka Topalovića, jednog od glavnih ideologa četničkog pokreta.

stoluju: u Beču ili u Pešti, u Beogradu ili u Londonu, – a isto je tako svejedno kako se oni zovu: da li su Habsburzi ili Karađorđevići, Tisze ili Pašići.

A kad nema više ni Habsburgâ, ni Karađorđevićâ, ni Tiszâ ni Pašićâ, – onda su dobri i oni »dobronamjerni stranci« imperijalisti u dalekim zapadno-kapitalističkim, antikomunističkim zemljama, za koje se pretpostavlja da su voljni oružanom intervencijom da sruše socijalističku federativnu Jugoslaviju i da u novouspostavljenoj monarhističko-kapitalističkoj državi predadu vladu našim regierungsfähig političarima na čelu s Vilderom.

Misao vodilja tih regierungsfähig političara uvijek je jedna i ista: udešavati svoje nacionalno i stranačko-političko držanje tako da bi sebe trajno i sa svakoga mjesta (i onda kada su na vladi ili pri vladi, i onda kada su u opoziciji) preporučivali onima, od kojih se vlada dobiva ili od čije volje zavisi da se u vladi ostane.⁴⁴

Politika je za te malograđanske profesionalne političare koji su navikli od nje da žive – konjunktura i stranački i lični račun.

I njihova vlastita stranka je za njih samo odskočna daska sa koje se u pogodnom trenutku može skočiti u vladu. A pošto su jednom na osnovi vlastite režimske prakse iskusili da se ipak najbolje živi na vladi i pri vladi – njihov životni ideal je trajno ostala: vlast. A kad takvi političari ne mogu da budu u vladi ili pri vladi u zemlji, oni se prišljamače kraljevskoj jugoslavenskoj vladi u emigraciji, ili bilo kojoj tuđinskoj vladi koja je voljna da ih unajmi da rade protiv vlastite zemlje i njene slobode i nezavisnosti.

Njihovi stranačko-politički programi i njihove riječi su po pravilu u suprotnosti s njihovim djelima.

Kada su u opoziciji, – oni su programatski, u teoriji za slobodu i za demokraciju jer se nadaju da će ih one dovesti na vlast; a dok su bili na vlasti oni su tu slobodu i demokraciju ugušivali metodama najernje reakcije; to isto rade i kad ponovo dođu na vlast.

U opoziciji se prikazuju kao idealni pobornici apsolutne slobode mišljenja, a na vladi bahato proglašuju svoja shvaćanja i svoju politiku za jedino ispravnu, pa to dokazuju nasilnim ugušivanjem svakog drugog, režimu suprotnog mišljenja i sprečavanjem svake druge, režimu nepoćudne politike, progoneći njene nosioce kao antidržavne elemente i primjenjujući protiv njih Obznanu i Zakon o zaštiti države.

Ako se dolazi na vlast i ostaje na njoj s pomoću velikosrpske hegemonije i centralističke vladavine, oni su najžešći privrženici hegemonizma i centralizma, stavljajući i anticentralističku Hrvatsku republikansku seljačku stranku pod udar Obznane; a zbačeni s vlasti, ako smatraju da se vlada može opet dobiti samo s pomoću priznavanja nacio-

⁴⁴ O klasnoj uvjetovanosti regierungsfähig politike građanskih političara u razdoblju kada je buržoazija vladajuća klasa vidi V. Bogdanov, *Historijska uloga društvenih klasa u rješavanju južnoslovenskog nacionalnog pitanja*, Izdanje »Veselin Masleša«. Sarajevo 1956.

nalne individualnosti i federativnog preuređenja zemlje – oni su za pravo hrvatskog naroda i za federalizam.

U Seljačko demokratskoj koaliciji u doba diktature javno razvijaju program borbe za ravnopravnost i slobodu hrvatskoga naroda, a ponašaju se tajno, iza kulisa rade na sprečavanju te borbe.

Oni su na riječima i u teoriji »prožeti idealizmom«, vjeruju u svećenu ideju uopće, a one unitarističke, integralno jugoslavenske napose; ali u stvarnosti, kada su na vlasti kao ministri i podsekretari u ministarstvu policije provode svoje ideje nasilnim sredstvima, glavnjačom i terorom; a kada u emigraciji ostanu bez vlasti, za ostvarenje svojih integralno jugoslavenskih ideala traže oružanu intervenciju protiv postojeće Jugoslavije.

Kroz čitav svoj život oni nisu načelni političari ni državnici koji imaju neke vlastite određene koncepcije, nego politikanti i strančarski taktičari. Zato jer im ne znače stvar osvjedočenja, nego sredstvo za postizanje vlasti, njima su dobri svi politički principi i pravci i sve ideologije: centralistička i federalistička, unitaristička i antiunitaristička, antihrvatska i prohrvatska, samo ako misle da će ih u danom trenutku bilo koji od tih pravaca održati na vlasti ili dovesti na vlast.

Iako su načelni protivnici komunizma, oni koketiraju i s komunistima, kad uoči decembarških izbora iz 1938-e misle da će dobiti komunističke glasove. Tada pišu simpatično o Sovjetskom savezu, objavljuju u *Novoj riječi* napise renomiranih ljevičara.

A kada se u tom svom nadanju prevare, oni su opet najžešći antikomunisti i antiboljševici.

Oni sami o sebi tvrde da su državnici i političari velikog »evropskog formata«, a ustvari sav svoj interes usredsređuju na postizanje svojih sitničavo vlastoljubivih ciljeva, i troše svu svoju energiju na strančarska, politikantska nadmudrivanja i intrigiranja, – tako da (u Vildеровom slučaju, koji ne samo da nije osamljen, nego je tipičan) za šesdeset godina javnog, stranačko-političkog rada ne stignu pročitati ni jedne čestite knjige o historiji svoje zemlje i njenih naroda.

Isto se tako odnose i prema drugim društvenim znanostima: političkoj ekonomiji, sociologiji, marksizmu, itd.

Sebe proglašuju za najodlučnije i najdosljednije borce protiv fašizma, a na djelu ta njihova antifašistička borba izgleda ovako.

O svojoj *Novoj riječi* Vilder tvrdi kako se je ona »istakla u borbi protiv fašizma a posle i komunizma«

Na str. 189 Vilder sam o sebi piše: »*Za poslednje 4 godine izdaje lično svoj nedeljni list »Nova riječ«, koja se istakla u borbi protiv fašizma a posle i komunizma. Zato već u jesen 1940 obustavlja sam svoj list da ravno mesec dana pred rat (1941) ode iz zemlje, sluteći događaje, koji su sledili. U Jeruzalemu je tako sam dočekao Kralja i deo Vlade, koji su onamo doleteli.*«

Kad se ta Vildерова *Nova riječ* po njegovu vlastitom priznanju »posle« istakla u borbi i protiv komunista?

Godine 1939-e i četrdesete, u vrijeme dakle kada se u Jugoslaviji dosljedno, odlučno, požrtvovno, i sa stvarnim uspjehom protiv fašizma bori jedino Komunistička partija. Tih godina se dakle Vilder tako bori protiv fašizma, da ustaje protiv jedinog stvarnog i efikasnog antifašističkog pokreta u zemlji.

A kako se Vilder dalje bori protiv fašizma u Jugoslaviji? Tako da već *ujesen 1940-e obustavlja sam svoj antifašistički list*. I kako još? Tako da taj neustrašivi i beskompromisni borac protiv fašizma *bježi iz zemlje »ravno mjesec dana pred rat, sluteći događaje, koji su slijedili«* i da onda on sam kao neka vrsta kvartirmajstora dočekuje kralja i kraljevsku vladu u Jeruzalemu, koji su, mjesec dana poslije Vildera, »onamo doletjeli«.

A kako su onda Vilder i izbjeglički kralj i vlada zajednički nastavili borbu protiv fašizma u inozemstvu? Tako da su se i opet borili protiv jedinog stvarnog i uspješnog nosioca antifašističke borbe u zemlji, protiv Titova Narodnooslobodilačkog pokreta, pomažući svima sredstvima četnike Draže Mihailovića, koji su služili fašističkim okupatorima.

Oni su dinastijaši. Ako su Srbi, onda su privrženi svom srpskom kralju i u krajnjoj liniji uzdaju se samo u svoju srpsku dinastiju, ostajući joj i sebi vjerni i onda kada stjecanjem stranačko-političkih okolnosti zaigraju ulogu opozicionara protiv dinastijske diktature. A dok nema srpskog kralja i srpske dinastije, njima su dobri i Habsburzi. A ako su Hrvati, onda su u odnosu na dinastije jedinstveni sa svojim srpskim istomišljenicima: služe odano svakoj dinastiji koja vlada, prvo Habsburškoj, do zadnjeg mjeseca, a poslije njene propasti hvataju se za skut nove, srpske vladajuće dinastije; u opoziciji prema diktaturi ponašaju se isto onako kao i njihovi srpski kolege.

Oni se hvataju za svaku, pa i najapsurdniju i po njihovu zemlju i njene narode ubitačnu kombinaciju: za rušenje vanjskom oružanom intervencijom slobode i suverenosti Jugoslavije, pa čak i za planove o uskrisivanju Austrije.

Vilder se godine 1957-e pomalo kao kaje što je pripadao generaciji koja je onako fanatično vjerovala pa samim tim i željela propast Austro-ugarske monarhije, i smatra da takav odnos prema toj monarhiji nije bio naročito pametan.⁴⁵

A zašto? Zato što su u to vrijeme neki austrijski »učenjaci«, na čelu s profesorom Hentschom, počeli lansirati neophodnu potrebu oslobođenja bivših, nekad u monarhiji slobodnih, a sad porobljenih austrijskih zemalja – putem ponovnog uspostavljanja Austro-Ugarske, – a ta

⁴⁵ »Tako danas – piše Vilder god. 1957 – ne držim da je naša generacija, u kojoj sam živo učestvovao, bila superiornija, pametnija, što je tako fanatično verovala u propast Monarhije ...«. (Str. 4)

kombinacija je nailazila na podršku u Zapadnoj Njemačkoj i u Americi, i to ne samo kod profesora, nego i kod političara.

Pa pošto se Vilder uvjerio da se prema toj kombinaciji pozitivno odnose njegovi *dobronamjerni stranci*, i on je počeo s njome koketirati, – doduše izdaleka i oprezno, u obliku historijskih reminiscencija.

Njima je dakle svaka kombinacija dobra, samo ako povjeruju da ona vodi k vlasti.

Kakvo je njihovo jugoslagenstvo i u što se izvrgla u njihovoj stranačko-političkoj praksi »čista ideja narodnoga jedinstva«? U sredstvo za jedinstveno porobljavanje naših naroda svakoj protunarodnoj vlasti i dinastiji.

Oni afirmiraju Ljubljanski jugoslavenski program ujedinjenja pod Austrijom i Habsburzima;⁴⁶ od 1910 do 1918 u ime jednog jugoslavenskog naroda jedinstveno služe austromadarskoj vladi i Habsburškoj dinastiji; od 1918-e na ovamo to isto čine u odnosu na beogradsku vladu i na dinastiju Karađorđevića; a u emigraciji propagiraju intransigentno jugoslagenstvo u cilju tuđinskog podjarmljivanja današnje Jugoslavije.

Iznoseći, u trećem licu, podatke o svom životu i radu, Vilder na str. 188. svoje knjige piše: »Da se ova knjižica i njena tendenca dobro shvate moramo reći nešto i o autoru. Pre svega: ono što nije njegova zasluga ni krivica. On je rođen u Češkoj; u Litomyšlu g. 1878. Kao sedmogodišnjeg dečaka donela ga majka sa njegovom sestrom i bratom u Zagreb gde je radio, kao geometar u uređenju katastra, njegov otac...«

Okolnost da je po rođenju Čeh, zaista nije ni zasluga, a još manje krivica Većeslava Vildera. Niti je ta okolnost suštinski djelovala na Vilderovu protuhrvatsku politiku. Među Vilderovim istomišljenicima bilo je i brojnih *regierungsfähig* političara, koji su po rođenju čisti Hrvati, a ipak su zdušno služili toj istoj politici koja je išla za nacionalnim tlačenjem, a u doba šestojanuarske diktature i za potpunim obespravljanjem i negiranjem njihovog vlastitog hrvatskog naroda kao nacije. A ni one srpske i slovenačke režimske političare nije nimalo smetalo njihovo srpsko ili slovenačko porijeklo da služe svim protunarodnim režimima koji su ugnjetavali uz ostale južnoslovenske narode i njihov vlastiti srpski i slovenački narod.

U politici i u držanju svih tih političara nije igrala ulogu njihova nacionalna, nego njihova režimska pripadnost. U njima je režimska svijest sasvim potisnula onu nacionalnu, i oni su se služeći godinama jednom jedinstvenom protunarodnom sistemu formirali u jednu jedinstvenu naciju *regierungsfähig* političara koja je radi svojih koristoljubivo vlastoljubivih interesa spremna da služi svakoj, i domaćoj i stranoj ugnjetačkoj dinastiji i vladi – ili, kako je rekao Miletić, koja »će ma pod čijom

⁴⁶ Isporedi str. 79–80 Vilderove knjige.

zastavom, ma pod čijim imenom za dobre i gotove novce služiti tuđinu i protivu svoga.⁴⁷

Takvo integralno režimlijsko nacionalno jedinstvo javljalo se u našoj historiji nekoliko puta: u razdoblju 1850–1860 to su bili *Bachovi husari* koji su bez obzira na svoju raznoliku nacionalnu pripadnost jedinstveno služili apsolutizmu Beča i Habsburške dinastije; za trajanja austrijskoga carstva bila je, od pripadnika najrazličitijih naroda, formirana jedinstvena crnožuta austrijska nacija koju su sačinjavali viši činovnici i generali; u doba monarhofašističke diktature takvu jedinstvenu naciju predstavljali su Aleksandrovi šestojanuarci . . .

Jedinstvene integralne jugoslavenske nacije naši unitaristi ostvarili nisu, a ono što su u doba svoje diktature realizirali i proglasili čistim narodnim jedinstvom i ovaploćenjem idealnog integralnog jugoslavenstva – bilo je jedinstvo režimlijskih političara u službi ugnjetačkog sistema.

Slobodoljubivi južnoslovenski narodi s pravom su bili i ostali odlučni protivnici takvog porobljivačkog jugoslavenstva.

Na osnovi svog vlastitog, uistinu krvavog iskustva ti narodi se tako odnose i prema idealnim unitarističkim snovima i planovima Vilderove emigracije, koja u ime čiste ideje narodnoga jedinstva i u cilju ponovnog uspostavljanja integralnog jugoslavenstva radi na rušenju današnje Jugoslavije s pomoću oružane intervencije.

U uvodu svoje knjige Vilder ovako tumači njen nastanak: »Pisca je tolikom snagom gonio neki unutarnji glas da u poslednjoj fazi svoga života iznese ove misli, da je u novembru prošle godine pobjegao iz londonske magle u sunčanu Španiju da u dva tri meseca napiše u glavnom ovo i da kaže po njegovom mišljenju očigledne istine koje nisu još izrečene kao plod dužeg života i obilnijeg iskustva« (str. XVIII).

Od londonske magle je pobjegao, ali od one magle koju ti regierungsfähig političari nose u svojim glavama još od 1918-e kada su nas pašičevski ujedinjavali i kada su na centralistički i hegemonistički način uređivali novu zajedničku državu – nije uspio pobjeći.

U toku dugogodišnje jurnjave od jedne vladavinske šanse do druge, od jedne dinastije do druge, ništa se drugo i nije moglo stvoriti u tim glavama nego zbrka i magla.

Ta zbrka se ne odražava samo u njihovoj stranačko-političkoj praksi, u njihovim postupcima i djelima, nego dolazi do punog izražaja i u njihovu načinu mišljenja i pisanja.

⁴⁷ Veoma je zanimljivo da je još Svetozar Miletić predvidio formiranje takve nacije, koju je on zvao »pleme birokracije«, i koja se neminovno stvara uslijed dugogodišnjeg služenja apsolutističkim, protunarodnim dinastijama i sistemima. – Isporedi: Svetozar Miletić, *Izabrani članci*. Novi Sad, 1939. Str. 162–163.

Vilder tako formulira svoje misli i na takav način stilizira svoje rečenice, kao da je cijelu svoju knjigu napisao samo zato da bi (uz mnoge druge građanske političke pisce i publiciste) dokazao istinitost ove Krležine konstatacije: »Pisati ne znači drugo nego misliti. Nered u rečenicama je posljedica nereda u mislima, a nered u mislima je posljedica nereda u glavi, a nered u glavi je posljedica nereda u čovjeku, a nered u čovjeku je posljedica nereda u sredini i u stanju te (književne) sredine.«⁴⁸

⁴⁸ Miroslav Krleža, *Moj obračun s njima*, Zagreb, 1932. Str. 12.